

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MİT

ANLAM - YAZI

SÖZ

01/20

87

düşünbil

ÖZGÜRLÜK, DÜŞÜNMEKTİR

US \$7 | CH F8 | UK £6 | EU €7 | TR 20₺

düşünbil

AYLIK FELSEFE DERGİSİ

YIL 14 / SAYI 87 / OCAK 2020

İmtiyaz Sahibi

Düşünbil Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.
adına Olcay Yılmaz

**Sorumlu Yazı İşleri ve
Genel Yayın Yönetmeni**
Olcay Yılmaz

Yayın ve Çeviri Editörü
Cemre Yılmaz

Görsel Yönetmen
Olcay Yılmaz

Reklam ve Halkla İlişkiler
info@dusunbil.com
www.dusunbil.com/reklam

Abonelik Koşulları
1 Yıllık Yurt-içi Aboneliği: 295 TL
Kütüphanelere, Kurum ve Kuruluşlara
Yıllık Abonelik: 480 TL
www.kitapbahane.com

Abonelik:usunbil.com/abonelik
Kitap/Dergi Satış: www.kitapbahane.com
Web: www.dusunbil.com
E-posta: bilgi@dusunbil.com
WhatsApp: 03129267260

ISSN: 1309-3304
Yaygın Süreli Yayın

Yönetim Adresi: Remzi Oğuz Arık Mah.
Büklüm Sok. No: 47/3
Çankaya / Ankara - Türkiye

Baskı: Desen Ofset
Birlik Mh. 448. Cd. 476. Sk. No:2
Çankaya, Ankara
Telefon: 0 (312) 4964343

Basım Tarihi: 25 Aralık 2019
Baskı Adedi: 4250

Makalelerde dile getirilen düşüncelerden ve kaynakların doğruluğundan yazarlar sorumludur. Düşünbil'de yayınlanan yazılar dergi yönetiminden izin alınmaksızın internet dahil herhangi bir yayın organında yayımlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

EDITÖRDE

Yayın hayatındaki ekonomik sorunların çözülmeye başladığı bir dönemdeyiz artık. Ancak bu sayıyı hazırlarken yine finansal sorunlarla mücadele ediyoruz. 10 yıldır çalıştığımız banka, yurtdışında olduğumuzu bilmelerine rağmen tarafımıza uyarıda bulunmadan Düşünbil Yayıncılık hesaplarına haciz getirerek icra işlemleri başlattı. Banka avukatları birbirinden habersiz, gelişi güzel, iş saatleri dışında arayarak beni hapse girmekle tehdit edip ödeme yapmamı istediler. Oysa şube müdürü ile kişisel olarak tanışmış, ona derginin zor durumda kaldığını, dağıtımcıdan ödeme alamadığımız için kredi çekmek zorunda olduğumuzu ve bu kriz ortamının en çok da yayıncıları vurduğunu anlatıp uzunca sohbet etmiştik. İsviçre'ye gitmeden önce kendisini arayıp müşteri temsilcisine ulaşamadığımı söylememe ve aynı şeyi İsviçre'de iken mesaj atarak bildirmeme rağmen tarafıma geri dönüş yapılmadı. Derginin normal periyodunda devam etmesi için çektiğimiz krediyi her ay birkaç gün gecikmeli de olsa ödüyoruz. Kredi kartı borcundan dolayı -krediyi de dahil ederek- Düşünbil Yayınları hesaplarına haciz uygulamaları bizi sıkıntıya soktu. Belki de amaçları bu idi! 15 yılda çok zor zamanlar atlattık. Elbette bunu da atlatacağız. Bu ülkede zor olan şeyleri yapmak başlı başına yetmiyor, ayrıca yolunuza taş koyan insanlarla da başa çıkmak gerekiyor. Bir mesaj veya mail atmaktan kendini sakınanların haciz işlemleri başladıktan sonra defalarca arayıp bana ulaşmaya çalışmaları da işin başka bir ironik yanı.

Bu satırları haklı olduğumuzu anlatmak için yazmadım. Elbette ki koşullar bizi buraya getirdi. Ama bir felsefe dergisinin hesaplarına haciz uygulamak istiyorsanız ki yayıncısı tanıdığınız biri ise önceden bir uyarı maili veya mesajı gönderebilirsiniz. İletişim, insanlığın en temel unsurlarından biri.

Olcay Yılmaz

/dusunbildergisi

@dusunbildergisi

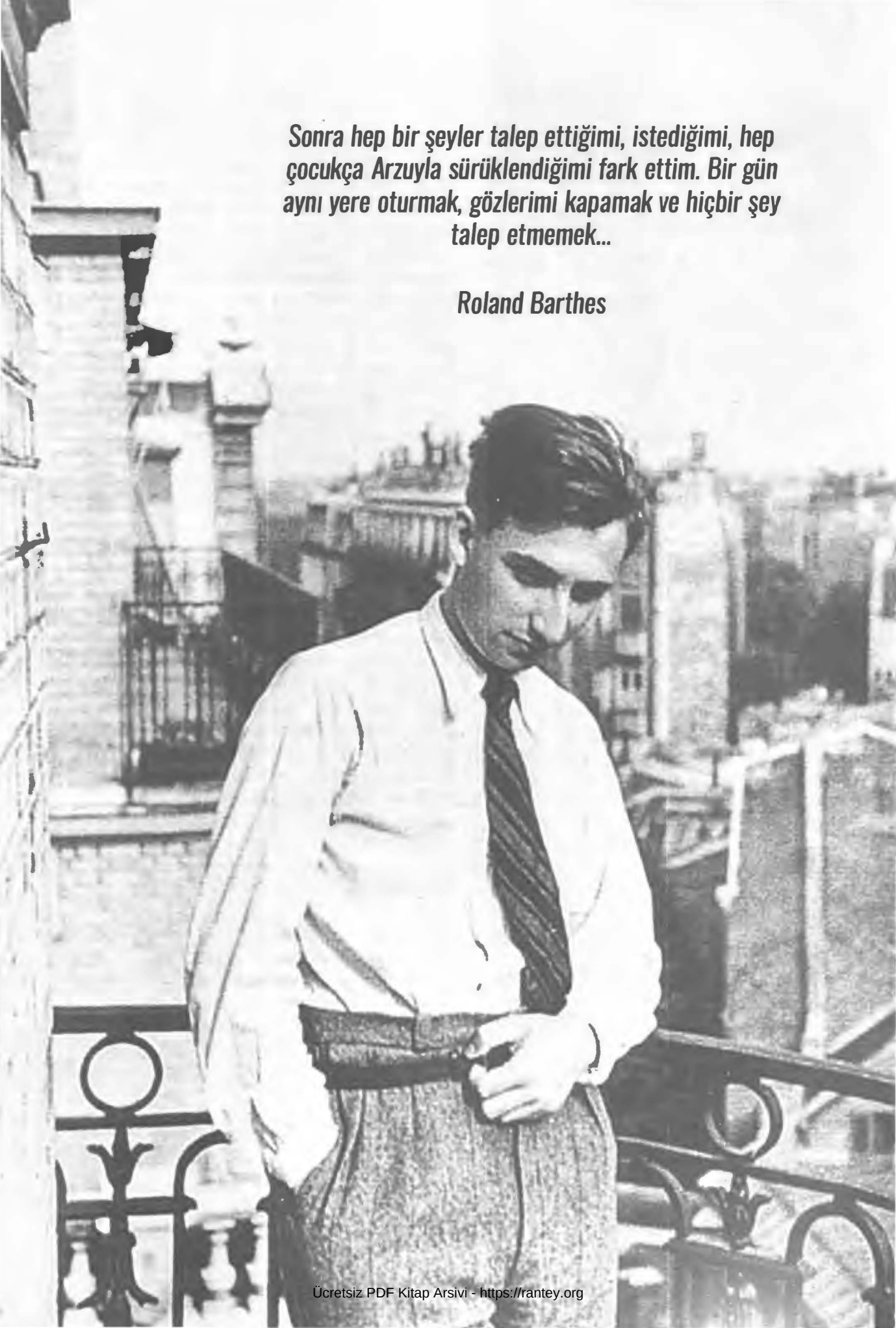
@dusunbildergisi

/dusunbildergisi

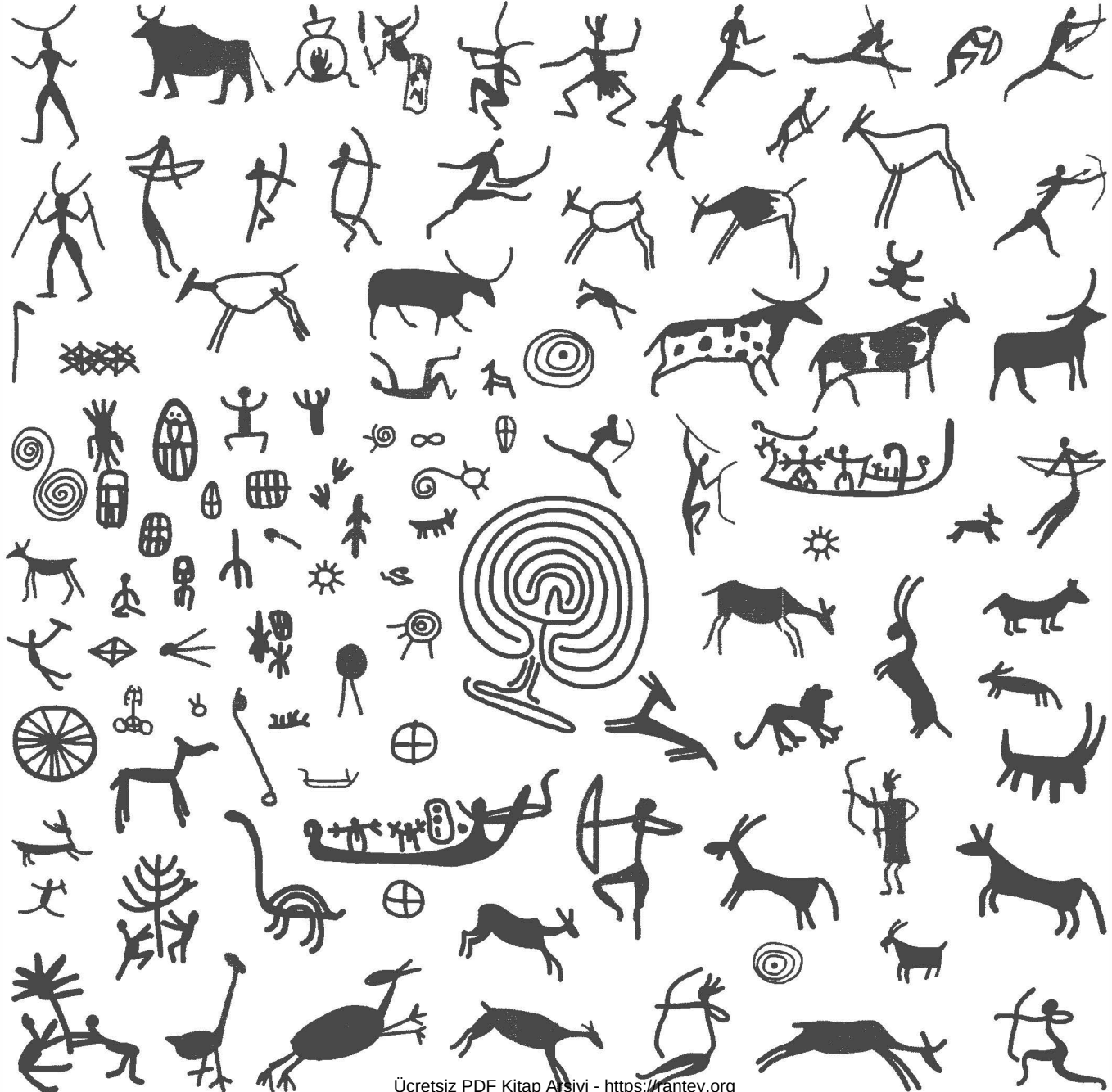
Sonra hep bir şeyler talep ettiğimi, istediğimi, hep çocukça Arzuyla sürüklendiğimi fark ettim. Bir gün aynı yere oturmak, gözlerimi kapamak ve hiçbir şey talep etmemek...

Roland Barthes

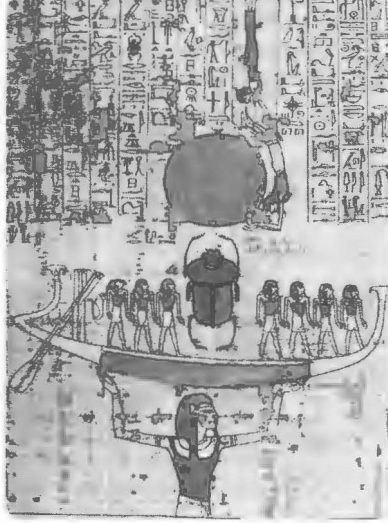
Simgesel düşünce bir kez vücut bulunca dili, ritüeli, müziği, sanatı, inancı etkiler ve ardından daha teşekküllü bir dil gelişir. Bu kültürel biçimlerden de nihayetinde, mitolojik düşünce için gerekli olan dilsel karmaşıklık filizlenir; yani mit aracılığıyla simgesel düşüncenin gitgide daha kapsamlı permütasyonları ortaya çıkar. Mitolojik düşünce, giderek daha karmaşıklaşan bir dil gerektirir, ardından bu da giderek karmaşıklaşan mitolojik ve simgesel bir düşünme biçimi doğurur.

Alan Barnard
Simgesel Düşüncenin Doğuşu

KAPAK

- 06** Söylenin İşlevi ve Anlamlandırılması
V. Doğan Günay
- 12** Roland Barthes,
Dilin İktidarı ve Söylen
İlkay Tuzcu Tıgılı
- 16** Mitlerin ve Masalların Ayrımsal ve Söylemsel Karşılaştırılması
Kubilay Aktulum
- 23** Ölümünden Yazıya: Metnin Kökeni
Özlem Derin
- 30** İnsana Özgü Gerçeklik
Olarak Söz
Georges Gusdorf
Çeviren: İlhami Sığircı
- 35** Saçmalığın Para Ettiği Bir Dünya
Haluk Aşar

- 41** Claude Lévi-Strauss,
Psikanalitik Metaforlar
ve Mitsel Medikal Gerçekler
Kalman Applbaum
Çeviren: Elif Arslan

- 45** Mitler: Protagonistleri İnsan
Olan Tanrı Hikâyeleri
Josef Hasek Kılçıksız

- 58** Edebiyat "Yapmak" Üzerine
Mehmet Furkan Ören

- 62** Felsefe Dünyası

SÖYLENİN İŞLEVİ VE ANLAMLANDIRILMASI

V. DOĞAN GÜNAY*

İnsanların iletişim kurması her zaman yapageldiği bir şeydir. Bunun amaçlarını uzun uzun anlatmaya gerek yok. İletişimdeki temel amaç, alıcının verilen bilgiyi doğru biçimde ya da vericinin istediği biçimde anlamasıdır. Bu da bir bakıma vericinin oluşturduğu bildiriye hazırlama, sunma ve etkili olabilme durumuyla doğrudan ilgilidir. Alıcıya yönelik olarak hazırlanan her bildiri, bir tür yönlendirme işlevine sahiptir. Verici aktaracağı bilgiyi ikna edici bir biçimde alıcısına aktarmalı ki buna bağlı olarak alıcıyı etkilesin ve kendi istediği biçimde düşünsün, davransın vb. Bu da oluşturulan bildirinin içeriği, dil kullanımı ve bilgilerin tutarlılığı ile ilgilidir. İkna edilen alıcı vericinin söylediklerine inanmış ve onun istediği biçimde davranmaya hazır durumdadır.

İnsanoğlu iletişim sırasında daha etkili olabilmek için bir sürü iletişim gengüdümleri (strateji) ve konuşma biçimleri geliştirmiştir. Alıcıyı etkileme açısından inandırma (birisine suçunun, kabahatinin reddedilemez kanıtını verme; birisini kanıtlarla ya da reddedilemez akıl yürütmelerle bir şeyin gerekli

ya da doğru olduğunu kabul etmesine zorlamak demektir) ve ikna etmek (mantıksal bir kanıtla ya da duygulara seslenerek birisini bir şeye inandırmaya yönlendirmek demektir) önemlidir (1). O zaman yapılan iletişimin hemen hepsinde bu kanıtlama ve ikna süreci vardır. Kanıtlamayla ilgili çok değişik yönlemlerin (taktik) ve gengüdümlerin olduğunu çağdaş dilbilim çalışmaları bize sunmaktadır.

Oluşturulan bildirinin içeriği kadar bildiri türü de önemli bir etkidir. Yazınsal türleri düşündüğümüzde, verici kendi düşüncesini en kolay hangi yazınsal türle aktarabilecekse, o türün özelliklerine uygun bir bildiri oluşturur. İçten gelen coşkulu duyguları anlatmak için deneme ya da tiyatro türü yerine şiiri seçmesi doğaldır. Bazı metinler tümüyle gerçekçi bir yaklaşım üzerine kurulmuşken bazılarının da düşsel yanı ağır basmaktadır. Ağlatıda olayların ciddiliği, kişilerin saygınlığı, ağırbaşlılığı ve mutsuzluğu öne çıkar. Güldürüde ise günlük olaylar vardır, daha düşük düzeyden kişilerden kahramanlar vardır ve mutlu bir son ile biter. O zaman her

*Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü, (E)

metin tipinin ve/ya da türünün kullanılacağı ortamlar farklı olacaktır. Bu konuda değişik sınıflandırmalar yapılmıştır. Metin tiplerinin özelliklerini bilecek amaçlara uygun metin seçmek doğru bir yaklaşımdır. Biz bir başka çalışmamızda on değişik metin tonu, dokuz metin tipi ve on iki metin türünden söz etmiştik (2). Metin tonu, metinlerin okuyucu üzerindeki etkisiyle ilgili özellikleri belirtir. Metin tipi metinlerin yazılış biçimi ile ilgilidir. Metin türü ise daha çok yazınsal alandaki bir sınıflamayla ilgilidir. Söylen (mit) türü bir metin değişik tonlarda olabilir (dokunaklı, ağlatısal, içsel vb.). Tip olarak söylenler, anlatısal metin tipinde olabilir (ama bazen kanıtlayıcı bir metin içinde olabilir. Hatta söyleşimsel metnin tümü söylensel bir izlekten (tema) seçilmiş olabilir). Vericinin amaçlarına göre öğretici, ağlatısal, düşlemsel, gülmeceli, öğretici bir metin türünde de olabilir.

Söylen değişik biçimlerde metinlerde yer alabilmektedir. İletişimde (yazılı, sözlü, gerçek, kurmaca vb.) kullanılmasında, söylen toplumların ortak belleğini simgelemektedir. Bu açıdan bilinenden yola çıkarak bilinmeyen ortaya koyma, yeniden tanımlama biçiminde söylenler kullanılmaktadır. Elbette yazarın bir görüşü vardır, Söylenbilimdeki izleği alır ve kendi görüşünü bu yolla aktarır. Kendi çalışmasında bilinen izlekte gerekli değişiklikler yapacaktır. Yoksa bilinen şeyi yinelemekle okunacak bir ürün ortaya koyamayacaktır.

Bilinç açısından, söylen yoluyla, içsel olan bir şeyin dışsallaştırılması yapılır. Bilinçsiz bilgiyle bilinçli bilgi arasındaki doğal ve vazgeçilmez iletişim sağlayan genelde söylenlerdir. Bir anlatı içindeki söylen kısmı söylenbilimdeki (mitoloji) izleğe gönderimde bulunur ve bu izlek bir tür metinlerarasılıktır denilebilir. Elbette yeni metindeki metinlerarasılığı fark edebilmek için söylembilimdeki asıl izleği bilmek, yani toplumsal belleği bilmek ve tanımak gereklidir.

Metinlerarasılıkta çok sayıda düşünsel olguların farklı bakış açılarına göre değerlendirmek gerekir. Önceki metin ile sonraki metin arasındaki bağ, oldukça karmaşık kültürel bir ilişkiyi belirtir. Toplumların ya da toplumdaki bireylerin ortak bellek durumundaki söylenleri bilmesi için bir artalan bilgisine gereksinim vardır. Artalan ya da ortak bellek üzerine kurulan metinlerarasılık belirttik ve örtük olmak üzere iki biçimde yapılabilmektedir (3). Belirttik olanlarda daha önceki bir metni, izleği yeniden yazmak, bazen de aşırarak birinci tür belirttik metinlerarasılıktır. Kaynak vermeden yapılan metinler ya da çalıntılar da bir tür metinlerarasılıktır.

İkinci olarak yararlanılan metne göndermede bulunarak ya da kaynak vererek alıntı yapmaktır. Üçüncü olarak da benzeme (imitasyon) söz konusudur. Örnek alınan metne benzer bir metin daha yazmaya çalışmak da bir tür metinlerarasılıktır.

Örtük metinlerarasılık yazınsal alanda daha sık kullanılan türdür. Örtük metinlerarasılık da; ortak öncüller (fr. *lieux communs*), beklenti ufku (fr. *horizon d'attente*) ve kültürel izlek olmak üzere üç türde olabilmektedir. Ortak öncüller, toplumların geçmişten getirdiği kalıp düşünceler ya da yapılarla gerçekleştirilmektedir. Örneğin tüm toplumca kabul edilmiş atasözleri, kıssadan hisseler ve söyleyim (fr. *dicton*) ortak öncüllerdir. Siyasal söylemde, reklamlarda bu tür öncülleri kullanarak kanıtlama yoluna gidilir. Beklenti ufku, belli bir yerdeki ya da belli bir zamandaki benimsenen konuların, biçimlerin ve içeriklerin örtük örnekçelerini belirtir. Toplumun geçmiş kültürel yapısı içinde bir izlek şiirde, romanda ya da tiyatrodaki çok güncel olmuştur, yaygın biçimde kullanılmıştır. Daha sonra aynı konuda bir şey yazacaksa o dönemi örnek alarak bir şeyler oluşturmaya çalışabilir. Örneğin bir dönem Türk yazınında köy yaşantısı önemli bir izlektir. Günümüz Türk romanında köy yaşantısını ele alacak bir kişi o dönemdeki romanlara bakma gereği duyabilir. Son tür olarak da; metinde kullanılan bir ton, yapının genel bir tutumu, metin içindeki bazı ilgi merkezine verdiği özel önem, bazı düzenleniş ilkelerine gösterilen özen, saygı gibi yanlarla iki metin arasında belli bir benzerlik, yakınlık ya da akrabalık ilişkisinden söz edilebilir. Buna iki metinde kullanılan birbirine benzeyen ya da birbirine yakın biçimi de katmak gerekir. Söylenler, kültürel izlekler olarak üçüncü tür metinlerarasılık içinde değerlendirilir. Kültürel izlekler genelde toplumun bütününe ilgilendirir. Kişi, söylenbilimdeki bir izleği çağrıştıracak bir konu seçer. Söylenbilimde çok değişik konu vardır. En sık kullanılanlardan bazıları: bir şeyin kökenini arama, kökene dönüş, yokoluş, dünyanın sonu, geriye dönüş (*regressus ad uterum*), doğaüstü güce sahip olandan destek görme, bir nesne ile güçlü olma vb. Bu izlekler her dönem kullanılmaktadır. Örneğin çok pahalı bir otomobil de “nesne ile güçlü olma” durumunu belirtir ya da Ergenekon'da bir kurdun öncülüğünde yolunu bulan Türklerin kurtuluş savaşında Atatürk ile yolunu bulması söylenin örtük metinlerarasılık bağlamında yinelenmesini belirtir. Nazım Hikmet Kuvâyi Milliye destanında Atatürk için “Sarışın bir kurda benziyordu / Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı” der. Türk toplumu sıkıntılı bir durumdan, bu sefer “sarışın bir kurt” öncülüğünde kurtulur.

İnsanoğlu geçmişi, bir şeyin kökenini her zaman merak eder. Bu da söylenbilimin en çok ilgilendiği konular arasındadır. Genel kanı insanın nesnelerin kökenini bilirse nesnelere egemen olmayı ve onları istediği gibi yönlendirip kullanmayı başarabileceğidir (4). Burada destan ve soyut bir bilgi değil de, yaşanan bir bilgi söz konusudur.

Anlatıda ortaya konulan söylensel izlekteki en önemli kısım, yazarın yapıtında daha öne çıkarılır. Bu bir kahramanın yaşamıdır ya da okuyucun hoşuna gidecek bir durumdur. İşte bu tür yaklaşımda örtük metinlerarasılıktan söz edilebilir. Kültürel izlek bazen metinlerarası biçimde de görülebilir. Çağdaş anlatılarda söylensel izleğe başvurulmasının önemli bir nedeni budur. Polisiye romandaki iyi ve kötünün karşılaştırılması söylenbilimdeki değişik izleklere görülen durumların çağdaş yorumlarıdır. Örneğin insanlık anlatacağı şeyin daha kalıcı olması için toplumca bilinen bazı söylensel izleklere başvurabilir. Bu izlek tüm toplumun belleğinde az ya da çok yer etmişse bu bir kültürel izlektir. Son günlerdeki “yedinci kıta” tanıtımı söylenbilimdeki yokoluşla ilgili metinlerarası bir gönderimi olabilir mi düşünmek gerekir. Yokoluş sorununa söylenbilim “neden?” sorusuyla yanıt arar.

Burada yazarların niçin söylensel örgeleri kendi anlatıları için aldıkları sorgulanabilir. Bunun en temel nedeni söylenbilimdeki izleklerin çok bilindik olmasından yararlanarak yazarın bu izlek yoluyla kendi düşüncesini daha kolay anlatabileceği düşüncesine varmasıdır. Elbette kendi söylemini istediği gibi oluşturma şansı olan yazar, söylendeki izleği de olduğu gibi taklit etmez. Söylen, bilimsel bir merakı gidermeye yönelik bir açıklama değil ama bir ilk gerçeği yeniden yaşatan bir anlatıdır ve derin bir dinsel gereksinimi, ruhsal özlemi, toplumsal türden baskı ve buyrukları, hatta bir takım uygulamaları istekleri karşılar. Seçtiği izleği kendi amaçlarına uygun olarak yeniden ele alır ve gerektiğinde bilinen görüşü değiştirir. Kişi bilinen izlekler yardımı ile kendi görüşünü, görüşündeki farklılıkları daha kolay ortaya koyabileceklerdir. Bu da seçtiği konu ve kanıtlama biçimiyle ilişkili olacaktır.

Söylenbilim inançla ilgili bir özelliği, kutsama, tapınma gibi genel bilinç dışı durumları belirtir. Sıklıkla kullanılan izleklerden yaratılış, yeniden doğuş ya da geçmişini bilme durumu birçok anlatının da konusunu oluşturabilmektedir. Doğaüstü varlıklarla ilgili bu öyküler gerçektir ve doğaüstü varlık tarafından yaratıldığı için de kutsaldır. Herkes hakikati (fr. *vérité*) yaşadığına inanır. Ama yaşanan hakikat-

ler; nesnel, öznel, kültürel, evrensel gibi özelliklerde olabilir. Bazı hakikatler kanıta dayalıyken bazıları da inanca dayalıdır. Söylen, temelde inanca dayanan, sezgisel ve kültürel bir hakikattir. Bazı durumlarda anlatılanların gerçekleşmesinin olanaksız olduğu bilinir ama anlatılan olguların bir zekâ ürünü olduğu ve bu söyleni oluşturan toplum tarafından düşünildiği de bir gerçektir. Bronislaw Malinovski'ye göre ilkel toplumlarda söylenin vazgeçilmez bir işlevi vardır: İnanışları dile getirir, belirgin kılar ve düzene koyar; ahlak ilkelerini savunur ve onları zorla kabul ettirir, kuttöre (ritüel) ilişkin törenlerin etkinliğini kesin olarak sağlamayı üstlenir ve insanın uyması için yarar sağlayıcı kurallar sunar (5). İmgeler, anlatılanlar ya da anlatı parçalarından oluşan düşsel yapılar durumundaki söylenler, genelde, söyleni üreten toplumun ortak belleği işlevini görür. Kısaca söylenler toplumların ortak üretimidir. Yazar kendi metninde bu ortak belleğe ait değerleri kullanır. Bilinen bir durumdur: Lirik, yalnızca yazarın konuştuğu yapıt; dramatik, yalnızca anlatı kişilerinin konuştuğu yapıt; söylen, yazar ve anlatı kişilerinin eşit bir biçimde bir arada konuştuğu yapıttır. Bu da ortak bilince gönderimde bulunur.

Söylenbilimsel izlekler Batı toplumunun yazınsal ürünlerinde neredeyse her dönem kullanılmıştır. Bir dönemde özellikle ağlatıda (trajedi) aynı söylensel izlek çok kez kullanılmıştır (6). Ağlatıdaki eylemlerdeki ciddiyet ve kişilerdeki saygınlık önemlidir. Örneğin Oidipus izleği, söylenbilimden alınıp kullanılan (özellikle tiyatrodaki kullanılan) önemli bir izlektir. Bu izlekte benlik bilinçliliğinin gelişim serüveni ile ilgili değişik aşamaları görmek olasıdır. Konudaki zenginlik, değişik durumlar için kullanılabilirliği sağlamaktadır. Oidipus'un iyi niyeti, önüne geçilemeyen kader, karakter olarak birbirine ters olan kızları Antigone ve Ismen ile; oğulları Eteokles ve Polyneikes değişik kanıtlamalarda kullanılabilecek yapılarıdır. Bu karşıtlıklar değişik düşünceleri belirtmede kullanılabilir. Örneğin Antigone'un baba sevgisi, Oidipus'un öğrendiği kötülüğü yapmamak için saraydan ayrılması ama yine de asıl kaderini bilmeden gerçekleştirmeye yönelmesi (kaderciliği öne çıkarma), oğulların iktidar hırsı için kendilerini ve halklarını hiçe sayması gibi çok değişik konular söz konusu edilebilir (7). Raslantı, iyilik yapayım derken bilmeden kötülük yapma, bu kötülüğün cezasını kendi kendine vermesi, kaderden kaçamama, bu tek söylenbilimsel izlektir çıkarılabilecek konular arasındadır. Antigone izleği birçok yazar tarafından saygınlık ve toplumsal sorumluluk ve evladın davranışı bağlamında ele alınmıştır.

Oidipus izleğinde (gerçekte tüm söylensel izleklerde) her şey karşıtları içerisinde vardır. Acımasız bir yönetici baba (Oidipus'un gerçek babası, İokaste'nin kocası Laios) karşısında; yeni saraydaki sevgi dolu üvey yönetici baba (Priboia'nın kocası Polybos) bir karşıtlığı oluşturur. Oidipus'un yaşamının önceki ve sonraki dönemleri de birbirine karşıttır ya da halka zarar veren Sfenks'i öldürerek iyilik yaptığını sanan Oidipus'un yanında, kuraklıktan dolayı rüyayı yorumlayan kâhin Teiriasias da iki karşıt söylensel kişilerdir. Sfenk'i öldüren Oidipus ile bilmeden anesiyle evlenen Oidipus da karşıt kimliklerdir. Babasına karşı evlatlık görevini yapan Antigone'a karşı, güzelliğinin peşinde koşan kız kardeşi Ismen; onurlu davranan Polyneikes'in yanında yönetimi zamanında kardeşine vermeyen güvenilmez Eteokles gibi çok değişiklik karşıtlıklar oluşturulabilir. Bunlar yazarların kendi düşüncelerini savunmada kullanabileceği zengin izleklerdir. Anlam bu tür karşıtlıklardan oluşur.

Kültürel artalan bilgisi ağır basan sanatsal yazılar, ince bir düşünce ürünü, genelde kendi içinde tutarlı ve insan düşüncesinin güzel sunumları olan anlatılardır. Ama budunbilimcilere göre söylen, öyküncenin (fabl) ya da kurmacanın (fiksiyon) eşanlamlısı değildir, aksine gerçek yaşamdaki bir durumun örneğini ya da anlamlı bir yapıyı belirttiği oranda söylen, gerçeği belirtir (8). Bu kavram bazen düşülke (ütopya) anlamında da kullanılır. Bu durumda söylen, yalnızca gerçeğe dayalı düşüncenin çok yalın bir oluşumunu belirtir. Bir bakıma söylen kavramının anlam genişlemesine uğradığı da bu tanımla ortaya çıkmaktadır. Bu konuda başka görüşler öne sürenler de olmuştur.

Göstergebilimciler, söylene dayalı bir sözcenin budunsal yazın alanından doğmuş bir söylem olduğunu kabul ederler. Anne Sauvageut'a göre "söylen, temel bir zamanda (başlangıçların masalsı zamanında) geçmiş bir olayı anlatır. Yani söylen, her türlü yaratı çeşidini içinde barındıran geçmişin şimdideki anlatısıdır" (9). Söylenler genelde, eski zamanda olup bittiği varsayılan kutsal bir öyküyü anlatır. İnsan bugün ne ise o'dur. Çünkü başlangıçta bir dizi olay gerçekleşmiştir. Söylenler, insanlara geçtiği varsayılan olayları anlatır ve bunu yaparken de nasıl ve neden bu biçimde oluşturulmuş olduğunu gösterir. Yeryüzünde çok büyük olayların olup bittiğini ve bu görkemli geçmişin belli ölçüde yakalanıp geri alınmaya elverişli olduğunu belirtir. Bu tür savlar alıcıyı mutlu kılar. Doğaüstü varlıklar sayesinde evrenle ya da evrendeki bir olgu, durum, nesne ile ilgili gerçekliğin yaşama getiriliş tümüyle akla uygun olmak zorunda

değildir, ama anlatılan olguların ve olayların tutarlı olması gereklidir. Kendi içinde tutarlı olmayan bir anlatının, konusu ne denli zengin olursa olsun alıcısı olmaz.

Bazı söylensel davranışlar hâlâ toplumda varlığını sürdürmektedir. Bunlar arkaik bir anlayışın kalıntıları değildir. Batı sinemalarındaki bazı olağanüstü yaratıklar söylensel özellikleri kendisinde barındırır. Örneğin Eliade Batı sinemasındaki Superman söyleni ile ilgili şunları belirtir: "Tanrının sevgisini yitirdiğini ve gücünün sınırlanmış olduğunu bilen, günün birinde eşsiz bir kişi, bir kahraman olarak kendini göstereceğini düşleyen çağcıl (modern) insanın gizli özlemlerini karşılar" (10). Sinemada, çizgi filmde oluşturulan söylensel yaratıklar, toplumun büyük bölümünün ülküsünü öylesine somut bir biçimde yansıtır ki, toplumda gerçekleştirdiği işlevi ile çağcıl söylen olarak değerlendirilebilir. Yani her toplum kendi döneminde kendi söylenini, değer nesnesini, arzu ve korkularını ve kahramanını yaratır.

Söylenlerin kökeni, gelişimi ve anlamını ele alan bir bilim dalı olan söylenbilim, eylem ya da kişiler için kullanılabilen ve genelde eyleme dayalı bir anlatıdır ve bu anlatının eyleyenleri her durumda anlatı içinde bulunurlar. Söylenbilimin temel iki inceleme alanı vardır (11): Bir yandan belli bir budundilbilimsel topluluğun söylenini inceler, diğer yandan da farklı toplulukların söylenlerini karşılaştırmalı olarak inceler.

Geçmişle ilgili anlatılarda simgelere dayalı sözlü imgesel bir anlatı vardır. Bu simgeler söylenin oluşturulduğu toplum tarafından anlamlandırılacak şeylerdir. Dinbilimsel, evrendoğumsal (fr. *cosmogonique*), nedenbilimsel (fr. *étilogique*), tarihsel sonla ilgili (fr. *eschatologique*), aktörel konularında açıklayıcı olmayı amaçlar ve felsefi söylem gibi anlamalama ve doğruluk konusunda haklı olmayı savunur (12). Tüm söylenlerde en fazla kullanılan izleklerden birisi tufanla yani tarihsel açıdan sona erme ile ilgili olan izlektir. "Pekçok söylen Tufan, Yüce Varlık'ın öfkelenmesine yol açan, kuttöre ile ilgili bir yanlışla bağlanır; kimi zaman da yalnızca tanrısal bir varlığın insanlığa son verme isteğinden doğar" (13). Sona erme izleğinin neden çok kullanıldığını anlamak zor değil. Giden dönmüyor, kimsenin bir bildiği yok. Bu nedenle farklı toplumların söylenlerinde bu konu değişik biçimlerde ele alınır.

Söylen bir felsefi boyut da her zaman vardır. Yazınsal bir anlatı biçimindeki felsefi düşüncenin anlatımı için de söylen kavramı kullanılır. Bu hem söylenin anlatısındaki felsefi bir durum olabilir hem

de söylendeki bir izlek felsefe açısından incelenebilir. Bu tür yorumlamalar ilgili düşünceyi zenginleştirir. Onunla ilgili sorgulamalar, yargılamalar ve değerlendirmeler yapılır. Bazen de çözümlenerek çağdaş toplumlar için bu söylensel izleğin ne anlama geldiği sorgulanır. Söylensel anlatıların okunması dizimsel boyutta olurken, çözümlenmesi dizisel boyutta olmaktadır (14). Söylensel bütünlük içinde eyleyenlerin yaptıklarını yorumlamak tüm metni kapsayıcı bir etkinlik olduğundan dizimsel okumanın üstüne dizisel olarak da okuma gereklidir. Dizisel okuma ile anlaşılması gereken metnin genelini tek bir bütüncü olarak ele alarak en baştaki ile gerekiyorsa en sondaki bilgiyi bir arada okuyarak bazı yargılara varmak gereklidir (15). Söylenin okunması yalnızca dizimsel (fr. *syntagmatique*) olmak durumunda değildir. Asıl olarak söylensel gösterilen birimleri arasındaki ilişkileri ortaya koyması amaçlanır. İnsan yaratıcılığı söylenlerin oluşumuyla başlatılabilir. Bilinmeyenin bilinir duruma gelmesi her zaman dizisel bir sıçrayla olmuştur.

Antik Yunan düşüncesinde söylen demek olan “mitos” kavramı bilime, “logos”a karşıt durumda kabul edilir. “Mitostan sezgisel anlatılar çıkmıştır, logostan ise akla uygun tartışmalar. Mitos biliciliğe (fr. *prédiction*) ve sanata çağır açmıştır. Logostan ise bilim ve matematik meydana gelmiştir” (16). Bilim “nasıl?” sorusuna yanıt verir ama “neden?” sorusuna yanıt vermez. Bu aşamada söylen (mitos) devreye girer. Örneğin güneş neden yükselir, bebek neden doğar, insanoğlu neden yeryüzünde vardır sorularına söylen kendi ölçüleri içinde yanıt üretir. Bunlar doğru olmak durumunda değildir. İnsanın merakını giderecek tutarlı bilgi vermesi yeterlidir. Söylenbilim insan nedir, nereden geliyor ve nereye gidiyor sorularının yanıtıdır.

Çağdan çağa yapılan yorumlara bağlı olarak simgesel anlamın göndergesi de değişebilmektedir. Genelde yapısal insanbilim tarafından incelenen bu yapılardan ilginç sonuçlar çıkarılabilmiştir. Buradaki akıl yürütmeler ve bazı felsefi görüşler toplumları çağlar boyunca mutlu etmiştir. Ama bu daha çok toplumsal değerleri açısından bir incelemedir. Yazındaki kullanılması bir inceleme değil, toplum tarafından çok bilinen stereotip durumundaki bazı izleklerden yararlanarak, yazarın kendi düşüncelerini bu bilinenlere dayanarak anlatma isteği bağlamında kullanılmaktadır.

Söylenler, kültürlerin temelini oluşturur ve dil gibi anlamlı dizgelerin anlamlandırılmasını sağlar. Bu açıdan söylensel anlatılar yazınsal göstergebilim açı-

sından yorumlanmaya ve çözümlenmeye elverişli yapılardır. Hatta ünlü Fransız insanbilimci Claude Lévi-Strauss’un güney Amerika yerli halkın yaşamıyla ilgili yaptığı kültürel insanbilim alanındaki çalışmaları göstergebilimin kuram oluşturmada yararlandığı kaynaklardan birisi olmuştur. Güney Amerika yerli halkın öylensel ve budunsal durumlarını eşzamanlı olarak incelediği çalışmalar yirminci yüzyılda uzun süre kendisinden söz ettirmiştir. Yine Georges Dumézil’in dinler tarihi ve karşılaştırmalı söylenbilim konusundaki çalışmaları da göstergebilimin yararlandığı kuramlar arasında sayılır. Bir bakıma söylenbilimsel çözümlemeler de göstergebilimin kuram oluşturma sırasında yararlandığı alanlar içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Reklam bildirilerinde de söylensel izlekler kullanılır. Güzellik, çirkinlik vb. gibi söylensel streotiplerden fazlasıyla yararlanır. Söylen yoluyla olumlu bir düşünce aktarılabilceği gibi yapıtı çarpıtma, düşünceyi bozma yolu da seçilebilir. Reklamda söylen yoluyla değerini düşürme yalnızca düşünbilimsel bir kaygıyla olmayabilir, bazen yanlış kurgulama da reklamda belirtilen durumla ilgili olumsuzluklar belirtir. Yani söylen yoluyla hem gerçek daha kolay ve kısaca belirtilebilir hem de bilinen bir düşünce söylensel bir izlek yoluyla çürütülebilir.

Sonuç olarak, her ne kadar geçmişin anlatısı olsa da her toplum yaşadığı dönemde kendi düşünsel ürünü olarak kendi söylenini yaratır. Bu, insanın bilinçaltındaki bazı arzularını giderme biçimidir. Reklamlardaki mankenin giydiği elbiseyi izleyici kadınlardan çoğu giyemeyecek olsa da, o manken izleyici kadının bilinçaltındaki bir durumunu çözer gibi görünmektedir.

Geçmişte romanlarda, tiyatrolarda kullanılan söylensel izlekler bugün, çağın yeni anlatım araçları içerisinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Çağımızda söylenlerin anlamlandırılması ve simgesel işlevi her zamankinden daha fazla incelenmelidir. Çünkü çağdaş toplumların sorunlara yaklaşımı eski dönemlere göre çok değişmiştir. Bu da beraberinde yeni türden söylenlerin oluşumunu getirmektedir. Bir sözcenin anlamı tüm sözcelemsel çerçevenin dışında tanımlanır; anlamlaması ise, söylemi oluşturan iletişim koşullarına gönderimde bulunur. Anlamlama, iletişim koşulları ya da iletişim durumlarına bağlıdır.

Notlar:

(1) Günay, V. Doğan (2018) *Bir Yazınsal Göstergebilim Okuması: Kuyucaklı Yusuf*, İstanbul: Papatya Bilim Yayınları, s. 248.

(2) Günay, V. Doğan (2017) *Metin Bilgisi*, Genişletilmiş 5. Baskı,

İstanbul: Papatya Bilim Yayınları, ss. 225-397.

(3) Martel, Karen (Printemps 2005) "Les Notions d'Intertextualité et d'Intratextualité dans les Théories de la Réception" Protée, cilt: 33, sayı:1, [93-102].; AKTULUM, Kubilay (1999) Metinlerarası İlişkiler, Ankara: Öteki Yayınevi, s. 83

(4) Chartier, Pierre (1996) *Introduction aux Grandes Théories du Roman*, Paris: Dunod, s. 25.

(5) Malinowski, Bronislaw (1998) *İlkel Toplum*, Çeviren: Hüseyin Portakal, Ankara: Öteki Yayınevi, s. 14.

(6) Özellikle Batı yazınında Antik Yunan ve Latin söylencelerindeki izleklerden yeterince yararlanıldığı görülür. Hatta aynı izlek o denli fazla kullanılır ki Fransız tiyatro yazarı Jean Giraudoux yazdığı tiyatronun adı *Amphitryon* 38'dir. Bu sondaki sayı aynı izleğin Giraudoux'dan önce 37 kez ele alındığını belirtmektedir.

(7) Oidipus tüm söylenibilim kitaplarında yer alır. Bir örnek olması için Bkz. CAN, Şefik (1986) *Klasik Yunan Mitolojisi*, 4. Baskı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 196-200.

(8) Eliade, Mircea (2001) *Mitlerin Özellikleri*, Çeviren: Sema Rifat, 2. Baskı, İstanbul: Om Yayınevi, s. 11.

(9) Sauvageot, Anne (1987) *Figures de la Publicité, Figures du Monde*, Paris: PUF, coll. Sociologie d'aujourd'hui, s. 23.

(10) Eliade, Mircea (2001) *Mitlerin Özellikleri*, Çeviren: Sema Rifat, 2. Baskı, İstanbul: Om Yayınevi, s. 226.

(11) Greimas, Algirdas-Julien, Joseph COURTÈS (1979) *Sémiotique. Dictionnaire Raisoné de la Théorie du Langage*. Cilt: I. Paris: Hachette-Université, s. 241.

(12) Rey-Debove, Josette (1979) *Lexique. Sémiotique*. Paris: PUF, s. 102.

(13) Eliade, Mircea (2001) *Mitlerin Özellikleri*, Çeviren: Sema Rifat, 2. Baskı, İstanbul: Om Yayınevi, s. 77.

(14) Greimas, Algirdas-Julien, Joseph COURTÈS (1979) *Sémiotique. Dictionnaire Raisoné de la Théorie du Langage*. Cilt: 1. Paris: Hachette-Université, s. 241.

(15) Sığırıcı, İlhami (2017), *Göstergebilim Uygulamaları, Metinleri, Görselleri, Sanat Yapıtını ve Olayları Okuma*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi, s. 17.

(16) Pattanaik, Devdutt (2016) *Mit ve Mitya. Hint Mitolojisine Giriş*, Çeviren: Çiğdem Erkal, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 15.

YAZAR

V. DOĞAN GÜNAY

Çalışmaları metin çözümlemesi, göstergebilim, söylem çözümlemesi gibi alanlarda yapmaktadır. Yüzden fazla yazı, bildiri gibi etkinliklerin yanında Göstergebilim Yazıları (2002), Dil ve İletişim (2. Baskısı, 2013), Biçimbirimler. Türetim ve İşletim Ardıllarının Sözlü Dildeki Kullanım Sıklığı (2014), Kültürbilime Giriş. Dil, Kültür ve Ötesi... (2016), Metin Bilgisi (5. Baskısı, 2017), Sözcükbilime Giriş (2. Baskı, 2018), Söylem Çözümlemesi (2. Baskı, 2018), Bir Yazınsal Göstergebilim Okuması: Kuyucaklı Yusuf (2018, Söylem-Filoloji 2018 yılı edebiyat incelemesi ödülü), Deneme Yazma Sanatı (2019) gibi kitaplar yazmıştır. Halen sanat göstergebilimi kitabı üzerinde çalışmaktadır.

ROLAND BARTHES, DİLİN İKTİDARI VE SÖYLEN

İLKAY TUZCU TIĞLI*

Roland Barthes

Dil ve kültür şüphesiz çoğu kimsenin birbirinden ayrı tutamayacağı, karşılıklı bir etkileşim içerisinde olan, birlikte gelişen ve evrilen, kısacası yaşayan, içtimai olgular. İnsan düşünen, üreten, tarihsel ve toplumsal bir varlık olarak hayat verdiği bu iki kavramı anlamak ve anlamlandırmak arzusuyla yaşıyor. Bu yüzden dil ve kültür birçok antropoloğun, dilbilimcinin ve filozofun çalışma alanı oluyor. Birbirine özce bağlı bu iki kavramın, iç içe örülmüş ilişkisini Saussure henüz kabul görmemiş, ancak kabul görmesi gerektiğine inandığı bir bilim alanı olarak göstergebilim kuramı ile açıklıyor. (1) Bir göstergeler dizgesi olan dil, söze duyulan ihtiyaçla ve toplumla birlikte meydana gelen, tarihsel olarak aktarılan ve nedensiz anlaşmalar sonucu oluşan bir kanıt niteliğindedir.

Sesi, tek başına varlıktan yoksun, yalnızca düşüncenin aracı olarak gören Saussure, dil ve sözü başlangıçta birbirinden ayırır, çünkü dil yetisini oluşturan tek başına ses değildir. Ona göre, dilden bahsedebilmemiz için hem bireysellikten, hem toplumsallıktan, hem sestən, hem işitimden; hem düşünceden, hem yerleşik dizgelerden, hem de zamanla çoğalan bir

varlıktan söz etmeliyiz, çünkü dil göstergenin öz niteliğini yadsıyarak varılmış toplumsal bir uzlaşım ve sözleşmedir. Kısacası, dil bir kültürün içinde o kültürü oluşturan insanların hayat verdiği kod sistemlerini açığa çıkarır, onları yeniden üreterek anlamlarını güncelleştirir ve anlam açımları kazanır.

Roland Barthes, Saussure'ün yapısalcı dilbilim çalışmalarına dair bu katkısını daha ileri götürür ve *Çağdaş Söylenler*'de kent soylu ideolojisinin mitleştirme yoluyla politik olarak gözlerden nasıl silindiğinin, doğallaştığının ve herkese ait kılındığının altını çizer. (2) En temel tanımıyla mitler, imgesel ve alegorik bir anlatımı olan halk öyküleri, söylence durumuna gelmiş ülküsel kavramlar ve kişilerdir. Barthes'ın *Mythologies* eserinin Türkçeye önce *Mitolojiler* daha sonra *Çağdaş Söylenler* olarak çevrilmesinin kanimca sebebi; mitoloji kelimesinin kapitalist ekonomideki kent soylu ideolojisinin üst diline tam olarak karşılık gelmemesidir.

Barthes'ın mitleri bir üst dili ifade eder ve bu mitler tıpkı Saussure'ün göstergebilimsel dil incelemesinde olduğu gibi göstergelerden, gösterenlerden ve göste-

*Dr., Öğretim Görevlisi, Özyeğin Üniversitesi

rilenlerden oluşur. Ancak içimize işlemiş bu çağdaş mitler artık tanrılar, tanrıçalar, evrenin yaratılışı gibi epik anlatılarla değil, modern dünyadaki kültürel metinlerin iktidarını tesis etme biçimlerinin incelenmesiyle anlaşılabilir. İzlediğimiz filmler, reklamlar, okuduğumuz kitaplar, tükettiğimiz gıdalar, gittiğimiz mekanlar, giydiğimiz kıyafetler aslında bize bu üst dil tarafından işaret edilir. Ancak bu üst dil bunu öyle doğal, öyle alelade bir şekilde yapar ki eşitsizliği yokmuş gibi gösterir. *Çağdaş Söylenler* şüphesiz geçtiğimiz yüzyıla yazılmış bir Marksist eleştiridir. Ancak, Barthes'in kuramı bugün de ziyadesiyle karışlaştığımız söylenlere ışık tutan bir öngörü gibidir; çünkü o, en basit ifadeyle, siyasetten arınmış gibi olanın aslında siyasal olduğunu anlatır. Marks'ın kiraz ağacı örneğinden bir alıntı yaparak en doğal nesnenin bile, zayıf ve bulanık dahi olsa siyasal bir iz taşıdığını vurgular.

Dil bir anlamlar dizgesidir. Barthes anlamlandırmadan bahsederken kesin anlamın çevresinde başka anlamların dalgalandığının altını çizer; çünkü dil söyleni öyle bir zemin sunar ki söylen ona kolaylıkla sızıp onda kabarmış, onu sömürgeleştirerek ona sahip olabilir. İşte tam burada miti yani söyleni oluşturan nesne-dil ve üst dil olarak adlandırdığı iki gösterge dizgesi devreye girer. Bu iki dizgeden ilki uzlaşmış ve doğallaşmış anlamların düzlemini ifade ederken ikincisi ideolojinin oluşturulduğu ve işlediği düzlemi ifade eder. Barthes "solda söylen yoktur" der; olsa dahi solun devrim olmadığı ölçüdedir ve kent soylu söyleninden farklıdır çünkü her şeyden önce özsel değildir ve ilgilendiği alan olsa olsa birkaç siyasi kavramdan ibaret olabilir. Bunu solun kusurluluğu olarak ifade eder; çünkü her zaman ezilene ve sömürgeliye göre tanımlanan solun söyleni, olsa olsa onun kadar tekdüze, yoksul ve ezilen olabilir. Kısacası "günlük yaşam onun için erişilmez kalır: Kenter toplumunda evliliğe, mutfağa, eve, tiyatroya, adalete, aktöre vb. ilişkin 'sol' bir söylen yoktur"; çünkü sol söylen kendi maskesini gözler önüne serecek, yalan söyleyemeyecek kadar beceriksiz, kısır ve yapaydır.

Barthes'a göre "sayısal açıdan söylen sağdadır"; çünkü üst dilin sahibi, bizzat her şeye el atan, yayılan, sömürgeci, dur durak bilmeyen sağdır. (2) Her konuda fikri vardır ve asla ezilen değildir; ancak ezilen dünyayı yaratan kendisidir. Barthes, sağ ve sol arasındaki söylen farkını oduncu ve ağaç örneğiyle açıklar: Oduncunun dili işlevseldir; çünkü ağacı keserek ağaçla kendi arasında nesnel bir dil oluşturur. Bu yüzden ağaç üzerine değil ağacı konuşur. Ancak ağacı kesmeyen biri ancak ağaç hakkında ve ağaç üzerine konuşabilir. Yani söylen oduncuya değil,

ağaç üzerine konuşan bireye aittir; çünkü o erki elinde tutan ve yalnızca etkin olandır. Bu durum ağaç üzerine konuşan bireyi ağacı yadsıyor yapmaz; çünkü söylenin amacı nesneleri günahsızlaştırmak, arıtmak, doğa ve sonrasızlık olarak temellendirmektir. Bu yüzden ağaç kesmeyenin söyleni ağacı işlemeye değil de şakımaya yöneliktir. İşte bugün her fırsatta eleştirdiğimiz, ağzımızdan alelade çıkıveren "hamaset" tam da bu şakıma değil de nedir? Hamaset, nesnenin içini boşaltır ve öyle bir zemin hazırlar ki insanlar artık bu söylenle gerçeklik bağıntısından çıkıp kullanım bağıntısı içine girer.

Yine de Barthes, ideolojiyi her zaman olanca açıklığıyla değil, örtül olarak ele alır. Ancak çalışmalarında her zaman ve en açık olan şey göstergelere atfettiği önemlidir. Bu yüzden bir burjuva kültürü vardır demek yerine kültürümüzün tamamının burjuva olduğunun daha yerinde bir ifade olacağını düşünür. (3) Ona göre yaşamın kendisi bir dil gibidir; hayatın her noktasında, bir uçtan diğerine, her yerde... Burada yeniden "dil nedir?" sorusuna geri dönmek gerekir. Sadece yazı ya da sözcüklerden ibaret olmayan, ses, işitim, düşünce, jestler ve mimikler gibi bir göstergeler dizgesi olan dil bölünür: Başka dillerden bölünür, kendi içinde bölünür. Bu yüzden tıpkı Saussure gibi, Barthes için de dil yapısalcı bir yaklaşım içerisinde ele alınıp incelenmelidir.

Ancak Barthes yapmış olduğu metin çözümlemeleri ile Saussure'ün habercisi olduğu göstergebilimin bizzat uygulayıcısı durumundadır. Yani Marksist ideoloji sorununu yalnızca kuramsal ve soyut tartışmalarla kısıtlı kalmaksızın, gösterge kavramı çerçevesinde somut kültürel metinlerin çözümlemeleriyle ele alır. Bu sebeple Kristeva, Barthes'ı her ne kadar yapısalcı çözümleme biçimine eğilimli olsa da radikal bir biçimde farklı bulur; çünkü mitler fonolojik kurallardan ziyade tarihsel bir üretim içinde anlaşılır. (4) Barthes, *Dilin Çalışma Sesi*'nde sözün geri döndürülemez olma niteliğinden bahseder. Söylenmiş bir şeye yeniden başlanamayacağını, onu ortadan kaldırmının mümkün olmadığını, ancak "düzeltiyorum" ya da "geri alıyorum" gibi ifadelerle onu daha da fazla konuşarak değiştirebileceğimizi söyler.

Hal böyleyken dil gerçekten "ne gerici, ne de ilerici; yalnızca faşist" midir? *Yazma Arzusu*'nda Roland Barthes, tarih boyunca tüm iktidarların bir asalak gibi içine girip yerleştiği nesnenin dil olduğunu belirtir; çünkü iktidarın sonu yoktur. Bitkin düşer, zayıflar, yer değiştirir; ancak hiçbir zaman yok olmaz ve yeniden tomurcuklanır. Ayrıca o bunu yaparken bizler dilin bir sınıflandırma olduğunu göz

ardı ederiz; çünkü dilde saklanmış, ondan beslenen iktidarı göremeyiz. Dünya bir topluluğun konuştuğu dili verdiği olanaklarla değerlendirdiysen, tıpkı Jakobson gibi Barthes da dili, o toplumu söylemek zorunda bıraktıklarıyla açıklar, bunun sebebi bütün sınıflandırmaların baskıcı olması ve dilin tüm sınıflandırmalarla genelleştirilmiş bir yönetim olduğu. (5)

Barthes, konuşmanın, özellikle söylev vermenin aslında iletişim kurmak değil, boyun eğdirmek olduğunu söyler. Bu durumda en özgürlükçü mecralarda, en solcu olanımızın bile kullandığı dil, bilinçli ya da bilinçsiz fark etmeksizin aslında bir “boyun eğdirmeye” niyeti barındırmaz mı? Beğendiğimiz bir yemek için gayri ihtiyari olarak söylediğimiz “yemek çok başarılı” cümlesi bile bu iktidarın bize kanıksattığı bir söylem değil midir? Elbette 21. yüzyıl bir yemeğin lezzetli olduğunu belirtmek için “başarılı” gibi bir sıfatın kullanımını normal kılar ve doğallaştırır; çünkü Barthes’ın dediği gibi dil öznenin mahremiyetinden kurtulup, kendini açıkça ortaya koyduğu andan itibaren iktidara hizmet eder.

Aslında Barthes, bir tek iktidardan değil; iktidarlardan bahseder ve onun gibi entelektüellerin asıl görevinin bu çoklu iktidarlara ordusuyla mücadele etmek olduğunu söyler. Ona göre dilin iktidarını ve

faşizmini alaşağı edebilecek olgu edebiyattır. Yazmış olduğu deneme niteliğindeki metinler onun bu inancı ve çabasından kaynaklanır. *Bir Aşk Söyleminden Parçalar* kitabının gerekliliğini de bu inanç ve düşünceden yola çıkarak açıklar. Aşk’ın belki de binlerce özne tarafından kullanılan ama kimse tarafından desteklenmeyen, çevre dillerin bile tümünden bıraktığı, bilmediği, küçümsediği ve alaya aldığı; yalnızca iktidardan değil, bilim, sanat, bilgi gibi çarklarından da koparılmış alabildiğine yalnız bir söylem olduğunu anlatır ve yine bakışını aşık olduğumuzda kullandığımız dile çevirir. Barthes’a göre, yalnız kendimize ve hayalimizdeki sevgiliye yöneldiğimiz için aşkın dili yalnızlığın dilidir. (6) Özellikle kendi zamanı için söyler bunu... Bugün de kanımca bu görüşü geçerliliğini koruyor ve hatta daha da pekişip, yerleşiyor. Barthes’ın dediği gibi hala birçok insan aşık olmasına, aşk söylemi devam etmesine rağmen toplum cinselliği hevesle konuşurken, aşkı dile getirmekten, onu konuşmaktan imtina edip, aşk söylemine alayla bakıyor. Bu bakımdan sınırlamaların baskısı altında olmasına karşın, aşkın dili öznenin mahremiyetinde saklı kaldığı, kendini açığa vurmadığı için bir yandan da en özgür olanı belki de.

Barthes dille ilgilenir; çünkü dilin onu hem yaraladığını, hem de hoşuna gittiğini söyler. Bunu açıklamak için “sınıfsal bir erotizm” kavramına başvurur. Ancak, ne dili yaşam sanatı unsuru olarak bile algılamayan, onu yalnızca bir araç ve dekor olarak gören kent soylu sınıfında, ne de büyü ve şiirsel etkinliklerin ortadan kalktığı, küçük burjuvanın dayattığı basmakalıp düşüncelerle var olan halkta bulur bu erotizmi. Ona göre geriye kalan ve ezber bozan tek adacık olan metindir bu hazzı veren. Kendi içinde konuştuğu dilin ideolojik kuşkuyla çatıştığını söyler. Bu yüzden dile karşı verdiği savaşta metne başvurur: Okur; çünkü haz alır. Esas doyuma ulaştığı nokta ancak mutlak yenilikle gerçekleşir. “Dilden oluşan metin nasıl olur da dilin dışında kalabilir?” (7) Çünkü dildeki tekrarın sonucu olarak kitlesel bir düzleşme gerçekleşir; bu hazzı aykırı olmasa da doyuma aykırıdır. Hâlbuki yenilik söylemi yerle bir edip, basmakalıp düşüncenin altında ezilmiş doyumu açığa çıkarır. Son olarak yine bakışını politikaya çevirir Barthes; entelektüel alanda, dil politik eğilim noktasında durduğunu, ancak yine de kendini en dirençli şekilde göstermekten alıkoymadığını söyler. İşte bu dili, mide bulantısına mahal vermeden yutmak gerekir ki metnin hazzına ve doyum noktasına engel olmasın.

* Tahsin Yücel, Roland Barthes’ın *Çağdaş Söylenler* kitabında bahsettiği kent soylu sınıfını Türkçeye kenter olarak çevirmiştir.

Kaynaklar

- (1). Saussure, F. de (2014). *Genel Dilbilim Yazıları*. Çeviren: Savaş Kılıç, İstanbul: İthaki Yayınları.
- (2). Barthes, R. (2011) *Çağdaş Söylenler*. Çeviren: Tahsin Yücel, İstanbul: Metis Yayınları. s. 211
- (3). Barthes, R. (2013) *Dilin Çalışma Sesi*. Çeviren: Ayşe Ece, Necmettin Kamil Sevil ve Elif Gökteke, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- (4). Kristeva, Julia, (1980). *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. Editör: L. S. Roudiez, İngilizceye Çeviren: T. Gora, A. Jardine ve L. S. Roudiez, ABD: Columbia University

Press.

- (5). Barthes, R. (2008). *Yazma Arzusu*. Çeviren: Mehmet Rifat, İstanbul: Sel Yayıncılık.

- (6). Barthes, R. (2014). *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*. Çeviren: Tahsin Yücel, İstanbul: Metis Yayınları.

- (7). Barthes, R. (2007). *Yazı Üzerine Çeşitlemeler: Metnin Hazzı*. Çeviren: Şule Demirkol, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2. Baskı. s.116

YAZAR

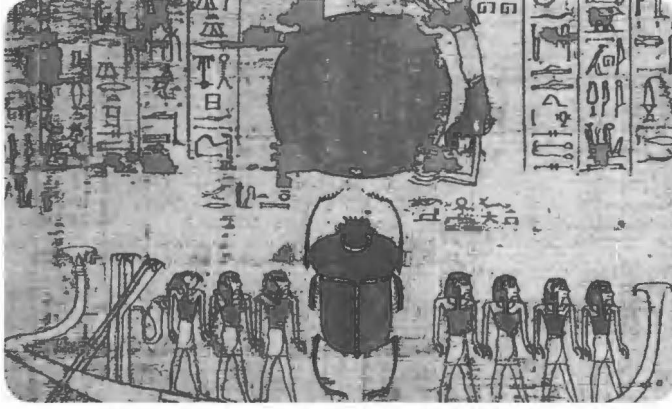
İLKAY TUZCU TİǒLI

İngiliz dili eğitimi üzerine lisans eğitimi alan İlkey Tuzcu Tıǧlı, yüksek lisans ve doktorasını Medya ve İletişim Çalışmaları alanında tamamlamıştır. Araştırma alanları kültürel çalışmalar, yeni medya, dijital kültür, sınıf ve kimlik üzerinedir. Özellikle 21. yüzyılda gençlik alt-kültürleri ve sosyal medya kullanımı ilgisini çekmektedir. Doktora tez konusu ağ toplumunda neo-alkültürler ve zenginlik kültürü üzerinedir. Ayrıca sosyoloji, felsefe ve dilbilim gibi alanlara ilgi duymaktadır. Akademik yazma becerileri ve yabancı dil öğretimi konusunda çalışmaları vardır. Öğrenmekten, okumaktan, seyahat etmekten ve müzikle ilgilenmekten hoşlanır.

MITLERİN VE MASALLARIN AYRIMSAL VE SÖYLEMSEL KARŞILAŞTIRILMASI

KUBILAY AKTULUM*

Ute Heidmann, eski (Eski Yunan ve Roma mitlerinin) mitlerin olduğu kadar masalların yeniden yazılma biçimlerini çözümlemek amacıyla önerdiği yaklaşım modelini “ayrimsal ve söylemsel karşılaştırma” olarak adlandırır.¹ Böylelikle daha çok mitlere genel ve evrensel anlamlar yüklemek yerine her birinin bir yeniden yazma işleminin ardından kendi söylemsel bağlamlarında üstlendikleri anlam etkilerini kavramaya çabalar. Bağlama göre farklılaşan mitlerin anlamları doğal olarak bir yeniden yazma sürecine ilişkindir. Yapısal dilbilimin söz dağarına uygun olarak söylersek,² bir sözceleme ve yeniden-sözceleme³ sürecinden geçen eski mitler anlam üretimine katkı sağlayan türsel, metinlerarası, söylemlerarası, metinsel biçimleri üzerinde odaklanılarak “ayrimsal bir karşılaştırma” tutumuyla yapısal işleyişleri içerisinde kavranırlar.

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü

1. Ute Heidmann, *Différencier au lieu d'universaliser. Comparer les façons de (r)écrire des mythes*, *Interférences littéraires*, no 17, 2015.

2. Bu konuda bkz: Tahsin Yücel, *Yapısalcılık*, Can Yayınları, 2015.

3. Bu kavramlar konusunda bkz: Berke Vardar ve Ötekiler, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC, 1988.

Bilindiği gibi yapısal dilbilimciler dilde yalnızca ayrımlar vardır varsayımından yola çıkarak göstergelerin aralarındaki ilişkileri belirlemeye, bunlar üzerinden ele alınan şu ya da bu nesne (dil ve dildışı tüm gösterge dizgeleri) konusunda genel yasalar çıkarmaya uğraşırlar. Bu görüşe koştut biçimde söylersek, yazınsal her türden yazı ayrımsallık mantığı üzerinde kurgulandığından yazının söyleşimsel⁴ özelliklerinden birisi önceki bir gerci ayrı (yeni), dolayısıyla özgün bir dilde ve yapıda bir gösteren düzleminde her defasında yeniden yapılandırmaktır. Yapısalcı yaklaşımın evrensellik ilkesinden uzaklaşan bu yaklaşımda bir yapıtın ötekiden hangi bakımlardan ayrıldığı, kültürel ve düşünsel bakımdan ayrımsallığının ne olduğu ortaya konulmak istenir.

Sürekli bir yeniden yazma işleminden geçirilen eski mitler (örneğin, Faust miti) değişik ülke kültürlerinde gereksinimlere göre yeniden yazılarak güncellenir; yeni anlatım biçimleri, yeni yapılarda anlamsal olarak durmaksızın yenilenirler. Öncekilerin bir yeniden yazımı olan en yeni versiyon mitler yeni biçimler

4. Söyleşim, söyleşimsellik kavramı konusunda Mihail Bahtin'in çalışmalarına (özellikle *Dostoyevski'nin Poetikası'nın Sorunları*) gönderiyoruz.

altında kılık değiştirerek yinelenirlerken anlamsal gücüllüklerini ayrımsallıklarına borçludurlar. Şu ya da bu yazar onları yaratıcı bir süreç içerisinde öğütterek yeniden biçimler. Mitlerin kökensel anlamları, biçimsel ve arketipsel biçimsel özellikleri özlerini tümüyle yitirmeseler de bir yeniden yaratım sürecinin nesneleri olurlar.

Mitlerin basmakalıplaşmış eski anlamlarını yinelemek yerine yeniden yazılma biçimleri irdelenerek anlamsal etkileri yenilenir. Böyle bir yaklaşımla evrenselleşmiş anlamlarını olduğu gibi yinelemekten çok (ancak eski anlamsal özü tümünden yoksaymadan) biçimsel oyunlarla yeni anlam etkilerini nasıl yarattıkları üzerinde odaklanılır. Yapısalcı bakışın anlamın nesini değil nasılını kavrama çabasına koşut böyle bir yaklaşımla yeniden yazılan eski mitlerin yeni anlam etkilerini yaratma biçimleri ve yöntemleri üzerinde durulur. Karşılaştırmalı ve ayrımsallık mantığına dayandırılan çözümlemelerle söz konusu anlam etkilerinin yeni ve farklı bağlamlarda bir yeniden-sözceleme edimine bağlı oldukları savunılır. Yeniden yazılan her mit dilsel, yazınbilimsel, kültürel, tarihsel bakımlardan ayrı anlam alanlarına kapı aralarlar. Mitleri bir yeniden-sözceleme (yeniden-üretilme) sürecinde kavramak basmakalıplaşmış anlamlarından tümünden kopmak olmasa da büyük ölçüde uzaklaşmaktır. Bu, aynı zamanda anlamın durağanlaştığı, belli kalıplara indirgenip hapsedildiği bir kaynak sorunsalından koparak farklı bağlamlarda yeniden üretilip anlamsal olarak mitlerin devingenliklerine parmak basmaktır. Dolayısıyla yapısalcılığın indirgemeci ve kural koyucu tutumunun ötesine geçmektir.

Böyle bir görüngüde, çözümleme aşamasının başlangıcında mitler zamansal olduğu kadar uzamsal olarak konumlandırılabilen bir aktivite olarak görülürler. Zamansal ve uzamsal çözümlemeler anlamsal ve biçimsel olarak mitlerin hangi bakımlardan yenilediğini anlamaya yararlar. Öyleyse bu düzeyde söylemsel bir çözümlemeye girilir. Anlamın üretim sürecini kavramaya yönelik bu aşamada sözceleme ve yeniden-sözceleme yanında türsel (hatta türlerarası) bir sorgulama yapılır. Mitlerin metinlerarası/söyleşimsel boyutu sorgulama nesnesi yapılır. Böylelikle mitlerin metinleştirilme biçimleri açıklanır. Bir başka anlatımla sözceleme (yeniden-sözceleme), türsellik, metinleştirme biçimleri, metinlerarası/söylemlerarası söyleşimsellik boyutu vb. unsurların birbirlerinden kopuk olmadıklarını, birbirleriyle ilişkileri içerisinde ele alınmaları gerektiği imlenir. Söz konusu unsurlar anlam üretim sürecine katkı

sağlayan, mitlere devingen boyut katanların başında gelirler.

Özetle söylersek; sözceleme sürecinde yeniden yazılan mitlerin söyleme, Saussure'un anlatımıyla söz⁵ ya da Dominique Maingueneau'nun anlatımıyla "sahneleme" boyutlarına el atılır.⁶ Öznenin (bir yazarın) mitleri söyleme, söze dökme biçimi burada belirlenir. Biçimsel bir sorgulamaya kapı aralayan bu aşamada zamansal ve uzamsal irdelemelerle öznenin sözceleme ve sözceyi nasıl konumlandığı anlaşılmaya çalışılır. Öznenin hangi kılıkta, hangi "kimlikte" kime seslendiği burada sorgulanır. Yan-metinsel⁷ unsurların arasında bildirilen bu sözceleme biçimleri alt-metin ve ana-metin arasında karşılaştırmalı ve ayrımsal bir çözümlemeye göre yapılır. Böylelikle yeniden yazılan mitlerin söylemsel özgüllükleri, özellikleri belirlenir.

Türsellik düzeyinde yeniden yazılan mitler türsel (düzyazı, şiir, tiyatro vb.) olarak konumlandırılır. Kendilerine özgü söylemsel ve estetik özellikleri bu aşamada belirlenir. Türsel özellikler burada karşılaştırılır. Türsel yeniden biçimlendirme süreci yeni türsel biçimlere olanak sağlayabilir.⁸

Metinlerarası ve söylemlerarası söyleşi düzeyinde sözcenin içerisindeki ayrışık unsurlar belirlenerek yarattıkları yeni anlam etkileri kavranır. Eski unsurların benimsenen yeni bakış açısına göre uğradıkları anlamsal ayrımlar gözlemlenir. Bu aşamada bir kültürün temel yapıcı unsuru olan mitlerdeki motifler yanında izlekler belirlenir. Bunlara yeni bağlamda yüklenen anlamlar eskileriyle karşılaştırılarak ortaya konulur. Aynı miti pek çok başka yazar yazdığı anda bağlam değişikliği biçimsel olmasa bile anlamsal değişikliğe neden olur. Bu aşamada yine söz düzeyinde kalınarak mitin özgül anlamı ortaya çıkarılır.

Yapısal okumalara en yakın olan metinsel düzeyde türsellikle ilişkili olarak metinselleştirme biçimleri sorgulanır. Metinselleştirme mutlaka söylemsel bir türsellikle ilintili olduğundan eski mitlerin dil ya da metin yoluyla nasıl biçimlendirildikleri araştırılır. Metin düzeyinde düzenleyim, yapılandırılma biçimleri sorgulanır; bu aşamada mitlerin şiirde, romanda, tiyatro oyununda metne aktarılma biçimleri belirle-

5. Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. B. Vardar, Multilingual, 2001.

6. Dominique Maingueneau, *Le Discours littéraire. Paratopie et scène d'nonciation*, Armand Colin, 2004.

7. Metinlerarası kavramlar konusunda bkz: Kubilay Aktulum, *Metinlerarası ilişkiler*, Öteki, 1999 ve *Metinlerarasılık/Göstergelemlerarasılık*, Kanguru, 2011.

8. Tür ve türsellik konusunda bkz: Jean-Marie Schaeffer, *Qu'est-ce qu'un genre littéraire?* Seuil, 1989.

nir. Roman Jakobson'un savunduğu gibi,⁹ anlamın yapıda üretildiği görüşü burada karşılık bulur. Mitlere ilişkin, anlama katkı veren görseller bu düzeyde kullanılır ve çözümlenirler. Mitlere bağlanan tüm yan-metinsel unsurlar (örneğin, dipnotlar, başlıklar, sonsözler vb.) yine bu düzeyde karşımıza çıkar. Bu unsurlar yeniden yazılan mitlerin anlamsallıklarına şu ya da bu biçimde etki ederler.

Kuşkusuz söz konusu düzeylerden başka biçimsel, ritimsel, sözdizimsel pek çok başka unsur yapısal bir görüngüde sorgulama nesnesi yapılabilmektedir. Karşılaştırma ölçütünün çerçevesi kolaylıkla genişletilebilir.

Ute Heidmann, yapısalcılığın, göstergebilimin, söylem çözümlemelerinin akla hemen gelen araştırmacısı Jean-Michel Adam ile ortak çalışmalarında söz konusu yaklaşımın verilerini aynı zamanda masal çözümlemelerinde kullanır. Gerçekten de söylem çözümlemelerinde sürekli olarak dilbilimin verilerini kullanan, özellikle son dönem çalışmalarında ise disiplinlerarası bir yol izleyen, dolayısıyla metinlerarasılığı çalışmalarının odağına koyan Ute Heidmann ve Jean-Michel Adam, *Textualité et Intertextualité des Contes* (Masalların Metinselliği ve Metinlerarasılığı, 2010) adlı ortak çalışmada genel olarak kimi klasik masalları (Kırmızı Başlıklı Kız, Mavi Sakal, Uyuyan Güzeli, vd.) türsellikleri, metinsellikleri ve metinlerarasılık bakımından çözümler, ortak göndergelerini belirler, ana-metinsellik özelliklerini tanımlarlar. Gereklileri de ortaktır: “*Dilbilimin özü metin ve bir sözcük işi –ancak tarih ve kültür dolu– olan edebiyattır.*”¹⁰ Harald Weinrich'in sözlerinden yola çıkan Jean-Michel Adam ve Ute Heidmann, masalların türsel dönüşümlerini, alışverişlerini hem dilbilimsel ve metinsellikleri hem de metinlerarasılık bakımından sorgularlar. Bu açıdan Ernst-Robert Curtius'ün “*Avrupa kültürünün donuklaşmış, değişmez ve geleneksel unsurlarını önceleyip değişim ve dönüşümleri göz ardı etmesini*”¹¹ eleştirirler.¹² Oysa kültürel unsurları metinlerarası bir görüngüden okumak onların devingenliklerini belirlemektir. Bu nedenle özellikle Ute Heidmann, “*değiştirim sonucu birbirlerinin yerini alabilen ve aynı düzeyde bağlanan birimler arasında kurulan düşey bağıntı*”¹² olarak tanımlanan dizisel bağıntıyı öne alır. Yeniden yazılan ya da yeniden üretilen folklorik (burada masallar) bir ürünün eşdeğerlilikleri, benzerlikleri ya da benzemezlikleri,

anlamsal olarak uğradıkları dönüşümleri dizisellik düzleminde belirlemeye uğraşır. Bu bakımdan masal çözümlemelerini dizisel eksende gerçekleştiren Vladimir Propp ve Claude Lévi-Strauss'un yaklaşımlarıyla buluşur.¹³ Böylelikle değişik dönemlerde yazılmış olan masalların aralarındaki söyleşimsel boyutu, yinelenen unsurları, değişmezleri her ne kadar indirgemeci bir tutum izleyen yapısalcı bakışla inceleseler de yaklaşımlarında metinlerarası bir sorgulamayla koşut gelişen (daha çok karşılaştırmalı bir tutum) yanlar bulunur. Benzer arayışta olan Jean-Michel Adam'ın masalların metinselliğini sorgulama çabası ile onları metinlerarası bir yaklaşımla tanımlamaya uğraşan Ute Heidmann'ın yaklaşımı birbirini bütünüler. Masalları “*bir dönemin ya da toplumsal bir grubun türler dizgesinin değişikliğine bağlı olan*”¹⁴ türsellikleri bakımından tanımlamaya uğraştıkları anlarda iki yaklaşım arasındaki sürerlilik devreye girer. Jean-Michel Adam ve Ute Heidmann, her masalı (metni) türsel, ortakmetinsel ve metinlerarası ilişkilerin devingenliği içerisinde ele alarak benzerleri olan öteki masallar (metinler), söylemler ve türlerle bağlantılarını belirlemeye uğraşırlar. Özellikle Ute Heidmann'ın yaklaşımı bu yöndedir: Jean-Michel Adam ile birlikte araştırma konusu olarak belirledikleri XVII. yüzyıl masal ve hikâyelerinin Latince, İtalyanca, İspanyolca, Fransızca yazılmış olan öteki türler ve yazılı metinlerle yoğun bir alışveriş içerisinde olduklarını kanıtlamaya uğraşırlar. Böylelikle metinsel sorgulamanın yanına metinlerarası bir sorgulamayı katarak, karşılaştırmalı bir çözümleme (Ute Heidmann ‘*ayrımsal bir karşılaştırma*’dan söz eder dedik) ile ulusal kültürün temel taşlarından birisi olan masalların (daha çok Kırmızı Başlıklı Kız, Mavi Sakal) dillerarası, kültürlerarası ve metinlerarası özelliklerini belirlerler.

Karşılaştırmalı ve ayrımsal bir mantık üzerine dayandırılan böyle bir sorgulamada dönüşümleri gözlemlemek temeldir. Dönüşüm; türsel, içeriksel, biçimsel bakımdan gerçekleştirilebilmektedir. Metinlerarası alışverişler, alıntılanan kesite yüklenen işlevler üzerinden sınıflandırılırlar. Ute Heidmann, metinlerarası bir görüngüde, masal çözümlemesi bağlamında, türsel bir dönüşüm durumunda “*türsel (yeniden) biçimlendirme*” (fr. *reconfiguration générique*)¹⁵ kavramından söz eder. Bu işlem önceden yazıya aktarılmış bir masalın ya da folklorik bir yapının başka

9. Roman Jakobson, *Essais linguistique générale*, I ve II, Editions de Minuit, 2003. Ayrıca bkz: *Huit Questions de poétique*, Points, 2017.

10. A.g.y., s. 16.

11. A.g.y., s. 16.

12. B. Vardar, a.g.y., s. 84.

13. Vladimir Propp, *Masalları Biçimbilimi*, çev: Mehmet Rifat, Sema Rifat, İş Bankası Yayınları, 2008. Claude Lévi-Strauss, *Yaban Düşünce*, çev: Tahsin Yücel, YKY, 2018. Claude Lévi-Strauss, *Yapısal Antropoloji*, çev: Adnan Kahiloğulları, İmge Kitabevi, 2012.

14. A.g.y. s. 19.

15. A.g.y., s. 34.

bağlamlarda yeniden yazılması işlemine karşılık gelir. Öyleyse türsel biçimlendirme, bir türü belirleyen temel bir özelliğin yeni bir sözceleme durumunda dönüştürülerek kullanılmasıdır. Böylelikle folklorik bir yapıt yeni bir metinsel düzenleyimle başka bir sözceleme bağlamına taşınır; bağlam değişikliğine bağlı olarak gönderge yapıttan, ana-metinden ayrılır, Dominique Maingueneau'nun söylediği gibi, "yeni bir söyleme biçimi dayatır".¹⁶ Folklorik değerdeki sözceler, önceden var olan türler dizgesi içerisinde konumlanarak hem belli bir türün bilinen özelliklerini yineler, hem de belli bir dönemin kültürel ve dilsel alanından başka bir kültürel ve dilsel alana geçtiğinde kendi içerisinde toplumsal, kültürel ve söylemsel bağlama uyan yeni türsel özellikler yaratır: "Bu anlamda türü, konuşma stiline bir düzeni gibi algılıyorum, söylemin üretilmesi ve algılanması

için geleneksel olarak yönlendirilmiş bir çerçeve işlevi gören, eş-zamanlı var olan, sistematik olarak ilişkili biçimsel özelliklerin ve yapıların bir takımıydı gibi. (...) Bir söylem belirli bir tür ile kaynaştırıldığında, onun üretilmesini ve yorumlamasını sağlayan süreç, önceki metinlerle olan metinlerarası ilişkilere aracılık edecektir".¹⁷ Öyleyse Richard Bauman'ın sözünü ettiği "türsel metinlerarasılık", Ute Heidmann'ın sözünü ettiği "türsel (yeniden)biçimlendirme"¹⁸ kavramıyla koşut duruma gelir. Folklorik olarak sınıflandırılan bir yapıt, türsel bakımdan sorgulama nesnesi yapılabilmektedir. Anlatıbilimcilerin sıklıkla sözünü ettikleri "türlerarasılık" (fr. *intergénérarité*) kavramı her metinlerarası sorgulamada temel duraklardan birisidir. "Türsel yenidenbiçimlendirme" söylemle-

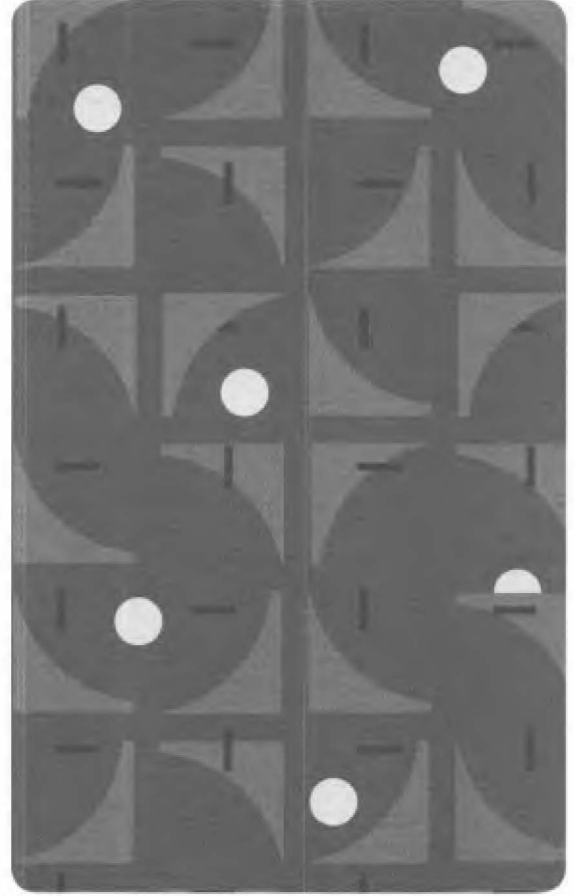
17. Aktaran Öcal Oğuz vd. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, Geleneksel Yayınları, 2009, s. 251.

18. Ö. Oğuz, a.g.y., s. 253.

16. Dominique Maingueneau, *le Discours littéraire*, s. 43.

rarası ve metinlerarası bir yenidenbiçimlendirmeyeyle eşdeğerdir. Böyle bir işlemle her yazar türsel olarak yeni bir eş metin (varyasyon) yanında önceki yapıtlardan yola çıkarak yeni öyküler yaratır. Bir hikâyenin, masalın ya da mitin bir başka yapıttaki varlığı durağan değildir, yeniden yazılan her metin Paul Delarue'nün sözünü ettiği bir ilk örneğe ya da Gérard Genette'in adlandırmasıyla bir ana-metne gönderme yaparak yeni ve farklı anlam etkileri yaratır. Öyleyse bu anlamda, örneğin bir masal anlam etkilerini öteki masallara, metin ya da söylem türlerine göre oluşturur, metinlerarası söyleşinin doğasına uygun olarak *"sürekli bir farklılaşma, çeşitlenme, anlamın yenilenmesi"* sürecine girer.¹⁹ Yalnızca metin değil kültürün kendisi de bir metinlerarasılık sürecinde tanımlanabilir: *"Kültür ortak belleğin (basmakalıplar, ortak düşünceler, ayrıcalıklı sözler) sakladığı söylemden; her öznenin kendisine göre kendini konumlandığı bir söylemden oluşur."*²⁰ Mitlerin, efsanelerin, masalların metinlerarası söyleşi tüm dillerdeki ve kültürlerdeki bu özelliğe bağlıdır. Söylemlerarası ve metinlerarası söyleşi bir masalın metinlerarasılık açısından karşı geldiği başka söylem türlerinin dilsel, metinsel, türsel özelliklerinin belirlenmesini gerektirir.

Önceki sözcelere karşılık vermek ve bu sözcelerin yarattığı anlam etkilerine bir karşı öneri getirmek amacıyla sözceleme öznesi metinlerarası göndermelere, Ute Heidmann'ın deyişiyle, *"yeni bir mantık"* yaratmak adına başvurur, söz konusu göndermeleri ayırt etmeye olanak sağlayan aralarındaki ayrımlardır. Sözceleme öznesi yeni bir mantık yaratmak (yeni bir bildiri vermek) için sözcesine metinlerarası bir göndermeden alıntılanan bir dizi motifi ya da somut izleği katmakla yetinmez. Onları yeni bir nedensellik içerisine sokar, yorumcu konumundaki okur ya da alıcı yeni önerinin anlamını kavrayabilmek için onu yeniden kurgular. Yeni bir hikâye ya da türsel bakımdan yeni bir eş metnin (varyasyonun) mantığı iki sözcenin *"ayrımsal bir karşılaştırmasıyla"* ve iki farklı mantığın karşı karşıya konmasıyla anlaşılabilir. Öyleyse mitleri, masalları, kısacası folklorik ya da kültürel ürünleri metinlerarasılık bağlamında sorgulamak en az iki yapıtı yan yana koyarak, bir karşılaştırma mantığıyla, aralarında en mikro düzeyden en makro düzeye ulaşıncaya değin oluşan ayrımları işlevsel, biçimsel, bağlamsal bakımdan saptamayı gerektirir. Aynı masalın, hikâyenin, mitin vd. birden fazla metinlerarası göndergesi olduğu, böylelikle farklı metinlerarası katmanlarla karmaşık bir yapılanma oluşturduğu durumlarda yaratılan pa-

lempsest imgesi daha güçlüdür.²¹ Ayrışık unsurların üst üste konması durumunda metinlerarası süreci başlatan her bir unsurun kendilerine özgü bir mantıkla işlediklerini, benzerleriyle anlamlı bir etkileşim içerisinde olduklarını unutmamak gerekir. Her folklorik ürün, masal, mit vb. metinlerarası bir işleyişte önceki dönemlere ilişkin unsurları yeni anlam etkileri yaratmak adına değişik işlevlerle yineler. Hikâye ya da modern dönemin masal yazarları yeni bir yapıttan çok, önceki dönemlerin şu ya da bu gerecini bir bağlam değişikliğiyle yeniden üretirler.

Ute Heidmann'ın Jean-Michel Adam'la ortaklaşa yaptıkları çalışmalar ile önerdiği ve kısaca anımsattığımız çözümleme modeli kuşkusuz baştan sona yeni bir buluş değil, daha çok var olan kuramsal tanımlamaların yapısal ve metinbilimsel bir görüngüde yeniden konumlandırılmasıdır. Böyle bir yaklaşımda bağlamsal dönüşümlere bağlı olarak en az iki metnin uğradığı anlamsal ve biçimsel dönüşümleri belirleme çabası bilinen bir uygulamadır. Ute Heidmann'ın önerdiği biçimselliğe yönelik çözümleme, söz düzeyinde odaklanma *"aşırı"* bir biçimci tutum, yani

19. Bkz: Adam ve Heidmann, a.g.y., s. 37.

20. Adam ve Heidmann, a.g.y., s. 38.

21. Palempsest imgesi konusunda bkz: K. Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*.

yapısalcı yaklaşımdır. Yapısalcı yaklaşımın verileri günümüzde kimi bakımlardan metin çözümlemelerinde yine kullanılır. Ancak baştan sona eksiksiz bir çözümleme modeli olmaktan uzak olduğu, anlamı metnin içselliğine, içsel işleyişine indirgediği için yapısalcılığın gözden düşeli çok olmuştur. Bir başka eksiklik ise kanımızca şudur: Ute Heidmann'ın alt-başlıklar altında sıraladığı modelin uçlarından birisi metinlerarasılık ya da söyleşimsel boyuttur. Ayrıca yeniden-sözceleme bu sürece ilishkindir. Bunlara eklenen karşılaştırma ise metinlerarasılığın doğasındaki karşılaştırma mantığına uygundur; ancak metinlerarası bakış bir karşılaştırmalı yazın eleştirisi

değildir. Anlamı sabitlemez, tersine devingenleştirir. Böylelikle eskimiş olanı yeniden yaşama döndürür. Onu yapısalcıların yaptıkları gibi değişmez yapılar, yasalara indirgemekten uzaktır. Yapısalcılık kapalı bir yapıt anlayışı üzerine oturtulurken metinlerarasılık açık bir yapıt anlayışı üzerine oturtulur. Söylemsel ve ayrımsal çözümleme böyle bir görüngüde gerçekleştirilir. Jean-François Lyotard'ın *Postmodern Durum* adlı kitabında söylediği gibi sınırların ortadan kalktığı, bilginin alabildiğine hızlı yayıldığı, kültürel etkileşimin en üst düzeyde yaşandığı günümüz koşullarında yapı düzeyinde kavramaya çalışmak yetersiz bir yaklaşım önerisidir.

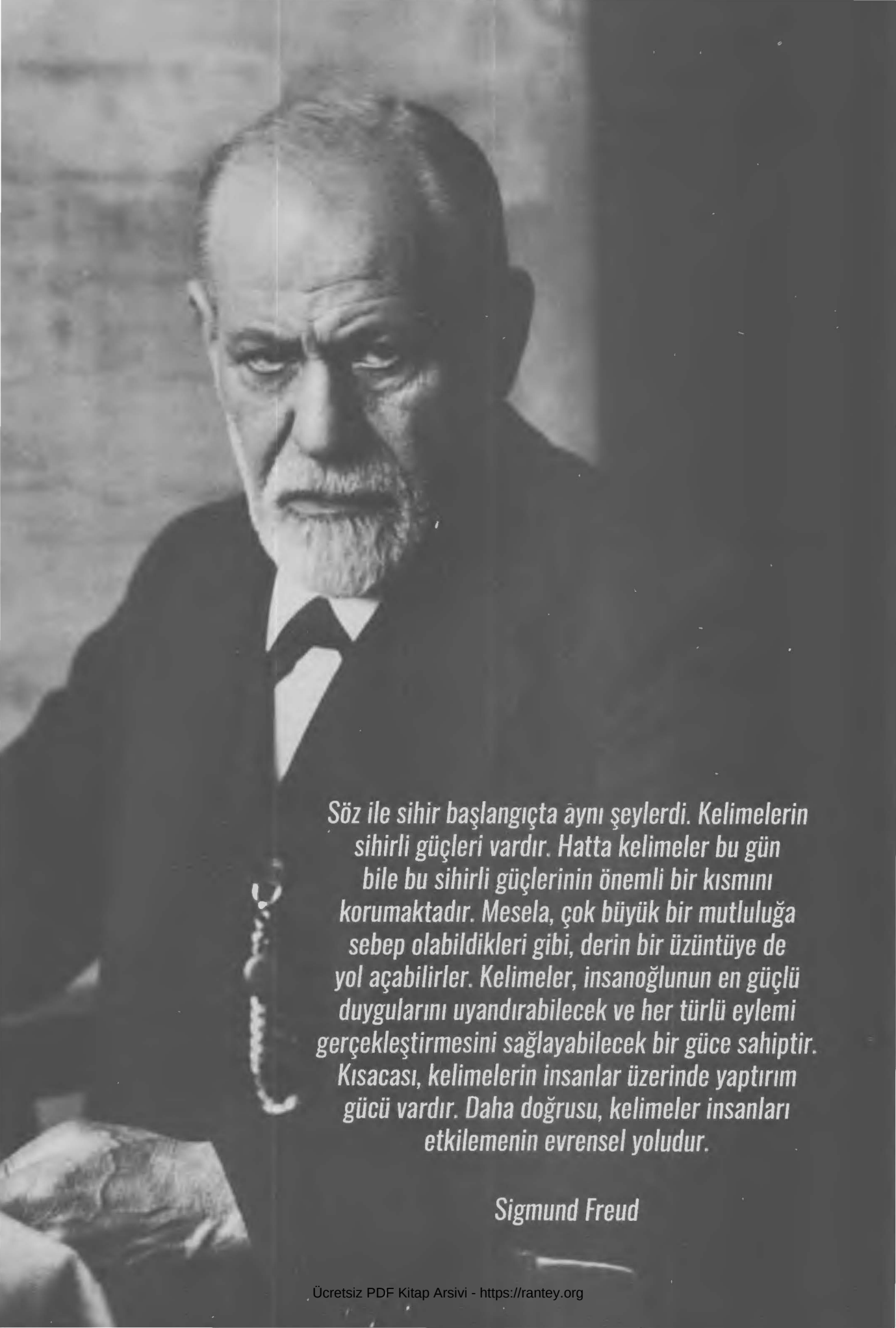
YAZAR

KUBILAY AKTULUM

Araştırma alanı metinlerarası/göstergelerarası alışverişler üzerinedir. Metinlerarasılığın verilerini edebiyat dışında folklor, sinema, müzik, resim gibi sanatsal biçimlere aktardı. 2020 yılının başında yayımlanacak *Moda ve Metinlerarasılık* adlı bir kitap çalışması yaptı. Yurt içi ve yurt dışı dergilerde yazıları yayımlandı, alanla ilgili çok sayıda kitap çalışması yaptı. Roland Barthes ve Metinlerarasılık başlıklı bir kitap üzerinde çalışıyor.

Söz ile sihir başlangıçta aynı şeylerdi. Kelimelerin sihirli güçleri vardır. Hatta kelimeler bu gün bile bu sihirli güçlerinin önemli bir kısmını korumaktadır. Mesela, çok büyük bir mutluluğa sebep olabildikleri gibi, derin bir üzüntüye de yol açabilirler. Kelimeler, insanoğlunun en güçlü duygularını uyandırabilecek ve her türlü eylemi gerçekleştirmesini sağlayabilecek bir güce sahiptir. Kısacası, kelimelerin insanlar üzerinde yaptırım gücü vardır. Daha doğrusu, kelimeler insanları etkilemenin evrensel yoludur.

Sigmund Freud

ÖLÜMDEN YAZIYA: METNİN KÖKENİ

ÖZLEM DERİN*

Ölüm her zaman kaçınılan ancak akıldan da yitip gitmeyen bir olgudur. Her yerde karşımıza çıkar ölüm; gündelik yaşamda, Antik Yunan'da, mitolojide, dinde, felsefede... Bu bölümde ölümün farklı anlatımlarını mitolojiden yola çıkarak incelemeye başlamamız uygun olacaktır. Ölümünden sonra yaşam fikrinin temellerini ilk çağlardan günümüze kadar görmemiz mümkündür. İlk çağlarda yaşam süresinin kısalığı ve hastalıklardan korkulması ölümleri birer ritüel haline getirmiştir. Güney Amerika Çiriguanoları arasındaki ölüm şekli en yakın akrabasının omurgasını kırarak, doğal yollardan ölümü engelleme ve süreci hızlandırma biçiminde ilerlemekteydi. Bu güçten düşenin acısını dindirmek için yapıldı. Diğer yandan kadınların, eşlerinin ölümü durumunda onlarla gömülmesi de bir tür gelenektir: "Afrikadan Hindistan, İskandinavya ve Asya'ya, insanlar yaşanan akrabalarını ve hükümdarlarını öldürmenin ve bunu sevecenlikle yapmanın farklı yollarını bulmuşlardı. Kadınlar da bu kaderden nasiplerini alıyorlardı; çünkü Fiji ve Etiyopya gibi yerlerde erkekler çoğunlukla son refakat için genç bir kadınla birlikte bir kulübe kapatılıyorlardı ve kadın da adamlarla birlikte ölüyordu ya da kadınlar erkeklerle

eşlik etmeleri için boğazlanıyor ya da yakılıyorlardı (Frazer 1911b:13-21)."¹ Bu ölüm sonrasındaki yolculuğun yalnız yapılmaması içindi, aynı zamanda ölünün yolculuğunda mutlu olması ve ruhunun geri dönmemesi için de yapılmaktaydı.

Burada ölünün ruhunun ölüm sonrası geri dönerek yaşayanları rahatsız edeceğinden korkuluyordu, bu nedenle ölüyü memnun etmek adına bazı değerli eşyaları onunla birlikte gömülmekteydi. Hatta bazı durumlarda ölünün bedeni bir ağaç kovuğunda çürümeye bırakılarak kafatası koparılıp yakılmakta ya da parçalanmaktaydı. Böylelikle ölü yaşayanları rahatsız etmek istese bile yön bulamayacağından, mezarına geri dönmekteydi. Ölümünden sonraki yaşamda da zorluklar göze çarpmaktadır. Ölünün yaşarken eziyet ettiği insanların, ölünün ruhuna bıçak ve sopalarla saldıracağı öngörülmektedir. Diğer yandan bekarları yiyen bir kadın canavar olduğu salık verilmektedir. Ancak bu canavarı atlatan cennete doğru giden yolculuğuna devam edebilmektedir. Yolculuk esnasında susuz ya da aç kalmamak için de yaşarken yapılacak bazı işlemler vardır:

"İçine düşüp, unutulup gidebileceği derin bir kuyu

*Dr.

ve saf ruhları yemek için pusuda bekleyen vahşi bir domuz bu yolda karşılaşılacak diğer sınamalardır. Bu zorlu sınamalardan sağ kurtulabilmek için önemli olan şey yaşamı boyunca kendisi ya da yakınları tarafından yapılmış olan hazırlık ve sigortalardır. Kulaklarını deldirmiş olmalıdır yoksa öbür dünyada susuzluğunu gideremez. Olur da öldüğünde iyi yemek yiyemezse diye dövme yaptırmalıdır. Vahşi domuzdan kaçarken tırmanacak bir şey bulamadığında yararlanmak için pandanus (Bilhassa Malaya'da bulunan ve kama şeklinde yaprakları olan bir bitki) ağacı dikmelidir.”²

Zamanla özellikle tarımcılığın gelişimi ve yerleşik hayata geçişle birlikte ölümler bu tarz ritüellerden arınmıştır. Bunun yerine ölüm herkesi bir araya getiren, tanıdıkların ve akrabaların görüşmesini sağlayan bir durum haline gelmiştir. Burada ilk çağlardaki ayinlerden farklı olarak, cenaze törenleri ve yakılmanın törenselleşmesi ortaya çıkmaktadır. Homeros destanlarında yakılma törenlerinin nasıl geliştiği açık biçimde görülmektedir. Ancak buna gelmeden önce Antik Yunan'daki inanç sistemi ve ölüme bakıştan bahsetmemiz gereklidir. Antik Yunan'da çok tanrılı inanç sistemi göze çarpmaktadır. Zeus'a denk olan on iki tanrı olsa da, Zeus bir yönetici konumunda gibidir. Herakleitos evrenin yönetici ilkesi ve esas olan logos'u (λόγος) anlattığı fragmanlarında onu Zeus'la eş tutmaktadır:

Fragman 32:

“ἐν τὸ σοφὸν μόνον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει καὶ ἐθέλει Ζηνὸς ὄνομα

Bilge olan tektir; Zeus'un adıyla anılmayı istiyor ve istemiyor.”³

Fragman 64:

“τὰ δὲ πάντα οἰακίζει κεραυνός

Her şeyi yıldırım yönetir.”⁴

Burada bilge olan elbette logos'tur (λόγος), bu nedenle de yönetici Tanrı olan Zeus'un adıyla anılmaktadır. Diğer yandan” her şeyi yıldırım yönetir” fragmanında göze çarpanda, yine Zeus'tan başkası değildir. Bu arada logos' un (λόγος) önemini anlayabilmemiz için bir tanımını yapmak önem taşır:

“logos [Yun. legein = söylemek, konuşmak]: Yunançada ilk anlamı söz, sonradan düşünce, kavram, us, anlam, evren yasası anlamlarını da almış, Herakleitos'tan beri felsefenin temel kavramlarından biri olmuştur. 1-Söz, anlamlı söz; sözün anlamı. 2-(Man-tıksal olarak) a.Deyiş. b.Kavram ... 4-(Fizikötesinde Herakleitos ve Stoa'dan beri) Evren usu, evren yasası. 5-(Tanrıbilimsel olarak) a.Tanrı sözü ...”⁵

Görüldüğü gibi evren yasası, evreni yöneten bir güçtür (λόγος) logos. Ancak Zeus yalnızca göklerin yani

Zeus

Olimpos'un hakimidir, bu nedenle (λόγος) logos olarak anılmak istenmemesinin nedeni de ortaya çıkmaktadır. Homeros'un baştan aşağıya tanrılarla dolu olan evreni adeta bir gizem yuvasıdır. Tanrı istenci ve insan istenci karşılıklı bir ilişki yumağı halindedir.

Hades

Tek bir tanrıdan çok farklı durumların, farklı olgularla temsil edilen başka başka tanrıları mevcuttur. Evren adeta üç parçaya ayrılmıştır: gökyüzü, deniz ve yeraltı. Zeus göklerin hakimiysen, denizin hakimi Poseidon ve yeraltının hakimi de Hades'tir. Hades ve Poseidon, Zeus'un kardeşleridir. Konumuzun spesifik olarak ölüm ve unutmaya üzerinde şekillenmesi nedeniyle bizim ilgisimizi çeken yüksek oranda Hades ve yeraltı dünyasıdır. Burada ölümden sonra ruhun yaşamasına dair bir inanç sisteminin hakim olduğunu görebiliriz. Tartaros'un kapısındaki üç başlı, ejder kuyruklu köpek Kerberos ruhların buradan kaçmasına izin vermeyen bir bekçidir. Ruhlar Minos, Rhadamanthys ve Aiaikos adlı üç yargıç tarafından sorguya çekilmekte, sonuç olarak cehennemin derinliklerine ya da sonsuz mutluluk için Elysion kırlarına gönderilmektedir. "Hades ülkesi, karanlık ve hüznü dolu bir yer olarak düşünülürdü. Hades'in yüzü de aynı şekilde gülmeyen, sert bir yüzdür. Sert sakalları, karışık saçları vardır..."⁶ Nemli ve karanlık olan Hades ülkesi geceyle bağdaştırılabilir. Geceleri tüm insanlar uykuya yakın olurlar. Uyku da ateşi sönmeye yakın kılar. Herakleitos ölümle uykuyu birbirine yakın say-

maktadır. Onun için logos (λόγος) saf bir ateştir ve bu ateş insan uyuduğunda sönmeye yaklaştığından, insanı Hades'e yakın kılmaktadır. Herakleitos'un şu fragmanlarında açıkça gözlemleyebileceğimiz gibi...

Fragman26: Geceleyin gözün ışığı söndüğünde, insan bir kandil yakar kendine; yaşarken ölüye dokunur uykusunda; uyanırken uyuyana.⁷

Fragman36: Ruhlar için ölüm su olmaktır. Suyun ölümü toprak olmaktır. Su topraktan meydana gelir, ruh da sudan.⁸

Ruhlar sudan geldikleri için, ölünce yine nemli olana dönerler. Ayrıca uyku halindeyken ölümlere yakın olma kehanetin ve kahinlerin de göstergesidir. Bu ifadelerin bir bulgusu da tanrıların konumlarından ortaya çıkmaktadır. "Hypnos (Uyku) ve Thanatos (Ölüm): Bu ikiz kardeş, Nyks'in (Gece) çocuklarıdır. Thanatos önüne geçilemeyen, fakat sakın ölümü temsil eder. Bu nedenle de kanatlı bir cin görünümündedir. Uyuyan bir çocuk veya çok genç bir delikanlıdır. Sonraları yanan ya da sönmüş bir meşale işareti olmuştur. Hypnos, çeşitli biçimlerde görünür. Kartal kanatlı olarak veya alnında bir kelebekle tasvir edilebildiği gibi, elinde bir gelincik sapı veya dalgınlık akan boynuzla da gösterilebilir."⁹ Hades'in karanlığı gecedir, onun çocukları da içinde barındırdığı ölüm ve uykudur. Bu nedenle bunlardan herhangi birine temas eden kişi ölmüş ya da ölüme yaklaşmış sayılır. Hypnos'un alnında bulunduğu varsayılan kelebek genellikle ölü ruhların tasviri için kullanılabilir, bu da onun ölümle olan yakınlığına dikkati çekmektedir. Trans durumu olan hipnozun kökeni de Hypnos yani uykudur.

Antik Yunan'da ruhların Hades'e yolculuğunu Platon'un *Devlet* eserinin X. Kitap'ında açık bir tasviriyle görebiliriz: Pamphyliadan gelme Armenios'un oğlu Er'in Hades ülkesine gitmesi ve orada on gün kalarak geri dönüp orada yaşananları anlatması Platon'un *Devlet*'inin Onuncu Kitabı'nın esas meselesidir. Ruhun ölümsüz olduğu kanısına vardıldıktan sonra Sokrates bu hikayeyi anlatmaya koyulmaktadır. Buna göre Er Tartaros'ta yargılanan, ceza çeken ve ödüllendirilen ruhları görmüştür. Ardından hayvanların ve insanların ruhları kaderin kızları Moiralara ipliğini eğirdiği hayatları seçmişlerdir. Ardından herkes seçtiği hayatı tüm ayrıntılarıyla izlemiştir. "Bütün ruhlar geçince (Kader'in önünden) hepsi birden boğucu, korkunç bir sıcaklığın altında Lethe ovasına gitmişler; ne ağaç ne ot varmış bu ovada. Akşam olunca Ameles ırmağı kıyısında konaklamışlar. Bu ırmağın suyu hiçbir kap içinde durmazmış; oysa

herkes bu sudan biraz içmek zorundaymış. Bazı ruhlar ölçüyü fazla kaçırıp fazla içermiş, içer içmez de her şeyi unutmmuş. Sonra uyumuşlar.”¹⁰ Ardından büyük bir gökgürültüsüyle bütün ruhlar dünyadaki yerlerini almışlardır. Buradaki gökgürültüsü şimşekle de nitelendirilen Zeus’un etkisi olarak atfedilmektedir. Yeni yaşama ulaşmak böyle bir yolculuğun ardılı olmaktadır.

“Ölümünden sonrasına dek kimseye mutlu demeyin, diye yazar mutsuz Aşil”¹¹ Homeros’un *İlyada*’sının kahramanı olan tez ayaklı Akhilleus, Truva savaşında mücadele etmiş, arkadaşı Patroklos’un ölümü üzerine, Hektor’u öldürmüştür. Patroklos’un yakılma töreni pek çok değerli eşyalar ve kurbanlar eşliğinde gerçekleşmiştir. Yakılma töreni bir ayın gibi ortaya konulsa da bir şölen görünümü vermektedir. Bu da Akhilleus’un alıntılıdığımız sözünü haklı çıkarır niteliktedir. Ölüm mutluluğun anahtarı gibi sunulmaktadır. Ölümünden korkulmaması Antik Yunan düşüncesinden itibaren göze çarpmaktadır.

Ölümünden korkmamak gerektiği düşüncesi ilkin eski Yunanistan’da ortaya çıkmıştır... Epiküros’a göre yaşam bir bileşim, ölüm bir ayrışım. Epiküros ölümünden sonraki yaşamı olanaksız görerek insanı ölüm korkusundan kurtarır. Epiküros şöyle der: “Her türlü kötülüğün en korkuncu olarak görünen ölüm bir kuruntudan başka bir şey değildir; çünkü yaşam sürdükçe o yoktur, o gelince de ruh artık yoktur. Bu yüzden ölüm ne yaşayanları ne ölüleri etkiler. Yaşayanlar onun vuruşlarını duymazlar, artık varolmayan ölümlere de onun zararı dokunmaz” Aynı görüşü Latin filozofu Seneca savunur ve şöyle der: “*Post mortem nihil est ipsaque mors nihil*” (Ölümünden sonra hiç bir şey yoktur ve ölüm hiçbir şey değildir)... Aynı düşüncüyü Spinoza’da buluruz “Özgür insan ölümünden başka bir şeyi düşünür, bilgelik ölümü değil yaşamı düşündür.”... Marcus Aurelius şöyle der: “Ölüm doğanın bir isteminden başka bir şey değildir, doğanın isteminden korkan da çocuktur.”¹²

Ölüm gerçekten de yaşayanlar için var değildir, her birey sonsuzca yaşayacakmış gibidir hayatın içinde. Hiçkimse ölümü aklına getirmek istemez. Bu korku kaynaklı olsa bile, ölümü itelemek, onu geriletmek ve ona ket vurarak yok saymak aslında bir anlamıyla yaşamı yaşamak olarak değerlendirilebilir. Platon için “Hakiki felsefe ‘ölüme duyulan özlem ve ölüm hazırlığıdır.’”¹³ Ölüm hakikate ulaşmanın tek yolu gibi görülmektedir. Bu nedenle de Sokrates baldıran zehrini içerek kendi ölümünü meydana getirmiştir. Bu bir tür intihardır, kendi ölümünü kendisi seçmektedir. Sokrates kendi ölümünü bir deva olarak

görmekte; ancak bu deva da bir zehirle gelmektedir. Hem zehir hem deva olan Pharmakon düşüncesinin temel yansımaları ilk kez bu noktada görülmektedir.

Phaidros diyalogunun başında Sokrates Pharmakeia’yla oynayan bir bakire olan Orithyia’nın kuzey rüzgârı tarafından itilmesiyle kayalıklardan yuvarlanması resmedilmekte ve Boreas tarafından kaçırıldığı efsanesinin oluşumu böylelikle belirtilmektedir. Pharmakeia İlissus civarındaki “şifalı bir ırmak” olarak geçmektedir.

“Her ne olursa olsun, bütün diyalog için, ağın dibinde küçük bir izin, yani bir düğümün (macula), Pharmakeia’yla oynarken uçuruma sürüklenen, ölüme yakalanan bu bakire sahnesini işaretlediğini aklımızda tutalım. Pharmakeia aynı zamanda pharmakon’un yani ilaç; deva ve/ya zehrin zerk edilmesi anlamına da gelen bir cins ismidir. ‘Zehirleme’ ‘pharmakeia’nın en az görülen anlamlarından biri değildi... Bu ‘pharmakon’, bu ‘ilaç’ aynı anda hem deva hem de zehir olabilen bu iksir; daha o anda tüm muğlaklığıyla söylemin vücuduna girer.”¹⁴

Zehir ve deva elbette ölümle en ilişkili olan şeylerdir. Ölüm tanrısı olan (Mısır) Theuth ölümle özdeş sayılmaktadır. Söylenceye göre devlet adamına pharmakon olarak yazıyı sunmaktadır. Ancak devlet adamı bunu kabul etmemektedir. Yazının hafızayı köreltiğinden söz edilse bile, esasen yazı böyle bir zehir değildir. O hatırlamaya yardım eden bir pharmakondur, yani bir devadır. Unutmak elbette bir ölümdür. Bu nedenle Theuth bir doktor gibidir. Unutmanın merhemini sunmaktadır.

“Bilim ve sihir, ölümle yaşam arasındaki geçiş, kötünün ve eksikliğin eki: tıp, Theuth’un ayrıcalıklı alanını oluşturuyor olmalıydı.”¹⁵ “Yazının tanrısı tıbbın tanrısıdır.” Tıbbın tanrısı: “Hem bir bilimin hem de gizemli eczanının... O, hem devanın hem de zehrin tanrısıdır. Yazının tanrısı pharmakon’un tanrısıdır. Phaidros’ta, meydan okuyormuş gibi tedirgin bir alçakgönüllülükle krala sunduğu bir pharmakon olarak yazıdır.”¹⁶

Bellek ve bilginin devasıdır yazı, aynı zamanda bir büyüdür deva. İlaçlar yapay zehirlerdir aslında, ilaçla bir zehir diğer bir zehrin yerini almaktadır yalnızca. Pharmakon’da ölüm ve yaşam, zehir ve deva birbirine eklenir, birbiriyle bütünleşir, asla birbirlerinin yerini almazlar ya da doldurmazlar. İşte tek tanrılı dinler üzerinden birkaç paragraf önce eleştirdiğimiz ölümün yaşamsallığı ve yaşamın ölümselliği böyle bir pharmakondur. İçinde zehri barındıran yalancı bir deva, deva olarak görünen gerçekçi bir zehir. O

kadar iç içe geçmişlerdir ki hangisinin hangisi olduğu ayrılmamaktadır.

“Anımsama [Alm. *Anamnesis*][Fr. *réminiscence*][İng. *reminiscence*][Yun. *anamnesis*][es. T. nim-tahattür]: Platon felsefesinin çekirdek kavramı olarak, ruhun bedene girmeden önceki varlığında görmüş olduğu —ideaların bilince dönüşü”¹⁷

Anamnesis etkisini Theuth'un (ölüm tanrısı) krala sunduğu yazı düşüncesinde görebiliriz. Yazının ortaya çıkışının amacı unutmayı engellemek ve unutulmuş olanları geri çağırarak anımsamayı sağlamaktır. Bu da deva anlamındaki pharmakonun ortaya koymaktadır:

“Pharmakon gerçekten de deva anlamına gelir ve bu yüzden, işleyişinin belli bir yüzeyindeki muğlâklığı silerek gözden geçirir. Ama Theuth'un açığa vurulmuş niyeti, ürününe değer verilmesini sağlamak olduğundan, sözcüğü garip ve görünmez eksen çevresinde döndürdüğü ve onu kutuplarından tek birisi, en güven telkin edici olanı altında sunduğu burada çok açıktır. Bu ilaç (*médecine*) faydalıdır; üretir ve onarır, toplar ve deva olur, bilgiyi artırır ve **unutkanlığı azaltır.**”¹⁸

Yazı unutmamanın anahtarıdır. Burada yönetici kralın Theuth'a verdiği cevap akıllara gelmektedir. Yazıyı öğrenenlerin aklını çalıştırmayacağını söyler kral. Ancak yine de yazı bellekten gelen ancak hafızayı besleyen, anımsamayı getiren bir devadır. Hatırlama ve unutma da birbirine geçmekte ancak hiçbir za-

man tam olarak birbirlerinin yerini alamamaktadırlar. Sokrates'in sözlerinin ruhta izinin kalması gibi, zihindekilerin izi unutma durumu gerçekleşse bile zihinde kalmaktadır. Sonrasında ise hatırlama ile ortaya çıkmaktadır.

Antik Yunan'da Hesiodos geleneğinde Mnemosyne (Μνημοσύνη) belleğe karşılık gelmektedir. Lethe geceyi, Hades'i ve karanlığı temsil ederken, Aletheia aydınlanma, ışığa çıkma ve örtünün kalkmasını temsil etmektedir. Yaşam, ölüm ve unutma arasında derin bağlar göze çarpmaktadır. Ölüm kurumdur, ayrılmaktır, uzaklaşmaktır. Ölmek esasen unutulmanın gerçekleştiği zaman ortaya çıkmaktadır. Asıl ölüm unutulmaktır. Ölümde yaşam yaşamda da ölüm vardır. Ne yaşam ölümü engellemekte, ne de ölüm yaşamı engel teşkil etmektedir. Anımsama ve unutma, hakikat ve gölge (karanlık) bizim pharmakon'umuzdur. Zehri devaya çevirmek, devayı zehirlemek bizim elimizdedir. Ancak unutulmamalıdır ki her deva aynı zamanda uyuşturulmuş-etkisi azaltılmış bir zehirdir ve bellek tümünün izini kendinde taşımaktadır. Bunu anlamak için biraz araştırmak ve sorgulamak yeterli olacaktır.

Yazı açığa çıkar, aydınlanır, gizler üzerindeki örtüyü kaldırır. Bu da aletheia¹⁹'dır yani hakikatin kendisidir. Ancak nerden bakarsak bakalım yazı hem zihindekileri boşaltarak bir deva verir, hem de yaşananları anımsatarak tekrar zehirler. Yazı bizim devamımızdır, zehrimizdir, pharmakon'umuzdur. Derrida Gramatoloji eserinde “Metin dışında hiçbir şey yoktur” derken sözün geçiciliğinin ve kaybolmaya yatkınlığının

altını çizmektedir. Metin kişisel bir ifade olmasının yanında bir kez yazıya döküldüğünde artık bireyselliğini yitirmektedir.

Baba sözü olan logos söyleyene aittir, söyleyenini takip etmektedir ve yoruma açık değildir. Ancak metin ortaya konulduğu andan itibaren kişinin kendi himayesinde olmaktan çıkmaktadır. O artık her okuyanın kendi malı haline gelmektedir ve her okuyana birlikte farklı bir yapıya evrilerek şekil değiştirmektedir. Derrida'nın kendi eserlerinde yaptığı yapı söküm de tam olarak bu noktaya karşılık gelmektedir. Öteki-nin metni üzerinden kendi metnini oluşturmakta ve bambaşka bir çerçeve ortaya koymaktadır.

“Dekonstrüksiyon öngörülemediği ve düzenlenemediğinden aslında imkansızdır, daha kesin bir ifadeyle olanaklı ya da hesaplanabilir olanın evrenine denk düşmemektedir.”²⁰ “Dekonstrüksiyon ahlaki belirlenimleri bir kenara atmamız için değil, sorgulama dahiline aldığımız baskın yasal kavramsallaştırmaların zorunluluklarıyla arka planda baskıladığımız insan yaşamının farklı açılarını hatırlamamız için bir çağrıdır.”²¹

Yapı söküm bir yeniden okuma durumudur. Yeniden okumanın her adımı okunanın zihinde yeniden yaratılması ve yazılmasına evrilmektedir.

“Yapı söküm buna karşın bir nihilist teori, bir yok ediş değil, bir yeniden üretme, yazıyı yeniden okuma olayıdır. Bu olay yapının hareketini gözler önüne serer ve yapının yapısalılığı, kendisini yapının (ayırma ve iz ile birlikte) bir anlam oyununa bırakır. Bu oyunun ne bir kökeni ne de bir sonu vardır. Bu oyun kendisini bir yapı söküm hareketi ile sürekli olarak yineler. Bu hareket anlamın oynak bir zeminde sürekli olarak ertelenmesi ve kendisini silmesi ile belirtilir.”^{22 23}

Tam da bu nedenlerden yazı en başından beri vurguladığımız üzere hem zehir hem devadır. Bir yandan yeni bir ufuk açarken diğer yandan bir yıkım getirmektedir. Bu yıkım hem okunan metnin hem de zihnin arka planında korunan metnin yıkılması ve ortaya yeni bir metnin çıkarak şimdiye kadar yerleşik olanların her birini yerinden oynatmasıdır. Derrida'nın sözlerini bir kez daha tekrarlayacak olursak, “metinden başka hiçbir şey yoktur” ve metin her an değişmeye ve başkalaşmaya mahkumdur.

Dipnotlar

¹ Allan Kallehear, *Ölümün Toplumsal Tarihi*, Çev. Tuğçe Kılınç, Phoenix Yayınevi, Ankara, Ocak 2012, ss.60-1.

² A.g.e., ss.66-7.

³ Herakleitos, *Fragmanlar*, Çev. Cengiz Çakmak, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, ss.91-2.

⁴ A.g.e., ss.158-9.

⁵ Prof. Dr. Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Yayınevi, X. Baskı, Ankara, 1998, s.124.

⁶ Doç. Dr. Bedrettin Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, Meteksan Ltd. Şti., 1976, s.27.

⁷ Herakleitos, *Fragmanlar*, Çev. Cengiz Çakmak, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, ss.80-1.

⁸ A.g.e. ss.100-1.

⁹ Doç. Dr. Bedrettin Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, Meteksan Ltd. Şti., 1976, s.41.

¹⁰ Platon, *Devlet- X. Kitap*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cımcöz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XIX. Baskı, İstanbul, Ocak 2010, s.367.

¹¹ Malpas-Solomon, *Ölüm ve Felsefe*, Çev. Nur Küçük, İthaki Yayınları, İstanbul, Mart 2006, s.13.

¹² Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000, ss.260-1.

¹³ Eduard Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul, 2001, s.194.

¹⁴ Derrida, *Platon'un Eczanesi*, Çev. Zeynep Direk, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2012, ss.19-20.

¹⁵ A.g.e, s.45.

¹⁶ A.g.e, s.47.

¹⁷ Prof. Dr. Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Yayınevi, X. Baskı, Ankara, 1998, s.22.

¹⁸ Derrida, *Platon'un Eczanesi*, Çev. Zeynep Direk, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2012, s.49.

¹⁹ Aletheia “(ἀλήθεια: hakikat, doğruluk - İng. “truth” (F.E.P.) [meydana-çıkma, açığa-çıkma, gizinden-çıkma, görünüm verme; gerçek hakikat, sahici; gerçeği söyleyen, doğru veya sahici konuşan... Peters, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Çev. ve Haz. Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2004, s.32.

²⁰ Timothy Clark, *Derrida, Heidegger, Blanchot: Sources of Derrida's Notion and Practice of Literature*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, p. 190.

²¹ Jack M. Balkin, *Deconstructive Practice and Legal Theory*, Faculty Scholarship Series, Paper 291, 1987, p.24.

²² Bu alıntıda yapı söküm olarak belirtilen kavram dekonstrüksiyon, ayırma olarak ele alınan ise *différance*'tır. Metnin içinde bu kavramların oldukları halleriyle bırakılmasının anlaşılabilirlik açısından daha kolay olacağı düşünülmüştür, bu nedenle alıntı dahilinde ortaya konan kavram çevirilerinin karşılıklarının açıklanması yerinde görülmüştür.

²³ Esra Başak Aydınalp, *Jacques Derrida'da Yazı ve Anlam Oyunu*, SEFAD, 38, 2017, s. 159.

Kaynaklar

Akarsu, B. (1998), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Yayınevi, X. Baskı, Ankara.

Aydınalp, E. B. (2017), *Jacques Derrida'da Yazı ve Anlam Oyunu*, SEFAD, 38.

Balkin, J. M. (1987), *Deconstructive Practice and Legal Theory*, Faculty Scholarship Series, Paper 291.

Clark, T. (1992), *Derrida, Heidegger, Blanchot: Sources of Derrida's Notion and Practice of Literature*, Cambridge: Cambridge University Press.

Cömert, B. (1976), *Mitoloji ve İkonografi*, Meteksan Ltd. Şti.
Derrida, J. (2012), *Platon'un Eczanesi*, Çev. Zeynep Direk, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
Detienne, M. (2012), *Arkaik Yunan'da Hakikatin Efendileri*, Çev. Adem Beyaz, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
Friedell, E. (2004), *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Çev. Necati Aça, Dost Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
Herakleitos, (2005), *Fragmanlar*, Çev. Cengiz Çakmak, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Kallehear, A. (2012), *Ölümün Toplumsal Tarihi*, Çev. Tuğçe Kılınç, Phoenix Yayınevi, Ankara.
Malpas-Solomon, (2006), *Ölüm ve Felsefe*, Çev. Nur Küçük, İthaki Yayınları, İstanbul.
Platon, (2010), *Devlet- X. Kitap*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cımcöz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XIX. Baskı, İstanbul.
Timuçin, A. (2000), *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, İstanbul.
Zeller, E. (2001), *Grek Felsefesi Tarihi*, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul.

YAZAR

ÖZLEM DERİN

Araştırma alanları sanat felsefesi, estetik, post-modernizm üzerinedir. Varoluşçuluk, College de Sociologie, Nietzsche ve Cioran'a ilgisi bulunan yazarın, pek çok makalesi çeşitli hakemli felsefe ve sanat dergilerinde yayınlanmıştır. Başta deneysel, sanatsal ve düşünsel eserler olmak üzere edebiyat ve sinemaya ilgisi bulunmaktadır. "Dark Art" takipçisi olan yazar, amatör olarak resim yapmak ve fotoğrafçılıkla ilgilenmektedir.

İNSANA ÖZGÜ GERÇEKLİK OLARAK SÖZ

GEORGES GUSDORF*
ÇEVİREN: İLHAMİ SİĞİRCİ**

Dilyetisi, konuşan insanoğlundan, Tanrının Sözü'nden ve son haline ulaşmış mükemmel bir dizgeden, varlıkbilimin etkisiyle kişisel yaşamları eğiten manevi bir özerklikten ayrılmış örnek bir gerçeklik oluşturmaz. İnsanın sözü kendisinden önce var olan bir gerçekliği tekrar etmekle yetinmez, bu, elinde bulunan asıl gücü ondan geri alacaktır. İnsanın dikkate alınmadığı her felsefe, sözü, yaratıcı, aşkın bir dilyetisi ve her türlü girişimden ve güncellikten yoksun olan yaratılmış insani bir dil olarak ikiye ayırır. Fakat bu iki dilin birbirine eklenmesi bile insan sözüne eş-değer değildir.

Bundan böyle, sözü nesnel bir dizge olarak değil, fakat bireysel bir girişim olarak görmeliyiz: *Söz almak* insanoğlunun en temel görevlerinden biridir. Bu durumda çözüm yolu yazında aranmalıdır; dilyetisi kendisini harekete geçiren kişisel girişimden önce var olmamıştır. Yerleşik dil, yalnızca sözlü eylemin yayılmasıyla ilgili bir çerçeve önerir. Sözcükler ve anlamları hiçbir zaman tamamlanmamış ve sürekli olarak devinim halinde olan ve konuşan insana

sunulmuş olasılıkları dile getirir. Kişinin dili kendi gündemi içerisinde sözlüğe, daha doğrusu sözün kullanımının izlerini sürme ve kullanılan sözün anlamlarını kataloglama görevini üzerine alan sözlüğe bağımlı değildir.

Yaşayan bir dil, yaşayan insanların dili olarak ortaya çıkar. Hatta toplumun içinde bile, her bireyin sözcük dağarcığı zamanla yenilenir; her büyük yazara özgü olan bir öykü dili vardır, -fakat kendi gelişim sürecinde, her bir insanın konuşmasındaki değişiklikleri saptayabiliriz. Hatta bu değişiklikler yalnızca sözcüklerle ilgili değildir; zira dil, bir sözcükler kümesi değildir. Dilbilimciler, yaşayan bir ağızdaki bütünlüğün, tıpkı bir çuvaldaki buğday taneleri gibi, birbirinden ayrılmış isimler, fiiller ve sıfatlar olarak ortaya çıkmadığını göstermişlerdir. Sözün ögesi, bir anlam verme niyetiyle ortaya çıkan karmaşık bir bütünlüktür; bu az ya da çok karmaşık, hatta bazen tek bir sözcüğe indirgenmiş veya tümcelerle dile getirilen ve bir anlamın oluşmasını sağlayan *sözel bir imge*'dir. Düşüncenin anlatılmasında, tümcenin söz-

*Georges Gusdorf (1977), "La parole comme réalité humaine" in *La parole*, 37-49, Paris, Puf.

** Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yabancı Diller Fakültesi

cüklerle oluşturulduğunu sanmamak gerekir, aslında sözcüklerin, isteklerin ortaya konulduğu tümce-lerin tortul bir deposunu oluşturduğunu söylemek daha doğrudur.

Hiçbir şey insan sözünün her zaman bir eylem olduğu olgusunu daha açık bir biçimde ortaya koyamaz. Gerçek dilyetisi, belirli bir durumda, bu durumun bir anı ya da bu duruma verilen bir tepki olarak ortaya çıkar. Gerçek dil, dengeyi kurmak ve sürdürmek, kişinin dünyaya katılımını sağlamak ve iletişimini gerçekleştirmek amacındadır. Oysaki durumlar kişinin yaşamı boyunca hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmeden sürekli yenilenirler — ve bu yenilenme öyle gerçekleşir ki bir sözcüğün anlamı nihai olarak belirlenmekten oldukça uzakta kalır ve her yeni kullanılışında tamamen o anki bağlama özgü bir anlam kazanır. Bu nedenle sözlük, yalnızca ortalama anlamların istatistiksel bir toplamıdır. Henri Delacroix “Sözcük her söylendiğinde yeniden yaratılır” diyor (*Société française de Philosophie*, 14 Décembre 1922, *Fransız Felsefe Topluluğu*, 14 Aralık 1922)

Böylelikle, biz, sözün gerçek değerini, onu tanrısallığın bir niteliği hâline getiren ilk insanlar ve ilahiyatçılar tarafından benimsenen sözün eylem durumundaki yaratıcı niteliğinde tekrar buluruz. Dilyetisi dünyayı meydana getirebilecek tek şey olan insan gerçekliğinin yüceliğini ortaya koyar. Sözden önce, dünya sadece davranışların, kişiliğin ve çevrenin sınırlarını bile çizmeden yitip gitmekte olan genel bir bağlamdan ibaretti. Dilyetisi, isimlendirme, açıklama ve karar vermeyi, aynı zamanda bilinç ve anlama yetisini de doğurur. İsim, ancak görünüşlerin tutarsızlığının dışında kalarak nesneyi yaratır. Fakat isim aynı zamanda kişisel varoluşu da yaratır. Dünyadaki nesnelere, tek belirtisi içsel karmaşaların çözümü olan aklın farklı durumları denk gelir. Kendi kendine “hastayım” ya da “aşığım”, “çekingenim” ya da “cimriyim” demek, bilmeceyi çözmek, kişisel belirsizlikleri çözmek ve bu biçimde belirsizliği aşmaktır. Dilin kullanımı bizim için, anın ötesinde, geçmişini açıklayabilen ve geleceği de ortaya koyan sürekli bir dünya yaratır.

Söz Dünya’nın ve insanın özünü oluşturur. Her tümce, kalıcı olarak hiçbir biçimde oluşturulmamış, fakat *sözcük sözcük* oluşur gibi görünen bir dünyada bize yol gösterir. Bu ifade kalıcı bir düzenlemenin oluşturulmasına katkı yapan en anlamsız açıklamadır. Nasıl ki küçük çocuk tarafından öğrenilen her sözcük çocuğun evrenini genişletiyorsa, yetişkinin sözü kullanımı da sürekli olarak varoluşuna katkı yapar. Geleneksel kuramlar, sanki söylem dünyası şey-

lerin dünyasından ayrı olarak var olabilmemiş ya da sözcükler dünyadan, onun esas gerçekliğinden ve en değerli olgusundan elde edebileceğimiz her şey değilmiş gibi, dilde dünyanın bir çeşit zihinsel kopyasını görmekle haksızlık yaparlar. Dünya kendisini her birimize, açıklamasını sadece söz ile elde ettiğimiz bir tanımlamalar bütünü olarak gösterir. Dil, gerçektir. Sartre’ın kendine özgü bir biçimde söylediği gibi “*İnsanoğlu kendi içinde su gibi aktığını hissederek, fakat gerçekte öyle değildir...*” Bu ‘tekdüze kaybı’ önlemek için, insan kendi kararlarını vermeyi, kendini tanımlamayı, yani ulusunu, mesleğini, sosyal sınıfını, kıyası değerler ve varlıklar dünyası olan sözcüklerin dünyasındaki ‘durumu’nu gösteren bir takım adlandırmaları özümsemeyi kabul etmelidir; aksi takdirde, insandan geriye kalan ‘boşaltma deliğinden döne döne akan bir pis sudan’ başka bir şey değildir” (*Situations/Durumlar*, I.N.R.F., 1947, s. 128).

İsimlendirmek, var olmaya davet, hiçlikten çekip çıkarmaktır. İsimlendirilmemiş bir şey hangi biçimde olursa olsun var olamaz. Hatta kimliğini açıklamayı reddeden Eski Ahit’in Tanrısı bile, insanların sözlü dünyasında “Yahweh” sözcüğü ile bulunmayı kabul etmek zorunda kalmıştır. Nietzsche çok doğru bir biçimde dâhilerin çoğu kez “isimlendiriciler” olduğunu söylemiştir. Deha, “*herkesin gözü önünde olmasına rağmen, hâlâ bir isme sahip olmayan bir şeyi görmekten*” ibarettir (*Gai savoir/Şen bilim*, s. 261). Newton yerçekimini, Bergson sezgiyi buldu, tıpkı Einstein’ın göreceliği ve modern fizikçilerin elektriği bulması gibi, Kant da aşkın bilinci bulmuştur...

Adlandırma, var olma hakkını verir. Şeyleri ve varlıkları yaratan, dünya düzeninin oluşturulmasında ilişkileri belirleyen sözcüklerdir. Aramızdan herhangi biri için, dünyada bulunmak, her şeyi çevredeki kendi yerine koyan sözcükler ağıyla barış içinde olmaktır. *Yaşam alanımız* bir sözler alanı, yani her bir sözcüğün bir sorun için çözüm olduğu bir barış alanıdır. İnsan ilişkilerinin kendisi bile hiyerarşi ve nezaketle öngörülen kurallara göre söylenen ya da alınan sözcüklerin oluşturduğu büyük bir dizge olarak ortaya çıkar. Sosyal düzen, her türlü anlaşmazlığın ve ayrımın bir dengesizlik işareti olarak görüldüğü doğru adlandırmalardan oluşan bir yasa ile belirlenir. Eğer karım, çocuklarım, dostlarım, öğrencilerim, üstlerim ya da astlarımla her birinden duymayı hak ettiğim adlandırmaları kullanmazlarsa, huzursuzluk baş gösterir. Dilyetisiyle ilgili tedirginlik, her zaman insanın yok oluşunun, düzene geri dönüşünün ya da yeni bir düzen kurulmasını gerektirecek olan, dünya ile kopuşunun çağdaşı olmuştur. Sözcüklere bir düzen getirmek, düşünceler ve insanlar arasına bir

düzen koymak anlamına gelir. Aramızdan her biri, Çin İmparatorlarının çok açık bir biçimde farkına vardığı adlandırmaları, bir ailenin, bir partinin, mesleki bir birliğin üyesi, bir ulusun ya da uluslararası bir topluluğun vatandaşı olarak kendi adına doğru yapılmasını sağlamakla yükümlüdür.

Her birimiz için, dilyetisi dünyanın yaratılışıyla çağdaştır, —dilyetisi bu yaratılışın işçisidir. İnsan söz sayesinde dünyaya gelir ve yine söz sayesinde dünyayı düşüncesiyle donatır. Söz, dünyanın, insanın

Hamlet (1948)

ve düşüncenin varlığını ortaya çıkarır. Dünya'nın ve insanoğlunun yaratılışı ve insanlığa geçişinde olduğu gibi, olumsuz ya da kötü niyetli olsa bile her söz, düşüncenin ve Dünya'nın sınırlarını belirler. Dilyetisi şeyleri kendi anlamlarına göre belirler ve çevreye dâhil eder. Bu yüzden de dilyetisi bize fiziksel bir gerçeklikten ziyade, *metafiziksel* bir gerçeklik sunar; belirli ve maddi olan kapsamı ötesinde, bütün insani gerçekliğe göre bir uygulamayı her zaman varsayar. Değer sezgisi, yaratıcı bir gerçeküstücülük için varlıkbilime başvurma yoluyla varoluşa yol gösterir ve varoluşu onaylar. Dilyetisi bize erişilmez varlığın bozuk parası gibi verilir, — bu bozuk para, şeyler, insanoğlu ve Tanrı tarafından güvence altına alınmıştır, insan bilincindeki gerçeğin ve hakikatin karşılıklı sadakati ve karşılaşmasının bir göstergesidir.

Ne yazık ki, dilyetisinin bu başarısı kısa süre sonra kendisini bir sorun haline getirir. Eğer sözcükler var olmaya yol açıyorsa ve sözcüklerin dışında ve ötesinde hiçbir şey yoksa — ilke olarak varlığın bozuk parası, fakat sıklıkla sahte para olan söz, nasıl oluyor da bu kadar şüpheli ve değersiz bir şey haline geliyor? Dil ile ilgili bir varlıkbilim düşüncesi hemen *yalancı* bir itirazla karşılaşır. Bu itirazın, eğer söz gerçeğin bir habercisiyse hiçbir anlam taşımadığı çok açıktır. Gerçekte, manevi yaşam çoğu kez dilyetisinin edimiyle değil de, daha önceden edinilmiş dile karşı yapılan bir başkaldırıyla başlar. Çocuk kendisine çevresi tarafından dayatılan baskın dili kullanarak dünyayı keşfeder. Yeniyetme ise, o ana kadar körü körüne güvendiği ve kendisine bunalımın ışığı altında doğruluktan yoksun görünen dile karşı bir *başkaldırı*da, anlamlar keşfeder. Her insan, bu bunalımı saf güvenden eleştiriye geçişe yol açan dilin değerlendirilmesinde bulur. “Özgürlük, diye haykırır düş kırıklığına uğramış devrimci, adına suçların işlendiği özgürlük”, “Doğa, der pişmanlık duyan romantik”. İntihar etmeden önce, “Erdem, sen sadece bir sözcüksün”, diye haykırır yenik düşmüş Brütüs. Umutsuz aydınlığın kahramanı Hamlet, bütün bu düş kırıklıklarına şöyle nokta koyar: “Sözcükler, sözcükler, sözcükler!...”

Hamlet'in radikal başkaldırısı kendisini kaçınılmaz olarak ölüme götürür. Dili inkâr etmek, gerçeklik duygusunu yitirmiş olmaktır. Danimarka prensi, ölmek üzereyken, yalnızca şunu söyleyecektir: “Geriyeye kalan yalnızca sessizlik”. Bu söz, var olmaktan vazgeçmeyle aynı değerde olan söylem evreninden vazgeçme anlamına gelen son anlamlı sözdür. Ayrıca bu yakınmanın tam olmadığı söylenebilir; yakınma sıklıkla yeni bir varlığın dünyaya gelişi sırasındaki bir an olarak sunulur. Eleştiri ve benliğe dönüş anı, eylem ve düşüncenin yeniden hareket anı; bu, kurbanından herhangi önemsiz bir sözcüğün anlamını isteyen ironik sorgulayıcı Sokrates'in anıdır. Burada muhatap, güler yüzlü sfenks tarafından kendisi için hazırlanan tuzağı fark etmeden, Sokrates'in sorusuna benimsenmiş bir tanımlama yaparak yanıt verir. Fakat Sokrates muhatabının kendisine söylediği kavramın yetersizliğini göstermekte zorluk çekmez. Muhatabını kendisi ile çelişkiye düşürür ve saldırganlık içermeyen bir söz dalaşısıyla (*polémique*), onu anlaşmazlıktan uzlaşmaya, aklın yanılışmalarından sağduyunun doğruluğuna götürür.

Sokrates'in meseli (*parabole*) dilyetisi sorununa tam anlamını vermeye olanak sağlar. Yerleşik sözün başlangıçta hiçbir eleştiriye maruz kalmadan kabul ettiğimiz benimsenmiş bir anlamı vardır. Böylelikle,

günlük dilin sözcükleri, her türlü güncellikten yani her türlü anlamdan yoksun, herkesin ve hiç kimsenin bir şeyidir. Gördüğümüz gibi sözcük, kökenini insan ve dünya arasındaki karşılıklı anlaşmada bulur. Fakat sözcük doğrudan elde edilen deneyim bağlamından kurtulma eğilimindedir. Söz, durumun anlamı olmasına rağmen, durumdan bağımsız bir biçimde anlam kazanır ve büyük bir eylem tasarrufunu olanaklı kılan bir durum vaadidir. İnsan gerçekliğini oluşturan söz, aynı zamanda bu gerçekliğin eksikliğini de maskeler; söz gıyaben gerçekliktir. Kaldı ki sadece söz boyutunda gerçeklik vardır. Fakat yalan her zaman gerçekle birlikte ortaya çıkar ve -tıpkı insanlardan kaçan kişilerin hiç çekinmeden yaptığı eleştirilerin ortaya koyduğu gibi- gündelik yaşamda kullandığımız birçok sözcük, hiçbir biçimde hissetmediğimiz bir cana yakınlığın, içtenliğin ve ilginin tanıklığını yapan yalancı sözcüklerdir. İnsanlık düşmanlığı suçlaması bunu kolaylıkla ortaya koyar.

Varlığın gerçekliğinin kanıtı olan dilyetisi aynı zamanda taklittir. Sağduyu sözcüklerin kendilerine özgü anlamlarını berraklaştırır. Bireye ait sözcükler, sadece tıpkı piyasaya sürüldükten sonra yeni bir paranın kirlenmesi gibi, amaçlarını kaybetmeleri ve yavaş yavaş anlamlarını yitirmeleriyle herkese ait sözcükler durumuna gelirler. Sözcük değeri ile örtüşmekten ziyade, daha çok değer etiketidir. Sözcük genelde doğrudan anlatımdan kaçınır; *sunt verba et voces prater ea quae nihil* “sözcükler ve sözler bunun dışında başka bir şey değildir”, demiştir Latin şair. Böylelikle, “*var olmadan*” “*sahip olmaya*” geçiş, bütün başkaldırıları haklı göstererek, sözü tüm etkisinden ve özünden yoksun bırakan bu gözden düşüşü mümkün kılar. Zira sözler ile var olmayan anlamlara doğru yönelen, dile güvenen kişi, kendini oyuna getiren şeyin kurbanı olacaktır ve bundan böyle iyi niyeti her yerde kötü niyetten başka bir şey ile karşılaşmayacaktır.

Hatta daha da ötesi, dilin kötü kullanımı sadece sözcüklerin sosyal açıdan bozulması ya da muhataplarımızın güvenini kötüye kullanmadan kaynaklanmaz. Daha derinlemesine bakılırsa dil, her bir insanın gözüne farklı görünen bir ekrandır. İnsanın asıl varlığı, gerçekte anlaşılmaz, belirsiz ve farklı biçimlere sahip bir varlıktır. Dil, çevreye uydurmak ve herkesin ortak noktasına göre biçimlendirmek için bizi kumlaştıran bir güç olarak ortaya çıkar. Bizi tanımlar, tamamlar, bitirir ve yeniden tanımlar. Dilin kullandığı bilinç yönetimi, varlığın çoğulluğuna karşılık tek başına zayıf kalan dilin kendisine ulaşmak için dili bir yardımcı durumuna getirir. Dile başvurmak zorunda kaldığımız sürece, kendi içsel yaşamımız-

dan vazgeçeriz, zira dil dışsal bir yöntemi zorunlu kılar. O halde, sözün kullanımı bilincin mutsuzluğunun başlıca sebeplerinden biridir ve kendisinden vazgeçemeyeceğimiz kadar önemlidir. Brice Parain de özellikle bunun altını çizer: “Her bilinç her an kabul ettiği ve başkaldıramadığı sözcüklerin birazını yok eder, çünkü bu sözcükler kendisinin değildir; fakat ardından hemen içinde yeniden kaybolup gideceği başka sözcükler yaratır.” Bu nedenle, insanlık durumu bu yazara, “genel bir başkaldırı ve intihar” durumu olarak görünür. (*Le langage et l'existence, dans le recueil : L'existence/ Varoluş adlı Derleme içinde, Dilyetisi ve Varoluş bölümü, N.R.F., 1945, s. 165*)

Bu tepkinin diriliği, belirli bir saflıktan yoksun olmayan temiz bir ruhu açığa çıkarır. Dilin, çevremizdeki kültüre yerleşmiş ve saf dışsal veriler olarak kaldığı sürece fosil biçimde bulunan bir takım değerleri varsaydığı bir gerçektir. Oysaki gerçek değer bir “şey” değildir: Mantığın içinde donup kalmış tinsellik, bilinci yönetecek hiçbir gerçek hakka da sahip değildir. Dilin öğelerini yeniden keşfeden ve doğruluklarını kanıtlayabilecek tek şey olan bilinçle bunların yeniden ele alınmasında olduğu gibi, her bir değerın teyit edilmesi kişisel bir girişim içerir. Burada, tinselliğine ulaşamadığı için kandırılan öncelikle kişinin kendisidir. Bunalım mertçe ilerlemenin bir göstergesidir. Bu bunalım, ancak kişi kendi içinde ortak dilin kaygan kumundan daha sağlam bir temel bulmayı başardığında çözümlenebilir.

Dil konusunda yakınmak, aslında dil tarafından kandırılmaktır ve yanlış bir biçimde dile sahip olmadığı bir değer vermektir ve hatta bu yakınma bile, belki de kötü niyetten yoksun değildir. Dili suçlamak, çoğu zaman ötekine karşı çıkmak, yani bu yapılan bozulmanın sorumluları olarak görülen diğerlerini suçlamaktır. Oysaki hata her durumda ortaktır: Yakınan insan, o kadar da temiz değildir. Bu kişiler sadece *söze sahip olmayan* diğerleri değildir, fakat öncelikle herkesin payı olduğu bir yanlış anlama üzerine kurulmuş bir topluluğa diğerleriyle birlikte giren kişidir. O halde, başkalarını ve sözcükleri eleştirmekten ziyade, başkaldırıdan değişime, yani insanın kararlı bir biçimde kendisini olumlu onaylamasına geçmesi daha uygundur.

Başka bir deyişle, dil kim olursa olsun onu haklı göstermeyecektir. Uygun sözcüğü arayarak, kullandığı dilin sorumluluğunu üstlenmek her bireyin yapması gerektir. Sözün nesnel ve sosyolojik varlık bilimi yerine, kişisel bir varlıkbilimini inşa etmek gerekir. Söylem yalnızca varlığın kanıtıdır ve her bireyin görevi bu kanıtı doğrulamaya çalışmaktır. Sözcükler

yalan söylemez; fakat insanlar söyler. Sözün kendi içinde sihirli bir etkiye sahip olduğuna dair çocuksu kanı yerini, dilin insan için, varlığa, yani kendi yazgısını çizecek kesin değerlere ulaşmak amacıyla maddi ve manevi engelleri arasında bir yol açan ayrıcalıklı bir araç olduğu düşüncesine bırakır.

İnsan sözü, ortak bir bilinç veya Tanrının Sözü olan aşkın bir son uğruna kendinden uzaklaştıran bir alinyazısına boyun eğmez. Tek son, kendiliğinden ortaya çıkan bir son ve insanın bütün davranışlarında aynı anda varlığın ve eylemin gerekliliğini sağlamaktır. Ölü dil var olmayan ve uzun süreden beri yok olmuş değerlere başvurur; yaşayan söz ise, işlevsel olan bir tinsel yaşam arzusunu belirtir, —fakat hiçbir biçimde, her şeyin tamamlandığı kapalı bir dizgeyi değil de, sürekli bir yenileme çabasını gösterir. Bir yazar

için olduğu kadar bütün bir insan topluluğu için de, sabit dil bir bozulmanın belirtisidir. Bizzat varoluşun son anından önceki kişisel ifadede de *son* söz yoktur. Bu varoluş incelendiğinde, insanın özüne bile sıkı sıkıya bağlı olan ve insanın dünyaya bildirme görevini üstlendiği —ki bu asla gerçekleştirilemeyecek, fakat buna rağmen gerekli olan bir görevdir— dilin özü ortaya çıkar. Söze verilen en son anlam tinsel bir anlamdır. Sadece etik, konuşma biçimine yaklaşımdaki değişik tarzları bir çatı altında toplayabilir. Kendi gerçekliği içinde söz, dünyaya gelerek kendisine ve dünyaya bir anlam katan insanın doğaüstü gücünü ortaya çıkarır. Söz, her bireyin yapabildiği şeyleri; zihinsel karmaşadan insan gerçekliğine, izlenimlerin, şeylerin ve değerlerin karışıklığından açık bir onaylamanın özgün birliğine geçişteki yaratıcı gücünü ya da güçsüzlüğünü ortaya koyabildiği temel yapıttır.

Oyun Huizinga'ya (2006) göre, "gündelik hayattan farklılaşan bir eylem olarak" kültürden de daha eski bir kavramdır. Oyun kültürün içinde, hatta kültürden önce var olan, kültürle birlikte ilerleyen ve kültürün başlangıcından içinde yaşanan döneme kadar onu etkileyen bir kurgusal pratik durumundadır. Oyun, belirgin imgelerin kullanımına, gerçeğin belli bir temsiline dayanmaktadır. Dolayısıyla bu imgelerin veya temsillerin değerinin anlaşılması ve bunların oyun üzerindeki etkileri gözlemlendiğinde, oyunun kültürel hayatın önemli bir faktörü olduğu çok daha açık bir biçimde anlaşılmaktadır.

İnsanın iletişim kurabilmek ve öğrenebilmek amacıyla geliştirdiği dil sayesinde nesneler sınıflandırılmakta, tanımlanmakta ve adlandırılmaktadır. Diğer bir deyişle, şeyler zihin alanına kadar yükseltilmektedir. Dilin yaratıcısı olan zihin, oyun oynayarak, maddeyle düşünülen şey arasında sürekli olarak gidip gelmektedir. Soyutun her ifadesinde bir simge vardır ve her simge de bir kelime oyunu içermektedir. Böylece insanlık, doğa evreninin yanındaki hayal edilmiş ikinci evren olan varoluş ifadesini hep ye-

niden yaratmaktadır (Huizinga, 2006). İşte bu noktada devreye mitler girmektedir; mitler de gerçeğin dönüştürülmesi veya "hayal edilmesidir".

Levi-Strauss mitleri, tüm toplum ve insan ırkı tarafından paylaşılan endişe ve sorunlarla baş etme aracı olarak tanımlamaktadır (Koyuncu, 2011). Fiske'e (2003) göre mit bir kültürün, gerçekliğin ya da doğanın bazı görünümünü açıklamayı sağlayan bir öyküdür. İlkel mitler yaşam ve ölüm, insan ve tanrılar, iyi ve kötü hakkındadır. Bu olgulara yönelik mitler tüm kültürler için evrenselidir. Çağdaş toplumlarda görülen mitler ise erillik ve dişlilik, aile, başarı, bilim vb. hakkındadır. Bu tür mitler ise daha çok farklı toplumlardaki kültüre özgüdür. Mit mekanizması alışılmış temsil biçimlerinin gündelik nesneler ve pratiklerle iç içe geçmesine yol açmaktadır. Bu nedenle sonunda bu ideolojik anlamlar o nesne ya da pratiğin doğal, sağduyu düzeyindeki gerçekliği gibi anlaşılmaktadır.

Roland Barthes ise kapitalizm sonrası toplumlarda çağdaş mitlerin yaratıldığını savunmaktadır. İki yaklaşıma göre de mitlerin işlevi insanın doğayla ken-

* Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

dini farklılaştırması ve tarihi doğallaştırmasıdır. Bu noktada mitler, meşrulaştırarak çelişki giderici olarak işlev görmektedir (Barthes, 2003); çünkü mitler insanlara hükmetmek için kullanılmaktadır. Mitler, insanların bilincine ustaca yerleştirildiğinde insanların manipüle edildiklerini anlamaları neredeyse imkansızlaşır; böylece mitler daha da güçlenir, çünkü

yaratmanın özüdür ve bu sürecin odak noktasını da “ikili karşıtlık” adını verdiği yapılarla açıklamaktadır. İkili karşıtlıkta her şey belli kategorilerdedir ve anlamlandırma süreci, dünyayı bu kategorilere uygulamakla gerçekleşir (Levi-Strauss, 1990). Doğada var olan kategoriler somut gerçeklikleri karşılayan kategorilerdir. Bunlar daha soyut, genelleştirilmiş

dikkatlerin toplum içerisindeki bazı problemler üzerine odaklanılmasına, işin gerçek boyutunun gözden kaçırılmasına neden olmaktadır (Schiller, 2005: 40).

Levi-Strauss'un Mit Yaklaşımı

Levi-Strauss, Saussure'den hareketle kültürler arasındaki benzerlikleri dilbilimsel yöntemle açıklamaktadır. Semiyolojik kavramlarla ilkel mitlerin işleyişini ortaya çıkarmış ve çağdaş mitlerin çalışılmasına öncülük etmiştir. Levi-Strauss, Saussure'nin dil kuramını mitler ve masallar gibi tüm kültürel süreçleri içerecek bir yapısal sisteme genişletmektedir (Fiske, 2003: 152). Ayrıca mitleri incelerken kendilerini mitler aracılığıyla sürekli yeniden üreten ve bir toplumun tavır ve davranışlarını açığa vuran temel çelişki veya ilişkiyi anlatan karşıtlıklar bulmuştur (Dağtaş, 1999: 46); çünkü mitler tek başlarına anlaşılabilir, tıpkı dil gibi karşıtlıklar ve farklılıklar bütünüdür.

Tüm kültürler dünyayı anlamlandırır ve dünyayı anlamlandırma yolları da evrenselidir. Anlamlar aynı sistemdeki diğer kategorilerle ilişkilerine bağlı olan bir kategoriler sistemine dayanır ve tümü de kültüre özgü açıklamalar yapmak için kategorileri birleştirme sistemlerine sahiptir. Levi-Strauss'un dikkat çektiği nokta da işte bu kategorilerdir (Parladir, 2002: 56). Çünkü kategoriler ona göre anlam

ve kültüre özgü kavramları açıklamak ve bunların kültürel değil, doğal görünmesini sağlamak için kullanılmaktadır. Bu noktada mitler, doğallaştırıcı ve çelişki giderici olarak işlev görmektedir.

Levi-Strauss'a göre karşıt kategorilerin arasında da her iki kategorinin de özelliklerini taşıyan kural dışı kategoriler bulunmaktadır (Fiske, 2003: 154). Kural dışı kategoriler çok fazla anlam yüklüdür; çünkü doğa ve kültürden ortaya çıkarlar. Genel olarak bunlar “tabu” ya da “kutsal” kategorisinde değerlendirilmektedirler. Bir başka kural dışı kategori de sınırların çok katı olduğu iki farklı kategori arasında olan kategorilerdir. Mitler de ikili karşıtlık yapısında doğal olarak var olan çelişkilere değinmekte (Levi-Strauss, 1955: 440) ve bu çelişkileri çözmeseler bile bunlarla yaşamının yollarını göstermektedir; çünkü mitler, kültürel bilinçaltında gizlenen bastırılmış endişelerden ve çözümsüz çelişkilerden kaynaklanmaktadır.

Roland Barthes'in Mit Yaklaşımı

Barthes, kapitalist toplumlardaki çağdaş mitlerin analizini yapmaktadır. Barthes'a (2003) göre semiyolojik kavramlarla düz anlamın göstergesi, yan anlamın gösterenidir ve yan anlam ideolojiktir, mitiktir. Mitler ise kapitalist sistemin temel değerlerini meşrulaştırmak üzere işlev görmektedir ve bu değerleri do-

ğallaştırmaktadır. Barthes'ın anlayışına göre bireyler mitin içindeki birbiriyle ilişkili kavramların farkında olsalar da, mitsel niteliğinden haberdar değildirler. Yani mit kendi işleyişini gizler. Sınıf temelli olduğu için de hakim sınıfın değerlerinin doğallaştırılmasına hizmet ederler. Bu noktada mitler egemen sınıfın değerlerini genelleyen ve meşrulaştıran yanlış bilinç olarak ideolojik bir işlev görür.

Barthes, dili sınıf egemenliğinin bir aracı olarak görmektedir. Yeme, içme, giyinme, reklam vb. pek çok gündelik hayat pratiğinin göstergeler ve anlamlandırma pratikleri olan mitler tarafından yönlendirildiğini öne sürmektedir (Davidson, 1992). Bunlar, burjuva sınıfının değerlerine göre bazı anlamları doğallaştıran temsil etme biçimleridir. Barthes'in ideoloji ve dil sorununu birlikte ele alan ve kapitalist yapının değerlerinin dil içinde kuruluşuna yönelik yaklaşımı, medya metinlerine yönelik yeni bir bakış açısı geliştirmiştir. Ayrıca kültüre semiyolojik bir yaklaşımla miti kültürel eleştirinin bir aracı haline getirmiştir. Barthes'in (2003) kültürel analizinin semiyotik aracılığı ile yapılmasında ve ideolojinin anlaşılmasında etkili olan yan anlam kavramsallaştırması medya metinlerinde gizli olan anlamları bulmak için kullanılmaktadır. Kitle iletişim araçlarından gönderilen iletileri doğallaştırmak için, mitler ya da ideolojileri ikincil anlam sistemleri yani yan anlam olarak yaratılmaktadır (Göksel, 2006: 113). Bu doğrultuda Barthes, mitleri analiz ederken üç boyutlu bir görüngüden bahsetmektedir: gösteren, gösterilen, gösterge. Düz anlamdaki gösterge, yan anlamın yani mitin göstereni haline gelmektedir. Düz anlamın yani dilsel düzenin göstergesi, ikincil düzenin yani mitin (yan anlamın) göstereni haline gelmektedir. Diğer bir deyişle, dilsel gösterge yeni bir gösterene dönüşmekte ve ideolojik kavramlar gösterilenler olmaktadır. Silverman'a (1983: 29) göre yananlamsal gösterge ancak toplumsal yapıya başvuru olarak açıklanabilir ve bu toplumsal yapı da ancak sınıf çıkarları ve değerleri bağlamında anlaşılmalıdır. Bu yolla mitler toplumsal statükonun korunmasına hizmet eder.

Dijital Oyunlarda Mitsel Anlatılar: *God of War III* Örneği

Günümüz toplumlarında bireylerin kendilerini gerçekleştirdiği ve kimliklerini tanımladığı süreçler çoğu zaman tüketim ile olmaktadır. Satın alınan bir ürün olan dijital oyunlar, hem yeni iletişim teknolojileri içerisinde yeni bir medya ortamı hem de kültürel bir metin olarak çeşitli göstergeleri kullanmaktadır. Bu göstergeler popüler kültür nesneleridir (Kel-

ner, 1982: 133); çünkü oyunlar hem ürünün satışını garantileyebilmek için oyuncuların beklentileriyle uyumlu hem de egemen kültürel değerlerin yeniden üretilmesinde etkili içeriklerdir.

Dağtaş'a (1999) göre değerler boşluğu yaşanan günümüzde özellikle popüler kültür ürünlerinde bir geleneksele, geçmişte kalana dönüş yaşanmaktadır. Bu özellik son dönem dijital oyunlarda da göze çarpmaktadır. Tarihi ve geçmiş zamanları anlatan öyküleri barındıran oyunlar satış grafiklerinde üst sırayı almaktadır. Dolayısıyla oyun-mit ilişkisi, oyun-kültür ilişkisinin bir parçası olduğu için, oyunlar kültürel değerleri yansıtmakta ve mitleri kullanmaktadır. Bu oyunlara örnek olarak *The Legend of Zelda*, *World of Warcraft*, *Witcher*, *The Slender Man* vb. verilebilir. Bu yazıda örnek oyun olarak *God of War III* oyunu seçilmiş; oyun-mit ilişkisi, Lévi-Strauss ve Barthes'in mit anlayışları çerçevesinde incelenmiştir.

God of War III oyununda Lévi-Strauss ve Barthes'in mit anlayışlarının ortak noktası olan mitlerin derindeki düzeyde insanlıkla ilgili temel çelişkileri gündeme getirip daha sonra onlara çözüm üretmesi açıkça görülmektedir. Yaşamın temel çelişkileri olan ve tüm kültürler için geçerli olan yaşam-ölüm, iyi-kötü, mutluluk-mutsuzluk gibi temel problemler oyunun başlangıcından sonuna dek farklı söylemlerle oyunun anlatısında ifade bulmaktadır. Öncelikle Lévi-Strauss'un derin yapısal karşıtlıklar üzerine kurguladığı mit çözümleme modeli, ardından da Barthes'in kapitalizm ile bağdaştırdığı çağdaş mitler incelemesi yapılmıştır. *God of War III* oyununda kural dışı kategorilere örnek olarak oyunun başkahramanı Kratos verilebilir. Bu oyunda Kratos öncelikle yarı tanrı olmasıyla bu sınıflandırmaya dahil edilebilir. O, ne beyaz, ne zencidir, ne tanrı, ne insandır. Ayrıca Kratos mitsel olarak çok güçlüdür, zira titanların bile üstesinden kolaylıkla gelebilir; anlatsal olarak da çok başarılıdır. Çünkü göstergebilimsel gücünü kural dışı kategoriye aitliğinden alır (Fiske, 2003: 166).

God of War III oyununda mitler anlamında ele alınabilecek örnekler şunlardır:

Örnek 1. Kratos'un Dünyaya Geliş Şekli

Gösterenler: Yarı tanrı Kratos, güçlü, kaslı beden yapısı, vahşi ve öfkeli yüz ifadesi

Gönderge sistemleri: Zina, tanrının gücü

Derin yapısal karşıtlıklar: Tanrı-kul, düzen-anarşi, güç-zayıflık, nefret-sevgi, gayri meşru çocuk-evlilik içi doğan çocuk

Sorun: Gayrı meşru doğan çocuğun babadan intikam almak istemesi

Mitler: Gayrı meşru ilişkiden doğan çocuğun düzeni sarstığı miti

Analiz: Yunan mitolojisinde Kratos güç ve kuvvet simgesi ve Palas ile Styks'in oğludur. Fakat Barthes'ın kapitalist toplumlardaki mit anlayışına göre oyunda mit, güç ve kuvvet simgesi olan bir tanrının, Zeus'un ölümlü bir kadından olan yarı tanrı oğlu olarak kurgulanması yoluyla kurulmuştur. Ataerkil kapitalist sistemin temel direği olan ailenin yapısını tehdit eden zina sonucu dünyaya gelen bir çocuğun düzeni bozan biri olarak gösterilmesi söz konusudur.

Örnek 2. Kratos'un İntikam Serüveninin Başlangıç Noktası

Gösterenler: Kratos'un ailesinin katledilmesi, Savaş tanrısı Ares'in öldürülmesi

Gönderge sistemleri: İntikamın haklı gerekçesi, tanrısal güçleri elde etme

Derin yapısal karşıtlıklar: Güç-zayıflık, aile-birey, tanrı-normal insan

Sorun: Kratos'un karısı ve kızının öldürülmesi sonucu babası Zeus diğer tanrıları öldürmek üzere intikam yolculuğuna başlaması

Mitler: Aile toplumun temelidir, sarsıldığında tek başına kalan birey düzen için de bir tehdit oluşturur.

Analiz: Ares orijinal Yunan mitolojisinde azgın, çılgın, deli, uğursuz, elleri kanlı, olumsuz bir varlıktır. Ares akıl ile çarpışmak yerine körüne körüne çarpışmayı simgelemektedir. Akıl ve mantık dinlemez. Oyunda da Kratos Ares'i öldürünce savaş tanrısı olup onun güçlerine sahip olur ve orijinal mitolojide Ares'in sahip olduğu bütün özellikleri gösterir. Bu olumsuz özelliklere de kapitalist ataerkil sistemin temel olan ailesi öldürüldükten sonra intikam ateşi ile yanmasından sonra kavuşur. Burada ailenin karşısına konulan birey tek başına kaldığında düzeni bozan ve iktidarın en tepesinde olan tanrıya bile meydan okumaktan çekinmeyen birine dönüşür.

Örnek 3. Kratos Nedeniyle Oluşan Kaos ve Felaketler

Gösterenler: Hera öldürülünce bitkilerin kuruması, Helios öldürülünce dünyanın karanlığa gömülmesi, Hermes öldürülünce salgın hastalık saçan böceklerin dünyaya yayılması, Zeus ölünce aralıksız süren yıldırım fırtınaları, Hades ölünce kötü ruhların ser-

best kalması, Poseidon ölünce Olimpos şehrinin sular altında kalması.

Gönderge sistemleri: Dinsel inanışlar, düzenin korunmasında dini inanışların önemi

Derin yapısal karşıtlıklar: Dinsel inanış-inançsızlık, düzen-kaos

Sorun: Kratos'un tanrıları öldürmesiyle her bir tanrının kontrol ettiği düzenin parçalarının bozulması, düzenin bozulması

Mitler: Dinin toplumsal düzeni sürdürmek için gerekli olduğu, inançsızların onarılamayacak zararlara yol açabileceği miti.

Analiz: Olimpos'taki tanrıların Kratos tarafından öldürülmesi sonucu yaşananlar, Barthes'ın kapitalist toplumlar için önerdiği mitlerden biri olan dinin toplumsal düzeni sürdürmedeki rolü olarak şöyle yorumlanabilir: İlk olarak tanrıların her birinin ölümünden sonra meydana gelen felaketler, dinsel öğelerin insanların yaşamında ne kadar önemli olduğu ve onlar olmayınca bir kaos ortamının oluşacağı anlamına gelmektedir. Kratos'un sonunda her şeyin boş olduğunu anlaması ve intihar etmesi de, dine karşı çıkmış bir insanın ne duruma düşebileceği yönünde dini nitelikli bir ideolojik anlatı olarak değerlendirilebilir.

Örnek 4. Oyundaki Kadınların Kurgulanması

Gösterenler: Elinde kadehle Hera, Kratos'u boşluğa bırakan Gaia, kocasına ihanet eden Afrodit, tutsak Poseidon'un karısı, Pandora

Gönderge sistemleri: Kadının zayıflığı, tehdit edici cinselliği, tekinsiz güvenilmez doğası, lezbiyen ilişkisinin ataerkilliği tehdit etmesi

Derin Yapısal Karşıtlıklar: Kadın-erkek, içgüdü-mantık, iyi kadın-kötü kadın

Sorun: Kadınların doğası gereği tekinsiz, güvenilmez olması, toplumun uygun gördüğü kadın erkek ilişkisinin dışına çıkma sonucu erkek için yoldan çıkarıcı olması

Mitler: Kadın cinselliği tehdit edicidir. Kadın öteki olduğundan erkek için her zaman tehdit oluşturur ve denetim altına alınması gerekir. Kadınlar ancak evlat, anne, sadık eş olduklarında iyi olabilirler.

Analiz: Yunan mitolojisinde Hera güçlerini kötüye kullanmaktan çekinmeyen, sevgi ve nefretleri hiçbir mantığa dayanmayan bir tanrıçadır. Babası Kronos bile doğar doğmaz onu yutar fakat hemen geri kusar.

Oğlu Ares de savaş tanrısı olur. Afrodit ise mitolojide iki kişiliği ile öne çıkar. Biri göksel, iyilik meleği, diğeri ise dişiliğini ön plana çıkaran tehlikeli bir tanrıça. Gaia ise dişi bir titan olarak toprağı simgeler. Barthes'ın kapitalist dönem mitlerinden toplumsal cinsiyet üzerine olan mitler burada da görülür. Erhat'a (1996) göre Hera varlıklı ve bencil burjuva kadını simgeler. Gerçek Yunan mitolojisinde Herkül oğlu olmasa da, oyunda oğlu olarak Herkül vardır ve annesi onun gücünü kötüye kullanmaktan çekinmeyen arkaik, iğdiş edici anne özelliğini taşır. Gaia ise toprağı simgeleyen bir titan ve tüm tanrıların anası olarak kendi evlatlarına yani tanrılara savaş açmaktan çekinmez. Ona yardım eden Kratos'u da sırtından vurarak yer altı dünyasına gitmesine sebep olur. Afrodit ise kocası yer altı dünyasında tutsakken ona ihanet etmekten çekinmez. Kadının zayıflığı miti ve eril bakışın kadını boyunduruk altında tutmak istemesine Poseidon'un karısının Kratos'tan yardım istemesi örnek oluşturmaktadır. Kapitalist ataerkil sistem kadını zavallı, aciz, korunmaya muhtaç olarak konumladıkça, kadını en az korumaya çalıştığı kadar yok etmekte ve varlığını salt bedene indirgemektedir. Böylece seçtiği arzu nesnesi olarak kadına odaklanıp, "egemenliğiyle kendini eğlendirmek" ve gerçek hayattaki iktidarını simgesel güç olarak medyadaki temsilleri aracılığıyla da pekiştirmek istemektedir (Orr, 1997: 87). Oyunda da Kratos kendi amacı için kullanmak üzere kadını itekleyerek, sürükleyerek götürür. Erkeklerin bakışı ve zevk alması için teşhir edilen ikon olarak kadın, cinselliği nedeniyle tehdit edicidir (Mulvey, 1975, s. 64). Bu nedenle Kratos'un tuşlar aracılığıyla yarı çıplak kadını itekleyerek götürmesi bir nevi eril bakışın kadın üzerindeki iktidarını yeniden üretir. Pandora ise Kratos'un kendi kızı yerine koyduğu için iyi ve kendini insanlar için feda edebilen bir kızıdır. Athena Yunan mitolojisine göre Zeus'un kızıdır. Ayrıca kılavuz rolünü gören eylem ve davranışlarda bulunarak yol gösterir. Oyunda da Kratos'a yol gösterir. Fakat sonunda kendi çıkarları için Kratos'u kullandığı anlaşılır.

Örnek 5. Tanrılar ve Temsil Ettikleri

Gösterge: Tanrıların görünüşleri ve sahip oldukları yetenekler

Gönderge sistemleri: Toplumsal cinsiyet rollerine göre işbölümü, temsiller

Derin yapısal karşıtlıklar: Kadın-erkek, bilim-doğa, iktidarı elinde tutanlar-boyunduruk altındakiler, doğurganlık-kısırlık, özel alan-kamusal alan

Sorun: Toplumsal cinsiyete göre oyundaki kahramanlara onlarla uyumlu özellikler atfedilmesi

Mitler: Kadınlar üremeyi, doğurganlığı, cinselliği, boyunduruk altında olanı ve doğayı temsil ederken özel alanda, erkekler bilimi, iktidarı, cezalandırma sistemini, teknolojiyi temsil ederler.

Analiz: Yunan mitolojisi ile bazı açılardan benzese de, oyundaki bazı kahraman ve tanrılar ataerkil burjuva ideolojisine göre mistifiye edilmiş, toplumsal cinsiyet rolleri bu bağlamda oyunda ayırmıştır. Oyun genelindeki bütün kadınlar (Hera, Afrodit ve yardımcıları, Poseidon'un karısı vb.) özel alanda konumlanmaktadır. Çünkü eril bir toplumda kamusal alan erkeğe aitken, ev daima kadının uzamıdır (Akbulut, 2008, s. 71). Bunun dışında kültürel pratiklerde kadınlara atfedilen değerler, oyundaki kahramanlarda da görülebilir. Örneğin, doğa tanrıçası Hera evlilik ve üremeden sorumluyken, doğa titani da dişidir. Doğa ve yaşam gibi olumlu kavramlar, zayıf ve güçsüz olan kadınla ilişkilendirilmektedir (Fiske, 2003: 170). Fakat iletişimi sağlayan, suları ya da ateşi kontrol eden, demircilik ile silahlar üreten tanrı ya da titanların hepsi erkektir. En belirgin nokta ise Olimpos Dağı'nı yöneten baş tanrı Zeus'un ve tüm Olimpos'u sırtında taşıyan titanın erkek olmasıdır. Dolayısıyla oyunda güç ve iktidar erkek üzerinden anlamlandırılmıştır. Çirkinliğin de modern mitlerde nasıl yapılandırıldığını bu oyunda Hades gibi yer altı tanrısı ve Hephaestus'da görebiliriz. Barthes'a göre bunlar cinsellikten uzaktırlar (zira Hephaestus tutsak ve karısından uzaktadır, Hades'in ise karısı ölmüştür), "çirkinliği, şişkolukları ve moruklamış etleriyle 'iğrenç'in özelliklerini sergilerler". Çünkü bunlar alışılmış alçak kavramını niteleyenler olarak tiksindirici olanı canlandırmaktadırlar. Bu çirkinlik aynı zamanda maddenin itici bir niteliğinde toplanmıştır: ölmüş bir etin soluk çürüklüğünde. Bu yolla aynı zamanda dinsel inanıştaki cehennem ve oraya düşmenin olumsuzlanması da söz konusudur. Burada ayrıca Barthes'in ilginç bir tespiti de söz konusudur. Ona göre modern mitlerde her tür kişiliğin kafa da oluşturacağı imge bellidir ve bu oyunda da tüm karakterler ona göre kurgulanmıştır. Örneğin, Zeus heybetli yakışıklı beyaz sakallı bir tanrı, Afrodit çok güzel ve seksi bir tanrıça olduğu gibi Hades gibi bir yer altı tanrısı da ancak iğrenç bedenli ve korkunç bir yaratık olabilir. Çünkü Faglosé (1998) göre yeraltının ve cehennemim tanrısı Hades çirkin, karanlık ve içinden çıkılması zor bir yeraltı diyarından sorumludur.

Örnek 6. Sorun Çözüm Yöntemleri

Gösterge: Kratos'un uyguladığı şiddet

Gönderge sistemleri: Sorunların çözümünde şiddetin etkisi

Derin yapısal karşıtlıklar: Şiddet-uzlaş, savaş-barış

Sorun: Kratos'un karşısına çıkan herkese mutlaka şiddet uygulaması (Pandora dahil)

Mitler: Sorunların şiddetle çözümü mümkündür.

Analiz: Kapitalist egemen ideolojiyi barındıran popüler kültür ürünleri şiddet içeriklidir. Bu şiddet farklı gerekçelerle meşrulaştırılır. Sorun çözümünde en kolay yol olarak sunulur. Barthes'a göre izleyiciler gösterilen şiddetin ve dövüşün hileli olup olmasına boş verirler; çünkü gösterinin ilk özelliğine güvenirlir; izleyici/oyuncu için önemli olan inandığı değil gördüğüdür. Dolayısıyla Kratos'un da oyun içerisinde kendinden merhamet dilenen tanrıları bile öldürmekten çekinmemesi Barthes'a (2003) göre oyuncunun bir yazgının yükselişiyle değil, birtakım tutkuların anlık imgesini beklemesiyle ilgilidir. Kratos düşmanını öldürmekle yetinmez; oyuncuya ona işkence yapma fırsatı da verilir. Zaten kitlenin istediği tutkunun kendisi değil, görüntüsüdür. Kitleye böylece sunulan şey acının, bozgunun ve adaletin gösterisidir. Oyunda da Kratos'un öldürdüğü insanların dramatisasyonu tüm abartısıyla sunulur. Bükülen kol, sıkıştırılan bacak etkisi altında acı çeken tanrı, acının aşırı betimlemesini sunar. Bunun için acıyı doğuran bütün edimler özellikle gösteriseldir. Burada adalet kavramı da alçak olan tarafın eyleminin aşağılık derecesi ile doğru orantılıdır. Ne kadar aşağılık, kendisine indirilen vuruş da kitleyi o denli sevince boğar. Burada içkin bir adalet söz konusudur.

Örnek 7. Erkekliğin Cinsel İktidarla Ölçülmesi

Gösterge: Afrodit ve yardımcılarının Kratos'u yatağa davet etmesi

Gönderge sistemleri: Erkek iktidarı cinsel iktidarla ölçülür.

Derin yapısal karşıtlıklar: Güç-zayıflık, kadın-erkek, cinsel güç-iktidarsızlık

Sorun: Cinsel iktidarın erkeklikle özdeşleştirilmesi sonucu bunun tersi durumda yetersiz kalma korkusu, aşağılanma durumu, alay konusu olma

Mitler: Cinsel iktidar erkekliğin kanıtıdır.

Analiz: Toplumlarda yaygın rastlanan yanlış ina-

nışlar olan cinsel mitler, oluşturdukları abartılı ve gerçekçi olmayan beklentiler, suçluluk ve yetersizlik hisleri, kaygı ve başarısızlık korkularıyla toplum genelindeki basmakalıp yargıları yeniden üretir (Özmen, 1999). Cinselliğin amacını ve kadın ve erkek ilişkisini cinsel birleşme ile sınırlayan bu mit cinselliğin yalnızca doğurganlığa yönelik olması gerektiğine ilişkin bazı tutucu dinsel görüşlerle de paralellik gösterir. Cinsel aktiviteyi başlatma ve yönlendirme yükümlülüğünün erkeğe ait olduğunu ifade eden bu mit kadınların geleneksel edilgen rolünü de pekiştirmektedir. Bu mite göre cinsel ilişki isteğinin dile getirilmesi, ilişkide arzu edilen etkinliklerin talebi bir kadın için ahlaksızlık veya hafiflik olarak nitelendirilmektedir. Barthes'a (2003) göre burada mitin görevi sadece o anki görevi tamamlamak, işlevi yerine getirmek değil, kendisinden beklenen devinileri eksiksiz yerine getirmek; hatta anlamları doruk noktasına dek kullanan, aşırı deviniler önermektedir.

Sonuç

Birer popüler kültür ürünü olarak dijital oyunlardan biri olan *God of War III*'de dilsel karşıtlıkların olduğu gibi, çağdaş mitlerin de olduğu görülmektedir. Oyun esnasında mitlerin gösteriliş şekliyle hiçbir oyuncu Eski Yunan mitolojisinde ve Olimpos Dağı'nda olduğundan kuşku duymaz. Oyuncu kendini tamamıyla o dönemde hissetmektedir. Oyunda mitler gerektiğinde orijinal Yunan mitolojisiyle bire bir örtüşecek biçimde işlenirken, bazı noktalarda ise egemen söylemleri yeniden üretecek biçimde işlenmiştir. Bu durum hem dijital oyunların hegemonyanın yeniden üretilmesi için uygun bir mecra olduğunu göstermekte hem de postmodernliğin getirdiği geleneksel değerlerin yeniden "cover" edilerek sunulmasına da bir örnek oluşturmaktadır.

Bu yazı sadece mit ve dijital oyunlar arasındaki bağlantıyı değil, aynı zamanda mitsel dijital oyun çalışmasına kuramsal bir yaklaşım sergilemeyi amaçlamaktadır. Mitler, bir bireyin ya da toplumun kendilerini ve etraflarındaki dünyayı anlamak için kullandıkları anlatılarsa, popüler kültür anlatılarının bu rolü yerine getirme kabiliyeti de artmaktadır. Dolayısıyla dünyanın en büyük eğlence endüstrisi olan dijital oyunlar da örtük mitler aracılığıyla mitlerin büyük etkisini kullanarak çağdaş mitolojiyi yeniden oluşturmaktadır.

Bu yazının tam metni daha önce makale olarak TRT Akademi Dergisi'nde (Cilt 01 Sayı 02 Temmuz 2016 Dijital Medya Sayısı ISSN 2149-9446) "Levi-Strauss ve Roland Barthes'in Yaklaşımıyla 'God Of War III' Oyununun Mitsel Çözümlemesi" başlığıyla yayınlanmıştır.

Kaynakça

Barthes, R. (2003). *Çağdaş Söylenler*. Metis Yayınları, Ankara.

Dağtaş, B. (1999). "Reklamda İdeoloji Çözümlemesi". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Davidson, M. (1992). "The Consumerist Manifesto Advertising". in *Postmodern Times*. Routledge: Londra.

Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. Remzi Kitabevi: İstanbul.

Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Çeviren: Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat: Ankara.

Göksel, N. (2006). "Umberto Eco'da Yorumlamanın Sınırları". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Huizinga, J. (2006). "Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme". *Homo Ludens* içinde, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Kellner, D. (1982). "Television, Mythology and Ritual". *Praxis* 6, 133-154. <https://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/kellner8.pdf>

Koyuncu, A. (2011). "Levi-Strauss Yapısalcılığı". Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 26, 253-262.

Levi-Strauss, C. (1955). "The Structural Study of Myth". *The Journal of American Folklore*. Vol. 68, No: 270, 428-444. <http://people.ucsc.edu/~ktellez/levi-strauss.pdf>

Levi-Strauss, C. (1990). *The Naked Man Introduction to a Science of Mythology*. Vol. 4, Harper & Row: New York. <http://www.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=vj4hy6tf>

Özmen, E. (1999). "Cinsel Mitler ve Cinsel İşlev Bozuklukları", *Psikiyatri Dünyası*. 2: 49-53.

Parladır, H. S. (2002). "Eski Ahit'teki Mitolojik Ögelerin Yapısal Çözümlemesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Schiller, H. I. (2005). *Zihin Yönlendirenler*. Çeviren: Cevdet Çerit, Pınar Yayınları: İstanbul.

Silverman, K. (1983). *The Subject of Semiotics*. Oxford University Press: Oxford.

YAZAR

TÜLİN SEPETCİ

Araştırma alanları, dijital oyunlar, sinema ve kültürlerarası iletişim üzerinedir. Farklı akademik dergilerde (basılı ve elektronik olarak) ve gazetelerde makale ve yazıları yayımlanmıştır. Korku ve fantastik/macera türünde dijital oyun, kitap ve filmlerden hoşlanır. Boş vakitlerinde spor yapmak, oyun oynamak ve film izlemekten hoşlanır.

CLAUDE LÉVI-STRAUSS, PSİKANALİTİK METAFORLAR VE MİTSEL MEDİKAL GERÇEKLER

KALMAN APPLBAUM

ÇEVİREN: ELİF ARSLAN

Claude Lévi-Strauss

Profesör Claude Lévi-Strauss'un antropoloji alanındaki son dönem ufuk açan fikirlerinde değinilmemiş birkaç konu var. Bilhassa tıbbi konularda iki ya da üç makale yayınlamış olmasına rağmen, mit ve şamanist otoritenin şifalanmadaki rolü üzerine ürettiği teorileri, kalıcı önem taşıyan soruların da önünü açmıştı. Psikiyatrik antropolojideki çağcıl tartışmalara uygun düşebilmesi için onun fikirlerini, alternatif bir okuma önerisi olması amacıyla kısaca incelemek istiyorum.

Birazdan bahsedeceğimiz kavramların alıntılandığı "Sembollerin Etkisi" ve antolojilerde sıkça yer alan "Büyücü ve Onun Sihri" makalelerinin her ikisi de 1949 yılında yayınlanmış ve *Yapısal Antropoloji*'de 1963'te İngilizce olarak yayınlanmıştır. İlk olarak Lévi-Strauss, sihirli şifa uygulamalarının etkinliğine bir açıklama getirmek için şöyle bir "şamanist karmaşayı" öne sürmüştü:

İlk olarak büyücünün kendi yönteminin etkisine olan inancı; ikinci olarak hastanın ya da

kurbanın büyücünün gücüne olan inancı; son olarak da büyücü ve büyü yapılanın arasındaki ilişkinin oluşturduğu bir tür çekim alanı içinde bulunan bu grubun inanç ve beklentileri yer alır ve tanımlanır. [1963:168]

Şifalanma sırasındaki kültürel ve özneler-arası içeriklerin etkisini araştırmaya adanmış bir disiplin için bu yapı oldukça faydalıdır. Micheal Taussig şöyle söyler: "Herhangi bir kültürde şifa anında karmaşık gizem mevcuttur; ancak kendi modern klinik ortamlarımız, hasta ve şifacının özneler-arasılığına dayanan iyileştirme gücünün potansiyel kaynaklarını tehlikeli biçimde parçalar." (1992:100) Plasebo tepkisiyle bağlantılı olarak – bu satırların arasında "anlam tepkisi" olarak yeniden adlandırıldı (Moerman 2002)– Andrew Lakoff, Lévi-Strauss'un söylediğini şöyle aktarır: "Hasta ve doktor arasındaki yapısal iletişim, bireylerin içinde var olan terapötik potansiyeli harekete geçirir. Bu yüzden terapötik ortamda, ilaç hem madde hem de bir semboldür ve bu ikililik düğümü, çözülmeyen çok sayıda öğeden biridir." (2002)

Özellikle psikoterapi hala baskınken iyileştirici antropolojik hayal gücünü gıcıklayan ikinci bir Lévi-Straussçu fikir, psikanalizin şamanla karşılaştırılmasıydı. Keza, fiziksel ve psikolojik tedavileri karşılaştırmamız ya da “şaman konuşur, psikanalist dinler” (1963:199) gibi belli ayrımlara rağmen, çarpıcı benzerlikleri vardır. Uzunca bir süredir Panama’nın Kuna yerlileri arasında zorlu doğum olaylarında yapılan bir iyileştirme ritüeliyle ilgili Lévi-Strauss’un tartışmasına dikkat ediniz:

Bu tedavi, duygusal bir düzeyde zaten mevcut olan bir durumun netleştirilmesi ve bedenini tolere edemediği zihinsel acıların olumlana-bilir hale getirilmesidir. Şamanın mitolojisinin nesnel gerçekliğe uyup uymadığı önemli değildir... [Hasta] efsanevi oluşumları kabul eder veya daha doğrusu onların var oluşunu asla sorgulamaz. Hastanın kabul etmediği, kendi bünyesine yabancı olan tutarsız ve dilemsel acılardır; fakat şaman, mite başvurarak her şeyin anlamlı olduğu bir bütünselliği yeniden oluşturacaktır... Her iki durumda da [şamanizm ve psikanaliz] amaç, farkında olunmayan, ya diğer psikolojik güçler tarafından bastırılması ya da çocuğun doğum anının kendi doğası nedeniyle ortaya çıkan çatışma ve dirençleri, bilinç düzeyine getirmektir...Yine çatışma ve dirençler çözülür: hasta kadının gittikçe artan gerçek veya sözde bilgileri sebebiyle değil; ama bu bilginin, özel bir deneyimi mümkün kılması sebebiyle. Çatışmalar, bir düzen içinde ve serbestçe gelişmelerine izin veren bir seviyede cisimleşir ki bu da çatışmaların çözülmesine imkan tanır. Bu hayati deneyime psikanalizde duygusal boşalma denir. [1963:198]

Yukarıda öne çıkan (Marshall Sahlins’den alıntı, 1982) şamanistin iyileşme süreçlerinde yararlanılan efsanevi gerçekler, psikolojik tedavilerdeki psikanalitik yaklaşımların içine istemeyerek yayılmış, örtük tarihsel (ya da otobiyografiksel) metaforlardan daha azdır. Lévi-Strauss devam eder:

Her iki tedavi de bir deneyim yaratmayı amaçlar; yine her ikisi de hastanın yaşamak ya da yeniden yaşamak zorunda olduğu bir efsaneyi canlandırarak başarıya ulaşır. (1963:199)

Lévi-Strauss’un psikoterapinin iyileştirme kapasitesine olan inancı tartışmasız gibi duruyor, (bunun üzerine çok şey yazıldı) ayrıca kendisi tarafından söylenenler zaten bu disiplini gücendirir boyutta

değil. Doğrusu Lévi-Strauss, mekanizma olarak aktarımı sorguluyormuş gibi görünmüyor. Ancak en sonunda bunun, tedaviyi kolaylaştırmak için ileri sürülen bir mit olduğunu iddia etmiştir:

Birçok psikanaliz, hastanın bilincinde yenisinden ortaya çıkan psikik konstelasyonların bir mit oluşturabildiğini reddeder. Bu konstelasyonların, bazen tarihlendirmenin mümkün olduğu ve (akrabalar ya da hizmetkarlar tarafından onaylanarak) sahipliği doğrulanabilen gerçek olayları temsil ettiği söylenir. Biz bu gerçekleri sorgulamıyoruz. Fakat kendimize, tedavinin terapötik değerinin, hatırlanan durumların gerçek karakterine mi bağlı olduğunu veya bu durumların travmatize edici gücünün, olay gerçekleştiği anda, hemen, yaşayan bir mit olarak deneyimlendiği gerçeğinden mi kaynaklandığını sormalıyız. [1963: 202]

Lévi-Strauss, endüstriyel uygarlaşmaya geçişle birlikte insanoğlunun “mitsel dönem”den feragat ettiğini söyler. Tıp ya da en azından psikolojik tıp, değiş tokuş sırasında, bu mekanizma ile iyileştirme kapasitesini kaybetmedi; ancak bir şekilde kendi yeterliliğinin gerçek kaynaklarıyla olan temasını kaybetti:

Psikanaliz kendi teorik temellerini sağlamlaştırma ve kendi etkinliğinin sebeplerini daha iyi anlama umudunun yanı sıra kendi geçerliliğinin doğrulmasını, kendi yöntem ve hedeflerini, öncülleri olan şamanlar ve büyücülerle kıyaslayarak resmedebilir. (1963:204)

Lévi-Strauss psikanalizin saygınlığına duyduğu kadar mitin evrensel gücüne de olan saygısına rağmen yukarıdakiler, psikanalistleri kendi bilimsel paradigmatları tarafından mistik olarak göstermiştir. Eğer mantıksal sonuçları izlersek bu yanlış anlayış, aslında, daha derin yapılandırılmış gerçekliğin kisvesi altındaki mitler ile aynı yolla ilerleyebilir; bahsedilen bu gerçeklik, kendini sadece farklı bir bilim uygulamasında yani daha derin manaları su yüzüne çıkararak psikanalize bir koz oynayan antropologların biliminde açığa çıkıyor.

Bilimsel açıklamaların aksine buradaki problem, karmaşık ve düzensiz durumlara, duygulara ya da temsillere nesnel bir neden atfetmekten ziyade onları bir bütünün veya bir sistemin içine eklemektir. Bu sistem yaygın durumların dibe çökmesine ya da birbirine karışmasına müsaade ettiği ölçüde kesin olarak geçerlidir... (1963:182)

Son olarak, şamanistik karmaşayla bağlantılı olarak,

Lévi-Strauss'un hastadan çok şifacı üzerine yaptığı vurgu, ("Hasta bireyin deneyimleri sistemin en az önemli yönünü temsil eder" [1963:180]) iki nedenden ötürü tanımladığı geleneksel içerikler dahilinde akla yatkındır. Birincisi, hasta daha az ya da daha çok pasif bir tedavi alıcısıyken konuşan, şarkılar söyleyen, mitleri anlatan ve ritüelleri sergileyen şamandır. İkincisi, şamanın güvenilirliği, kabul görmüşlüğü ve eğitimi bir şifacı olarak etkinliğinin malzemesidir.

Quesalid, hastalarını tedavi ettiği için büyük bir şaman olmadı; büyük bir şaman olduğu için hastalarını tedavi etti. [1963:180]

Lévi-Strauss'un teorisinde gömülü psikanalitik otoritedeki potansiyel zorlama, meslek tarafından asla desteklenmez –en azından Jacques Lacan gibi entelektüel psikanalistlerin asılsız fikirlerinin moda olduğu Fransa dışında. Yine de Lévi-Strauss'un fikirlerini psikanalitik eleştiri yönünde daha ileriye bile götürmek mümkündür. Mikkel Borch-Jacobsen'in 2009 tarihli kitabı *Making Minds and Madness*'a böyle bir eleştirinin nasıl inşa edildiğine dair bir örnek olarak verilebilir. Borch Jacobsen, Lévi-Strauss'tan bahsetmez; fakat aşağıdaki alıntıdan Lévi-Strauss'un, Borch-Jacobsen'in fikrine karşıt olabilen bir suçlama altında, şamanistik karmaşayı nasıl aktardığını ve onun iyileştirme potansiyeline sıkça itibar ettiğini kolayca görebiliyoruz.

Gördüğüm kadarıyla, Freud'un hastalarının görünüşlerine ilişkin vakaların aktüel bir "yeniden üretme" ya da kendi tarafından spekülasyon bir yorumlama ve yeniden yapılandırma olup olmadığını saptamaya çalışmak muhtemelen bir tavuk-yumurta problemi. Her iki süreç, eş zamanlı olarak işleyiş halindeydi: Freud'un yorumları, hastalardan gelen "teyitleri" teşvik ediyordu; bu da yeni yorumları... vs.... Benim en büyük iddiam, bunun psikanalize girmesi muhtemel tek "kanıt" olduğu yönünde. Freud'un baştan çıkarma teorisi bir *folie à deux*¹ hatta dahası bir *folie à plusieurs*²'dir; fakat aynı zamanda Ortodoks psikanaliz, bilişsel-davranışçı terapi ve hatta en katı deneysel psikoloji de öyledir. Bu disiplinlerin her biri, buna dayanan kanıtlar üretir, bu şu demektir; onları çürütmeye çalışmak yararsızdır. (2009:57)

Lévi-Strauss, şifacının sanatının bilimsel dürüstlüğüyle değil, onun inanca dayanan etkinliğiyle ilgilendi: "Büyünün etkinliği büyüye olan inançtan gelir." (1963:168) Bunu [Lévi-Strauss] söylediğine göre aynı kıstasları psikanalize ve belki de burada sayılamayacak kadar karmaşık niteliklerle psikoterapinin geneline de uygulayabiliriz: [Sağaltım] "işler"; çünkü psikologlar/analistler, hastalar ve toplum büyük ölçüde onun ahlaki anlatısına inanır. M.L. Gross'un uzun zaman önce öne sürdüğü gibi, "Psikoterapistlerin her birinin sahip olduğu farklı inançlar, küçük farklılıklar yaratır. Şifayı veren şey, inancın kendisidir; doktrin değil." (1978)

Konu üzerinde incelemeye değer antropolojik ve kültürel bir psikiyatri literatürü olmasına rağmen, Lévi-Strauss'un Kuna yerlileri arasında veya başka bir yerde şifa üzerindeki şamanik başarısının ampirik bağlamını asla tespit edemeyebiliriz. Toplumlarmızdaki kanıta dayalı tıp çağında, zihinsel hastalıkların psikoterapistler tarafından tedavi edildiği iddiası, destekleyici klinik kanıtların yetersizliği nedeniyle geniş ölçüde etkisini yitirmiştir. Taraftarları tarafından yapılmış DSM'nin³ (ve genellikle biyopsikiyatrinin) gösterişli yapısı, yenilgiye uğramış psikanaliz alanını gözetlemek için *arc de triumph*⁴ gibi ve mesleğin bilimsel geleceğine açılan bir geçit gibi duruyor. Biyomedikal psikiyatrinin etkinliği retorik alan dışına uzanmamakla birlikte; buradaki lüzumundan fazla meşru uzmanlık, organik nedenlerin keşfinden değil, plasebo üzerinden devamlı zayıf zaferler kazanan özgül olmayan deliller ve dolaylı anlatımdan türediler. Etkililik üzerine bu tartışmadaki indirgenemez tortu, çelişkinin çözülmeyen epistemolojik ikilemi ile öyküleyici ve bilimsel gerçekler arasındaki onaylanmayan örtüşmedir. LC'nin bu bağlamdaki faydalı önerisinde olduğu gibi tüm

“psiko” alalarının karşı karşıya olduğu sınırlı bir hedef olabilir.

Sonuç olarak, Borch-Jacobsen’in terapist ve hasta karşılaşmasının tedaviden ziyade hastalığın yaratıldığı bir yapım alanı olduğunu öne süren tezi üzerinden, Lévi-Strauss’un şamanizm ve psikanaliz konusundaki alternatif okumalarına geri dönüyorum. Bu analiz, (prensipl olarak Amerikan) psikoterapötik uygulamaların –rasyonel klinik fonksiyondan yoksun bırakan ve bazen hastaya zarar veren ancak gene de piyasa ve politik ideoloji dahilinde, “kültürel değerlerle eşbiçimlik”te oldukça başarılı bir şekilde tasvir eden– önceki eleştirileriyle kolayca birleşir (Epstein 1995). Bunlar, psikiyatrik hastalık işportacılığı üzerine giderek artan yadsınamaz iddialarla birleştiğinde (örneğin Lane 2007, Healy 2008) bizi, psikiyatrinin bugün ürettiklerinin çoğunun tedavi edici olmaktan daha çok kendilerinin birer zihinsel hastalık olduğunu söylemeye itebilir. Psikanalizin altın çağındaki histeri ve çoklu kişilik bozukluğu ile biyopsikiyatrik çağdaki sosyal anksiyete bozukluğu ve pediatrik bipolar bozukluk, Ian Hacking’in ifadesiyle eşit derecede “kısa süreli akıl hastalıklarıdır” ya da olgusal gerçekliğin büyük ölçüde toplumdaki fakat bir yandan da doğruluğun güvenilirliğe nakledildiği klinik ortamlardaki yersiz çarpışmalara temellendiği çoklu deliliklerdir (*folie à plusieurs*). Aslında çağdaş psikiyatri uygulamaları, her zamankinden daha fazla Lévi-Straussçu medikal antropolojisinin ilgili konusu olabilir; fakat belirttiğimiz veya uyguladığımızdan farklı nedenler için.

* Ed.notu: Bir grup içindeki öğelerin uyumu anlamına gelen konselasyon, tıbbi bir terimdir.

Çevirmen notları

¹ İkili/Çift kişilik delilik: Bulaştırabilen delilik. Psikopatolojik bir olgu. Kardeşler ya da birbirini çok seven çiftlerin yıllar içinde ruhsal sorunlarını paylaştığı bir bütün haline gelmesi. Paylaşılan psikolojik bozukluk.

² Çoklu delilik; çift kişilik delilikte olanın topluma yayılmış şeklidir. Kültür ve toplumun paylaştığı psikolojik bozukluk.

³ DSM: Amerikan Psikiyatri Birliği Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel Merkezi

⁴ 1806 yılında I. Napolyon tarafından askeri zaferlerinin onuruna inşa edilen Paris’teki büyük anıt.

Kaynakça

Borch-Jacobsen, M. 2009. Making Minds and Madness: From Hysteria to Depression. Cambridge: Cambridge University Press.

Epstein, William. 1995. The Illusion of Psychotherapy. New Brunswick: Transaction.

Gross, M.L. 1978. The Psychological Society. New York: Random House.

Healy, David. 2008. Mania: A Short History of Bipolar Disorder. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Lakoff, A. 2002. “The Mousetrap: Managing the Placebo Effect in Antidepressant Trials.” Molecular Interventions 2:72-76.

Lane, Christopher. 2007. Shyness: How Normal Behavior Became a Sickness. New Haven: Yale University Press.

Lévi-Strauss, C. 1963. Structural Anthropology. New York: Basic Books.

Moerman, DE. 2002. Meaning, Medicine and the Placebo Effect. Cambridge: Cambridge University Press.

Sahlins, M. 1982. Historical Metaphors and Mythical Realities: Structure in the Early History of the Sandwich Islands Kingdom. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Taussig, M. 1992. The Nervous System. New York: Routledge.

İngilizce orijinali: K. Applbaum (2009). “Psychoanalytic metaphors and mythical medical realities in Claude Lévi-Strauss’s contribution to medical anthropology”, *somatosphere.net*, 21.11.2009.

http://somatosphere.net/2009/psychoanalytic-metaphors-and-mythical_21.html?fbclid=IwAR1kp527mhbudk8kC4EnS1fCYKUEa-YUBSw50zhDzsKPW06TJC_dGJS83ohU

MİTLER: PROTAGONİSTLERİ İNSAN OLAN TANRI HİKÂ YELERİ

JOSEF HASEK KILÇIKSIZ*

Mitin mayası puslu metafiziğin ortamıdır. Çirkin gerçekliğin gerçeküstüyle ikâmesi bu metafizik aracılığıyla mümkün. Gündelik hayatı mitleştirme, ortalama insanın kamu kültürüyle olan ilişkilerini açığa çıkarmakla kalmadı, ama aynı zamanda realist otoritenin yapısökümünü olanaklı kılıp alternatif metafizik özneliliğiyle yeni bir gerçekliğin inşası için alanlar açtı.

Hiçbir yerde olmayarak her yerde olmayı başaran bir mesafe ve ayrılık tipografisidir mit. Çünkü içinden çıkılmaz hale getirilen yaşamın, varoluşsal bunaltıları bir yana, fiziki olarak idâmesi mitsiz neredeyse olanaksız hale getirilmiştir.

Mitler en yalın ve net ifadesiyle arketipal öykülerdir. Kolektif bilinçdışına ait bu ilkel rol modelleri, bir çeşit genetik hafıza transferi yoluyla alışkanlıkların, tepkilerin ve hatta kültürün oluşmasına katkı sunarlar. Alışkanlıklar doyurulunca yok oldukları izlenimi verirler, aksine aslında çoğalırlar.

Herkes içinde bir kahraman taşır. Eski Yunan ve Roma mitleri, anlatılmış en dramatik ve unutulmaz aşk, savaş, kahramanlık ve ihanet hikâyeleridir. Mitler ve arketipler tarihi ve hatta yaşamı, insanlığın geçmiş tarihince koşullanmış bir biçimde kavramak ve yaşamak eğilimini yansıtır. Bu haleti ruhiye, kahramanlar ve kurtarıcılara olan kadim gereksinimi açığa çıkaran habis ve morbid bir eğilime karşılık gelir.

Herkes içinde bir kahramanla dolaşır. Bu kahraman bazen Herakles gibi cesur ve fedakârdır. Bazen de korkaklığını gizlemek için şiddet eylemekten çekinmeyen biridir. Tözü bakımından bu kahramanın aslında insanlık için çalışan iyi niyetleri, daha erdemli ve daha bilgili yanları var. Nihilist varoluşsal çekirdeğini bir yana koyarsak sosyal kontekst bazen canavarımsı yönünü açığa çıkarmakta. Özneyi engellemeye ve ona hâkim olmaya çalışan, üstün olan idealleri zor maskesi altında durdurmaya çalışan içindeki kahramansı canavarı kastediyorum. Sonsuzlukta yaşayan, insanların anlama yeteneği ve

*Arş. Gör., University of Tampere, Faculty of Humanist Sciences

iradesi açısından örnek oluşturan bu Mesihler, haklı gerekçeleri ne olursa olsun, ne yazık ki totaliter karakterlere sahiptir.

Kahraman öteden beri totalitarizmle savaşmaya çalışırken kendisi totaliter olageldi. Savaş sahasındaki karşındakiler soy akrabaları ya da kendi çocuklarıydı. Kendilerini yaşlı ve tüm tarihsel zamanlardan kopmuş hissettiler. Şimdi kendi çocukları onlara soruyor: Ya tanrı? Peki ya bizim geleceğimiz? Yaşayacağımız dünyayı niye zehirlediniz? Niye yalan söylediniz? Bizi gerçekten seviyor musunuz? Aşk, yaşam ve ölüm hakkında ne biliyorsunuz? Bu sorular yanıtsız kalınca çocukları kendi acılarına, kendi yalnızlıklarına, uyuşturucu, şiddet ve boşluktan oluşan kaçışlarına döndüler. Çünkü mitler ne olursa olsun onlara yalan söylediler.

Kahramandaki bu abartılı özgüvenin kaynağı nedir? Birinci ve ikinci dünya savaşlarının, aklın, adil ve iyi olanın zaferini onaylaması mı? Bu yıkım savaşlarının sonunda Hydra'nın başları gerçek-

ten ezildi mi? Yoksa Hydra, birkaç başını kaybetmesine rağmen, boşluğun deşilmiş karnına gizlenerek orada metamorfoza mı uğramıştır? Bu yıkım sonunda aklın, adil ve iyi olanın zaferi tasdik edilmiş midir? Utkusu tasdik edilen şey yoksa paternalist kapitalizm mi? Adı ister yengi ister yenilgi olsun, kahramanların arketipleri, her sözüm ona zaferlerinin arkasından onlara gülmektedir.

Modern kahramanın topografyası Megapolis, uyumlu bir mekâna ihtiyaç duyulmasıyla ilgili eski inancı dikkate almayan bir yığılımdan başka bir şey değildi. Söz konusu mitler evreni olunca, orada bilinç dışıyla ancak tarihsel ya da soya dayalı bir bağın kurulabildiği, yoğun dozda tarihselliğin neredeyse bütün bilinç mertebelerini aydınlatığı, dolayısıyla derin iletinin yerine bükülerek ulaştığı bir mekânla karşı karşıya olduğumu biliyorum.

İletiyi bütün insanlığa bir moral kategori olarak taşıma amacı güden kahraman, yerel, kişisel tarihsel ve coğrafi sınırlamalarla

çatışarak onları aşar. Siz yine siz olun, tuhaf bir metafiziğe sırtını dayayan mitik kahramanın sosyal adaleti sağlama iddiasını ciddiye almayın. Siz onun modernist anlatıda yeniden değer kazandığına bakmayın. Çünkü yenik ütopyaların arkalarında bıraktığı sosyal "Machtvakuum"un (iktidâr boşluğu) bir kahramanla doldurulma iddiası, politik hiç bir postulat içermeyen, düpedüz eril tanrısallığın sınırları içinde devinen bir projedir.

Musa'nın çölde kırk yıl dolaşması mitleştirilmiş bir serüvendir. Musa ve İsa kahramanlarının çıktıkları aslında içsel bir yolculuktur, ruhsal bir maceradır. Bu serüven Musa arketipinin kendini ve gerçeği kırk yıl aramak üzerinden cehalete ve kendilik bilinçsizliğine verdiği sert bir yanıtken, İsa kahramanında ruhsal yeniden doğuş, güçlü bir moral iletiyle tekâmüle erdirilir.

Hiçbir mit insan denen türün varlık yükünü sırtlayacak kadar dayanıklı değildir. Siz bakmayın mitin varoluşsal sorunsala hoş ve kurnazca bir mesafede durarak ahkâm kesmesine. "Çirkin yazgıyı sev ve ona direnme, fakat onu renkli hayallerle daha katlanılır hale getirebilirsin" mesajı, Amor fati varlığını hedefine koyup onu sosyal olarak uysallaştırmayı amaçlar. Burada özneye sunulan zamansızlık, zaman zembereğinin tiktaklarını susturmaya, gürültüyü ve har gürü kısmaya yönelik bir yanılsamadır. Bu yanılsama bile zamanın düsturuyla gerçekleşen bir icazettir nihayetinde. Geniş zaman söyleminde aktarılan hikâye, düzcizgizel kronolojiyi belki zorlayan ama asla varoluşun derin zamansızlığına götürmeyen yapay bir zamansızlık evreninde devinir durur.

Çünkü gün gelir kişi ölür, beden

çürür. Görüntüler, görünüm, mitler, olgular ve kelâm onu yaratandan milyonlarca yıl daha çok yaşar. Akıp gidenin, uçucu ve hayaletimsi olanın karşısında yakut gibi parlayan tek şey kendilik bilincidir.

Buradaki yazgı sıradan bilincin temsili anlamında zaten metafiziktir ve mitin mahallesinde onunla çok yakın komşudur. Onun meydan okuma biçimleri, öznenin günlük yaşamının içeriğine ulaşmaz bir uzaklıktan mesafeli durduğu sürece 'devrimcidir'. Mitleştirme, çirkin hakikâte konulandan çok, öznenin kendine koyduğu mesafedir aslında. Estetize edilen bu metafizik mesafe sayesinde özne, olanca kasvetine rağmen varoluşuyla barışıp, köktenci bir inzivâya çekilir. Münzevi orada ölümsüz ve kökeni bilinmez saydam bir arketiple hayatını idâme ettirir. Orada münzevi androjen ve yalnız bir zihne sahiptir. Bu yalnız ama kibirli zihin sayesinde hologramını yaratır. Buradaki saydamlık münzevinin rengarenk ışık saçaklarıyla hologramının içinden geçtiği âna karşılık gelen bir şeydir. Varoluşun periferisinden merkezine doğru açılan metafizik gedikten bir tek varoluşun kendisi geçemez. Çünkü onun varlık hacmi buna elverişli değildir. Çünkü varoluş yabancılaşmanın etkisiyle artık kendine önemsiz bir eşikte ve eksende durur ve oradan Frankenstein'ına hayranlıkla bakar.

Kahraman içinde bulunduğu dünyadan bir vesile ile ayrılıp yeni bir ortama girer. Burada birtakım yardımlar alarak eşikleri aşar. Daha sonra çeşit çeşit sınavlarla karşılaşır. Bu imtihanları verir ve değişmiş olarak geri döner. Serüveni andıran yolculuğu sırasında verdiği ölüm kalım savaşının etkisiyle dönüşüm geçirmiştir. İçinden çıktığı topluma geri döndüğünde farklı biridir artık. Yolculuğunda edindiği deneyimleri toplumuna aktarmayı dener. Bu yolla toplumun ya değişmesini sağlar ya da 'Mağara Alegorisinde' olduğu gibi, filozofun çabası dramatik bir sonla noktalanır. Kahraman tüm tehlikelerine rağmen korunaklı, alışıktığı dünyasından çıkıp hakikâti arama serüvenine cesurca atılan biridir.

Güç bir arketiptir ve yansımaları, imgeleri çoktur tarihte. Acziyet bir arketiptir ve birçok filozofun, hatta birçok peygamberin elleriyle yazdıkları eserlerinde cehalet karşısındaki çaresizlikleri okunur. Cesaret bir arketiptir, korku bir arketip ve yalnızlık, buz gibi yalnızlık bir arketiptir.

Mitlerin bir dünyasının, bir kıvamının olduğunun, kendi yasaları, kendi kestirme yolları, dehlizleri, çizgileri, yokuşları, yamaçları, girinti ve çıkıntıları, kısacası bir fizyonomisinin olduğunun apriori olarak

farkındayım. Bu kıvamın elle tutulur hale gelmesinin, sanat ve edebiyat olmadan mümkün olmadığına da bilincindeyim.

Anlatıyı değil, anlatıcılığı imha eden edebî yaklaşımda gerçeğin mitler eliyle bükülmesi, her şeyi kontrol etme ve bilme iddiasında olan totaliter protagonistin savı olarak çıkar karşımıza. Anlatıcının mitlerle ikâme edilmesi noktasında kurmacadan otoriteye doğru bir kayma olduğu söylenebilir. Bu anlatıcı komünal olmayan tek bir özneliğin parçasıdır. Bakışın, dışarıdan içeriye, tarladan yoksul köylünün odasına, fabrikadan ay sonunu getirme kaygısı içinde debelenen proleterin mikro evrenine, askerin yüzünün seferden aşka, öğrencinin eyleminden tahlile, sanatçının akıldan duyarlılığa çevrildiği modernist kurmaca estetiğinin yanıltıcı atmosferi içinde mit, bu ortalama protagonistlerin hamasetle öykündüğü ve onlara gizlice sınıf atlatan kahramandır. Ortalama vatandaş bu süreçte, çirkin gerçekliği yenme öz-kandırısıyla kendilik öz-bilincinin kayb olduğu bir kendini silme yanılsamasının içinden geçmektedir. Özne kişiliğini kaybederek yüzeyden aşağılara çökerken benliksizliğin vecdinde tüm sosyal ve moral imperatiflerden azade olduğuyla avunur. Aslında meydana gelen şey, öznenin akıldışı bir duyarlılığa teslim oluşuyla ilgili dramatik bir başkalaşımdır.

Sürdürülebilir ekonomik ve teknolojik gelişme ve liberal demokrasi bir mite dönüştürüldü. Protagonistleri ise modern, demokratik toplumun bağımsız akış sahibi aktörleri olarak sunuluyor. Oysa sefil antropocene bir çağa tekabül eden sözde gelişmenin yakından bakıldığında aslında ne kadar "geriye doğru bir kalkışma" olduğu apaçık görülecektir. Homo economicus denen tür sayısız ampirik kanıta rağmen sürdürülebilir ekonomik büyüme mitine inanmayı sürdürür. O, "en iyisini halk bilir ve müşteri her zaman haklıdır" inancı uyarınca liberal demokrasi tarafından yaratılmış, hem müşteri hem halk olan hibrid bir mittir. Bu türe uygun gelen devlet miti de, alıcı ile satıcı arasındaki ilişkiyi regüle eden tüccar devlet konseptinden başkası değildir.

Serbest piyasa kapitalizmi sırtını bir inanışa, bir mite dayamakta. Bu inanış, tek hakikâtmışçasına, kalabalıklara rasyonalizm ve pozitivizm sosuyla pazarlanmakta. Ancak unutulmamalı ki, rasyonel birey teknolojik gelişmenin aktörü olmakla birlikte aynı zamanda sorunlu bir medeniyet mirasının taşıyıcısıdır da. 'Cogito ergo sum'un, hiç olmadığı kadar, lanetli bir mutsuzluğun kaynağına dönüştüğüne ve 'consume ergo sum'la telafi edilmeye çalışıldığına tanıklık ediyorum.

Rasyonel bireyin (fark ettiyseniz akılcı demekten özenle kaçınıyorum!) beyaz türün kibriyle yoğrulmuş özerkliği ve becerileri Batı kültürünün yüceltilmesini esas alır. Silikon Devri'nin meydan okumalarıyla baş edebilecek kadar becerikli ama ahlâki savları insanlığı taş devrine sürükleyecek kadar hipokrit, hibrid bir tür bu. Bu cins Sanayi Devrimi ve onu takip eden kapitalist mantığın hegemonyası altında, ona karşılık gelen mitlerle paralel bir evren inşa etmeyi başardı. Homo sapiens'in mitleri, onun düşündüklerini olumlayan, aslında cahilikle muzdarip varlıklardır. Homo sapiens onları kendisini olumlayanın yankı odasına kapatıp onlardan inançlarını sürekli desteklemesini bekler.

Oysa kapitalist kültürün yarattığı kâr odaklı bakış açısının, doğayı, dünyayı ve Homo sapiens'in sosyal habitatını uğrattığı ya da uğratması olası yıkım ürkünç boyutlardadır. Paternalist kapitalizmin protagonistinin anakronik mitlerle el ele, yapıp ettiklerinin dünyanın gidişatını tamiri mümkün olmayan bir şekilde değiştirdiğine tanıklık ediyorum. Sürekli üretip tüketen, sirkülasyon yaratıp sermaye biriktiren, ilerlemeyi ve büyümeyi baş tacı edinmiş bir kültürün protagonistinin gezegenin efendisi olma saplantısı, onu, özne olmak bir yana, sürü aklını utanç verici düzeyde benimseyen klinik bir vakaya dönüştürdü. Bu türün mite olan düşkünlüğü tuhaf klinik bir alışkanlık halini aldı.

Bu türün devasa meydan okumalara karşı başvurduğu pragmatik kısa yol arayışları çokça duygu, tarihsel hınc ve nostalji barındırıyor. Çünkü düşün evreni anakronik mitlerle doludur. Bu mitler farklı bir gerçekliğin kavranması ve yeniden üretilmesi için ona tamamlayıcı mercekler sunar. Anakronik mitleri gömülü oldukları mezarlarından uyandırıp allayıp pulladıktan sonra onları sahte bir gerçekliğin inşasında kullanması zekice bir tutum değildir. Çünkü o yıktığı mitlerin yerine ne koyacağını bilmez. Boşluğun deşilmiş kalbini mezarlarından kaldırdığı fosil mitlerle doldurup, varoluş boğuntusunu dindirmek için vekiller, proxyler atayarak durumu geçiştirmeye çalışır. En büyük ruhsal sefilliği, dünyadaki yersiz-yurtsuzluğuna karşılık aşk mitini keşfetmiş olmasıdır. Son birkaç yüzyıla kadar yolcu konumunda iken, tılsımlı kavram aşk sayesinde artık o kendisini pilot kokpitinde hissetmektedir. Mitleştirilen aşk, meşk'i mülkü, parayı, iktidarı, tutkuyu, saplantıyı, hormonları, lukratif cinselliği, plastik cerrahiye, modayı, parfüm ve make-up sektörünü, hatta savaşı ve ölümü de yanına alarak geniş kapsamlı bir işbirlikçi kadrosu oluşturmayı başardı. Bu kadro, dönел bir ahmaklıkla mı yoksa kapitalist bir komplo nedeniyle mi bilin-

mez, baş aktör olan aşk'a ihanet etmeyi sürdürüyor.

Mitin androjen ve cinsiyetler-arası karakteri paternalist kapitalizmin yapısökümünü amaçlarken, bu iyi niyetten bağımsız olarak, ataerkilin kahraman eliyle yeniden üretildiği bir paternal kapitalist restorasyona tosluyorum.

Paternalist kapitalizmin kanonize edip karanlık ülkeye çevirdiği bireyin sosyal evreni, bilinççinin bilinçdışına bulaştığı, geleneksel hakikat ve değer yargılarının altının oyulduğu bir mikrokozmostur. Sesini günlük hayatın isimsiz kahramanlarının algılarının altına yerleştirme kurnazlığı, çoğu kez mitin başardığı bir şeydir. Mit, isimsiz kahramanın rolünü, başarısını, devrimini, üzüntüsünü, kıvancını, aşkını, zamanını, hikâyesini, kısacası samimi ve hakiki hayatını çalarak kendini varoluştan arındırandır. Üstelik bu ikâme, eylemlerinden sorumlu değildir.

Kapitalist üst aklın, çevre kirliliği ve nesli tükenmekte olan türler gibi can alıcı sorunları medyatize ederek onları lukratif mitlere havale etmesi bir acze işaret etmektedir. Bu ideolojik olmaktan çok, Homo economicus'un hayat alanı ve düşünsel mayasıyla ilgili bir aczdir. Homo economicus migrenini tetikleyen baca dumanını salan fabrikada migren ilacının üretildiğini bilir; ama o tüketim cinneti içinde, eşyanın kölesi haline gelip şeyleşmiş olmak yüzünden, bu dönел ahmaklığın girdabına kapılır. Sıradan insanı saran ve girdabına alan hayatın koşuşturmacası onu öyle bir yaşam amaçsızlığıyla doldurur ki, mitin kendisi bile objeler ve şeyler dünyasında şeyleşmiş kişiye sunulan bir tüketim objesine dönüşür.

Mit bir çeşit tanrı ikâmesidir aynı zamanda. Mit sıradan insanın dünyasını açıkça yöneten ve yargılayan kişisel bir tanrıdansa, başka sesleri bir araya getirerek kargaşa yaratan ve bu kargaşa içinde onları özerkleştirmişçesine birbirleriyle ilişkilendiren deist bir tanrıya daha yakındır. Sıradanlığı kıran gerçeküstü bir hayaller dünyası içinde mit, yaratılışın tanrısı gibi, yaratısının içinde, arkasında, ötesinde veya üzerinde, görünmez ve varoluştan arınmış olarak, kayıtsız bir şekilde durup maskelerini yenilemekle meşguldür. O amaçsızlık ve anonimlik maskelerini kullanır.

İnsanın gerçek doğasının hâlâ cennette olduğu ve bu dünya üzerindeki varlığının gökteki ya da cennetteki gerçek arketipinin bir hologramı olduğu savı doğru kabul edilirse ancak o zaman 'Yaradılış Anlatısı'nın bir anlamı olacaktır.

İnsanın hayatını, makro evrene egemen olan mitolojik bir sembolü zaptetmeye adanması aslında bir ek-

siklik duygusundan kaynaklanır. Buradaki eksiklik, annenin sağladığı korunaklı yuvanın yitimine bağlı olarak, korunma, beslenme ve güven gereksiniminin yerini aşka ve tanrıya bırakması hâlidir. Buradaki aşk ve tanrı kavramları, hayatından önemli bir parça sökülüp alınmış olanın bu eksikliği telafi etme çabası olarak algılanmalıdır. Anne miti böyle bir ikâmeye karşılık gelir. Bu ikâme, güven ile kaygının, aşkla ayrılığın, yanılsamayla gerçeğin, anlamla absürdün gerilimli bir diyalektikle bir arada varolma serüvenine karşılık gelen bir şeydir. Bu haletî ruhiye, var olan kimliklere ilişkisel olarak kendi otonom kimliklerini götüren anneyi model alan, dişil bir tanrısallaştırmadır aynı zamanda. Eril gerçekçiliğin androjen olana ait cinsiyetsiz bir karşılığını üretmek savı değişik feminist akımları etki alanı içine çekti. Dişil mitler onun cinsiyetsizliğini sorgulatır hale getirdi. Oysa hayatın temel sorunları ve halleri kadına veya erkeğe göre değil, ancak insana göredir.

Mitler, erotik karakterlerini görmezden gelirse, ilhamını tarihten ve folklordan alan sağlam ahlâkçılar olarak tanımlanabilirler. Dillerinde, tarih, siyaset, mistisizm, erotizm, milliyetçilik, savaş, sapkınlık, yalan ve şiddet sıkıfıkıya örülmüştür. Bu ahlâki enkaz etrafında bulutsu bir nebula oluştururlar.

Prometheus'un ateşi tanrılardan çalma maceraları ve klasik medeniyetin diğer bütün kahramanları, canavarları, habis şahsiyetleri, tanrıları, tanrıçaları, modern bireyin kendi kökenini mit üzerinden düşünüp keşfetmesi için yeni, derin okumalara çağırان anlatılar sunuyorlar. Tarihin bükülerek anlatıldığı bir yanılsamalar evrenidir bu. Kısacası mitler nerden bakarsak bakalım bize yalan söylediler!

Seküler kapitalist mitler bireyciliğin “ilerici” dürtüsünü temsil ederler. Onları kapitalist modernizmin dinî, ekonomik ve toplumsal yeni tutumlarının temsilcisi olarak görmek mümkündür. Kapitalist modernizmin seküler mitleri yeni iktisadî algıyı imleyerek, dinî ve toplumsal tutumu parçalarlar. Bu bakımdan, kendi erekselliğinin ve kültürel çemberinin dışına taşmış, başka bir mit etkisinden söz edilebilir.

Kapitalist modernizmin protagonistlerinin seküler mitlere, hayat şekillerinin ise, halk arasında rağbet gören narratif ibret masallarına dönüşmesi nasıl gerçekleşti? Bireyciliğin kültürel ve siyasi bir tüketim ürünü haline gelmesiyle tabii ki. Mitin kendisinin muktedir bir kavrama dönüşüp, insanları yönlendirme becerisine kavuşması, insanın tüketim çılgınlığı içinde bir acz varlığına dönüştürülmesi sayesinde oldu. Doyumsuz egosu ve bencil istekleri sayesinde

oldu. Bencil istekler, ‘Lerne Hydra’sında olduğu gibi çok başlıdır. Doyumsuz egonun, tüketim, eşya, seks ve oburluk gibi binlerce hevesi ve oral takıntıları var.

Lerne Hydra’sı Herakles’i sınamak için özel olarak yetiştirilmiştir. Bu Hydra çok başlı bir yılan benziyordu. Hydra’nın her bir ağzından çıkan soluk o kadar öldürücüydü ki, o uyurken bile yanına yaklaşanlar ölümden kaçamıyordu. Hydra, ülkenin ürünlerini ve hayvan sürülerini telef etti. Herakles onun hakkından gelebilmek için alevli oklar, kafalarını kesmek için ise, Harpe denilen bir silah kullandı. Kafalarının yeniden bitmesini önlemek için, İolaos’tan yakındaki ormanı ateşe vermesini istedi. Kesilen her başın yerini yanan odunlarla dağlayarak, başların yeniden çıkmasını önledi. Ancak rivayete göre, en ortadaki baş ölümsüzdü. Buna rağmen Herakles onu da kesip toprağa gömmeyi başardı. Sonra da üzerine kocaman bir kaya yerleştirdi. Oklarını Hydra’nın karnına batırarak, onları zehirli hâle getirdi.

Lerne Hydra’sından günümüz totaliter rejimlerine bir analogi yapacak olursak Hydra’nın ortadaki başı ezilmemiştir. Orta başının üzerine yerleştirilen kaya anlaşılan doyumsuz egonun gücüyle yerinden çoktan oynatıldı. Hydra insanın iktidar tutkusunun sümüksü, nemli koitusu içinde metmorfoz geçirdi. Bu yeni Frankstein’in adı devlettir. Zaten Sağın ve Sol’un ideolojik alet çantasında değişik tahayüllere hitap eden ve karmaşık çağrışımları harekete geçiren mitler bulunuyor. Komplo teorilerinden, kolektif hafıza mekânlarından ve çokça iç ve dış düşmandan oluşan bu topografya sırtını reaksiyoner bir metafiziğe dayamakta.

Kapitalist modernizmin mitleri, yalnızlık, narsisizm, benlik ile toplum çatışması gibi modern çağın bireycilik sorunlarıyla baş etmekte başarısız kalan özneye yeni sosyal araçlar sunmayı başaramadılar. Sundukları araçlar şeylerin dünyasına ait objelerdi. Çünkü sarkaç bir kere yüksekliğinin doruğuna ulaştı mı ters yönde hareket etmeye başlar. Çünkü seküler bireycilik, mitolojiler, rüyalar, masallar ve eşya olmadan, kısacası bu koşullanma olmadan, insanın kendini epey yalnız hissettiği bir dünya tasarımıdır.

Kapitalist modernizmin mitleri zamanla inandırıcılıklarını yitiridiklerinde imdatlarına, kitlesel eğlence endüstrisinin (radyo, televizyon, filmler) mekân ve zaman bakımından kapsayıcı ve etkili işlevi yetiştirdi.

Herkesin kendine özel, tanınmayan, gelişmemiş, ama gizlice etkili olan düşsel Panteon’ları var. Düşün kişiselleştirilmiş bir mit olduğunu unutmadan paralel bir mitolojik evren gibi düşünün bunu!

“Benliğimizin balık gibi, derin sularda yaşadığı ve dev yosun yumakları arasında yolunu bulmak için belirsizlik içinde didinip durduğu” savı, sonsuz arayışın ömrünü uzatan, aslında sığ olan insan benliğine, yapay atıflarla derinlik kazandırmaya çalışan, onun varoluşsal sefilliğine adanmış bir mit midir?

İnsan sayısı bilmem ne kadar olan eski hatıratından destansı bir masal üretti. Anlatılarında mevcudiyeti yoklukla ve vice versa yokluğu varlıkla maskeleyesine vesile olan teknikler kullandı. Yokluktan mevcudiyet çıkarma becerisi görüldüğü üzere sadece şizofren tanrılara özgü bir şey değil. Yaşam koşuşturması içinde kısa mutluluk anlarının geçiciliklerine hayıflandı. Uzun süren, neredeyse kalıcı olmuş mutsuzluklardan bunaldı. Bölünmüş bilincinin sözümleri ona kendisiyle dolu olan diğer yarısı kendini kandırma zehrini içerek hastalıklı diğer yarısına itiatı öğretti. Mit, içinde örtük benmerkezci buyruklar barındıran, egonun şiddetine cevap veren, onu yatıştıran estetize bir aldatmacanın ürünü oldu.

Paternal kapitalizmin ahlaki itkileri, tüketimin kârlı objelerine dönüştürüldükleri sürece, artık oral oburluğu, şiddetli takıntılar, iktidâr aşkını, zevk ve isrâf ve şiddeti gizlemeyi salık vermiyor. Mitlerin yıkılması çabası, egonun şiddetli imperatiflerinin yol açtığı kıyamete karşı bireycilik-sonrası geleceğe

doğru güçlü bir adım olarak okunmalıdır. Mit öznenin kıyametten sağ çıkmasını sağlama iddiasında. Böylelikle onu, “yazgını sev” buyruğula ölümcül bir kıyamet rehabetinin Amor fati varlığına doğru sürüklemekte.

Homo sapiens’in Odyseia’sından yeni bir hümanizm çıkarması mümkün mü? İnanç, nefret, hijyen ve ahlâkçılık üzerine kurulu bir tür spiritüalliteye dayalı olan bu dünyada, kabalık ve saflık birleştirildi. Bu tuhaf füzyondan yeni bir humanizm doğar mı?

Doğacaksa, bu hümanizm, bütün alt kimliklerden azade, evrensel ve kozmik olana güçlü bir eğilim içermelidir.

Rüzgârın birbirine bağlı sözleri dağıttığı bir dünyada, mit dağılmış olanları birleştiren bir güçtür. Ya da bu yeni mekanik üretim çağında dağılmış olan parçaların toplamından daha güçlü, bütün değil ama, bütüncül bir entite.

Kaynaklar

1. Wolfgang K. *Mythes and Heroes*, Suhrkamp Verlag, 1989, S. 178.
2. Josef Hasek, K. “Mythenrezeption” in *Der Tod in Rom*, Tampere University, 1997, Dissertation.
3. Adorno, T. W. *Die Mythen zu zerbrechen*, Göttingen, 1998, Neue Auflage.

YAZAR

JOSEF HASEKİ LÇİSİZ

Finlandiya’daki değişik üniversitelerde epistemoloji (Karl Popper, Thomas Kuhn) ontoloji (Christian Wolff, Heidegger) ile genel anlamda Alman felsefesi alanında araştırmalar yaptı. Kılçıksız’ın doktora çalışması W. Koeppen’in üçlemesi üzerine kurulu geniş kapsamlı bir toplumsal çözümlemedir. İlgi alanları varoluşçu felsefe ve postmodern metafiziktir. Başta felsefe, şiir, tarih ve siyaset olmak üzere toplumsal içerikli romanlardan hoşlanır. Felsefe, şiir, toplumbilim, satranç, siyasal sinema, fauna, anatomi ve futbol en tutkulu uğraşlarıdır. Fransızca, Fince, Almanca ve İngilizce’ye şiir çevirileri de yapan Kılçıksız’ın sözel yeteneği geniş bir lisan yelpazesinden oluşuyor.

SAÇMALIĞIN PARA ETTİĞİ BİR DÜNYA

HALUK AŞAR*

“Saçmalığın para ettiği bir dünya” günümüz dünyasını, yani şu an toplumları oluşturan insanları en iyi ifade eden cümledir. Bu cümle yazıldığı anlamın dışında başka bir anlamda kullanılmamıştır, yani metaforik bir ifade değildir. Günümüzde “saçmalık” gerçekten de para etmektedir. Bu ifadeyi anlayabilmek için öncelikle günümüz dünyasını iyi betimlemek gerekmektedir; ardından insanın ne olduğu ve nasıl bir varlık olduğunu açıklama ihtiyacı doğmaktadır ki bunun sebebi, günümüz insanını daha iyi anlayabilmektir. Bu analizler aynı zamanda bize günümüz toplumlarının değerli saydıkları şeyleri ve bu toplumlarda yaşayan insanların doğru değerlendirme (*phronesis*) yetilerini yitirip yitirmediklerini de gösterecektir.

Günümüz dünyası teknolojinin neredeyse tüm evlere girdiği, teknolojinin her düşünmeyi ve bilimsel etkinliği basite indirgelediği, dolayısıyla pek çok insanın

bu tekniği kullanarak tüm dünyaya ulaşabildiği bir yer haline gelmiştir. Sosyal medya ise insanların bu tekniği en iyi kullandıkları ve tüm dünyaya sergiledikleri bir alan olarak kendisini göstermektedir. Günümüz dünyasında toplumların tüm kültürel farklılıklarına rağmen, onları ortak noktada birleştiren teknik ve sosyal medyadır. Teknik ve sosyal medya ile her şey tek düze hale gelir, düşünme geri plana itilir. Teknik, hazır reçete sunar ve ne yapılacağı reçete de yazılıdır; insanlara düşen bunu uygulamaktır sadece. Sosyal medya bu tekniğin sergilendiği ve tüm insanlara yayıldığı alandır. Örneğin fotoşop programı bir teknolojinin ürünüdür, ancak bizler bize hazır sunulan fotoşop programını alıp uygulama talimatlarına göre onu kullandığımızda tekniği uygulamış oluruz. Bu tekniği ise sosyal medya aracılığı ile tüm dünyaya iletiriz. Dolayısıyla teknik ve sosyal medya ile insanlar kendi ürünlerini tüm dünya ile paylaşıp-

*Dr. Öğretim Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

ken onlara yaptıkları şeyi empoze de etmiş olurlar. Bu bakımdan günümüz dünyası aynı zamanda sosyal medya ile yayılan söylem dünyasıdır. Söylemler insanları bir şeyin nasıl olduğuna, olması gerektiğine ya da değerli olup olmadığına inandıran ifadelerdir. Dolayısıyla söylemler ile toplumların düşünme ve değerlendirme biçimleriyle oynanarak o toplumdaki insanlar istenilen biçime sokulabilmektedir.

Nitekim son on yılda toplumsal olaylara baktığımızda sosyal medyanın büyük bir işlevi olduğunu görmekteyiz. Basit bir teknik ile yapılan video veya fotoğrafların sosyal medya aracılığıyla tüm dünyaya yayılmasıyla belirli toplumlarda ortaya çıkan kargaşalar buna en güzel örneklerdendir. Aynı zamanda bu durum siyaset için de geçerlidir. Rakibini ekarte etmek isteyen siyasetçi hazırlattığı videolar veya fotoğrafları sosyal medya üzerinden tüm insanlara yayarak hem rakibini küçük düşürmeye hem de bir söylem etrafında insanları birleştirmeye çalışır. Bu bakımdan günümüzü en iyi tanımlayacak ifadelerden biri; tekniği kullanan ve bunu sosyal medya üzerinden kitlelere yayma çabasına sahip olan insanların oluşturduğu dünyadır.

Peki neden yaptıklarımızı kitlelere yayıyoruz? Yukarıda bahsedilen iki örneğin (toplumsal olaylar ve siyasetçi) belirli bir amaç doğrultusunda yapıldığını biliyoruz, fakat bu örneklerin dışında insanlara baktığımızda pek çok insanın yaptıklarını kitlelere yaymak istediğini görüyoruz. Şu an sosyal medyayı bir biçimde kullanmayan kişi yok denecek kadar az ve her biri kendini kendince bu mecralarda ifade etmekte. İnsanların duygularını, düşüncelerini, planlarını, yaşam biçimlerini vb. buralarda paylaştığını görüyoruz. Bunlar nispeten masum kalmaktadır. Asıl mesele hiçbir özelliği, vasfı veya yeteneği olmayan insanların daha fazla ün, şöhret ve para kazanma uğruna, yaptıklarını kitlelere yayma çabası ve bu çabanın da diğer insanlarca kabul görmesidir. Saçmalık tam da burada ortaya çıkmaktadır. Burada artık ilk sorumuzu aşmış iki soruya cevap vermemiz gerekmektedir: “Neden vasıfsız insan böyle bir çaba içerisinde?” ve “Bu çabalar neden diğer insanlar tarafından kabul görmekte?” Bu soruları cevaplayabilmek için insanın ne olduğuna ve nasıl bir varlık olduğuna bakmamız gerekmektedir.

“İnsan nedir?” sorusuna felsefi, dinsel ve biyolojik açıdan cevaplar vermek mümkündür. Bu cevaplara bağlı olarak da insanın nasıl bir varlık yapısı olduğu ortaya konabilir. Kısaca, öncelikle felsefede insanın ne olduğuna baktığımızda genellikle insan, akıl sahibi bir varlık olarak diğer canlılardan farklı bir var-

lık olarak düşünülür. Felsefe tarihine baktığımızda Platon’dan Kant’a ve hatta günümüze kadar uzanan dönemde insanın ne olduğuna cevap akıl yetisinde temellendirilmiştir. Akıl bizleri diğer canlılardan ayıran en temel özelliktir. Çünkü bu filozoflara göre, akıl ile bizler kendi güdülerimizden, ve bu aynı zamanda doğa demek, kurtulup özgürce eyleyebiliriz. İnsanın değeri de buradan kaynaklanır. Örneğin, Aristoteles ruhu üç parçaya ayırır; en altta bitkilerle ortak yanımız beslenme veya yaşama, bir üstte hayvanlarla ortak yanımız isteme veya güdüler en üstte ise sadece insanın sahip olduğu logos, yani akıl vardır. Bu hiyerarşide yukarı çıktıkça alttakine hakim olma, onu kendisi için kullanma hakkına sahip olma durumu vardır. Örneğin bitkiler hayvanlar için, hayvanlar ve diğer her şey insan içindir. Bununla birlikte Aristoteles her canlının kendine has özelliği olduğunu ve bu özelliklerin onların telos’u olduğunu ifade eder. Belirli bir canlının özelliğinin o canlıda iyi kullanımı onun erdemini oluşturur, yani insanın telos’u onun özelliği olan aklını kullanmasıdır. Dolayısıyla ruhun akla uygun etkinliği, erdem dediğimiz şeyi oluşturur Aristoteles için.

Aristoteles’te insanın ne olduğuna yönelik bu cevaptan hareketle insanın nasıl bir varlık olduğuna baktığımızda ise yine telos’tan hareket ettiğini görmekteyiz. Eğer insanın işi, yani amacı ruhun akla uygun etkinliği ise ve bu da erdem dediğimiz özellikleri oluşturuyorsa insanın kendi etkinliğini en iyi oluşturabileceği bir yapıya doğru gitme zorunluluğu var demektir. Çünkü erdem dediğimiz karakter özellikleri belirli durumlarda sergilediğimiz eylemlerden dolayı bizim edindiğimiz özelliklerdir; dolayısıyla insanın erdemli olabilmesi için, yani ruhun akla uygun etkinliklerini sergileyebilmesi için başka insanlara ihtiyacı vardır. Bu bakımdan insan zorunlu olarak toplumsal bir varlık olma eğilimindedir. Doğal olarak insan her işi kendisi yapamaz, daha iyi hayatta kalmak ve olanaklarını ortaya çıkarmak için başka insanlara ihtiyaç duyar. O halde devleti oluşturmak insanda olanak halinde mevcuttur diyebiliriz. Bu durum, yani devletin oluşumu her filozof için aynı şekilde gerçekleşmez. Örneğin devletin oluşumunun sebebi olarak özetle insanın doğa durumundan hareket eden düşünürlere baktığımızda, Sofistler ile başlatabileceğimiz Hobbes, Locke, Rousseau ile devam eden ve Kant’a kadar uzanan bir hat çizebiliriz. Bu düşünürlere göre doğal durumda insan kendi yaşamını en iyi şekilde devam ettirebilmek için bir başkasına zarar verebilir. Bu bakımdan insanların özellikle de güçsüzlerin haklarını korumak için bir sözleşmeye ihtiyaç vardır. Devlet de bu sözleşme ile

ortaya çıkar. Ancak belirtmekte yarar var bu düşünürler de insanın ne olduğu soruna cevap olarak, insanın akıl sahibi bir varlık olduğunu vurgularlar. Tek fark Aristoteles'te devletin oluşumu bir telos'a, diğer düşünürlerde bir gerekliliğe dayanmasıdır.

Artık felsefede insanın ne olduğu sorusuna cevap olarak insanın akıl sahibi bir varlık olduğunu söyleyebiliriz. Nasıl bir varlık olduğu ise çeşitlilik gösterse de en nihayetinde toplumsal bir varlık olduğunu görmekteyiz. Bu durumda öz itibarı ile şu tanımı yapmak mümkündür: İnsan kendi istek, duygu ve olanaklarını gerçekleştirmek isteyen, fakat aynı zamanda da başka insanlara da ihtiyaç duyan bir varlıktır. Bu bir çelişki olarak düşünülebilir, Kant bu durumu insanın toplum dışı toplumsallığı olarak adlandırır. Kant'a göre, insan doğasında insanlarla rekabet etme, başkalarının nazarında üstün mertebe veya konum kazanma eğilimi vardır. Bu bakımdan Kant insanın hem başkalarından kendini ayrı tutma hem de başkalarına bağlı olma eğilimi gösterdiğini düşünür. Bu durum insanın toplum dışı toplumsallığını oluşturur ve tam da bu nedenden dolayı şeref, güç ve refah peşinde koşarız; yani başkalarının görüşlerini, korkularını veya çıkarlarını gözeterik, bu sayede onlar üzerinde üstünlük kurmayı hedefleriz.

Dinsel açıdan insanın ne olduğuna baktığımızda ise insanın tanrı suretinde yaratılması düşüncesinin hakim olduğunu görmekteyiz. Bu bakımdan insan diğer canlılardan farklı ve üstün olarak tanrısal ruhtan bir nevi pay almıştır. Bu da insanın ahlaki bir varlık olması gerektiğini göstermektedir. Dinsel bakış açısından da insanın istek ve arzularının olduğu kabul edilir ve doğal ola-

rak insanın yapması gerekenin bu istek ve arzuları bastırmak olduğu düşünülür. Burada yine akıl sahibi olma durumu söz konusudur ki yalnızca akıl ile hareket edildiğinde istek ve arzulara göre hareket edilmez. Biyolojik açıdan ise insan diğer varlıklardan farklı bir

Felsefi, dinsel ve biyolojik açıdan insanın ne olduğunu ve nasıl bir varlık olduğunu kısmen ortaya koymaya çalıştık. Genel olarak akıl sahibi olma ve toplumsal olma durumlarından bahsettik. Ancak son yüzyılda yapılan çalışmalar bize diğer canlıların da

by David Teniers the Younger (1651)

şekilde ele alınmaz. Varlıkların en temel özelliği yaşamda kalma mücadeleleridir; dolayısıyla onlarda bencillik olmak zorundadır. Biyolojik açıdan insanın güdöleri bir kenara bırakılmaz, onlar da bizim bir parçamız olarak ele alınır. Diğer canlılar gibi bizler de evrimsel sürecin parçasıyızdır. Yine diğer canlılar gibi yaşama ve doğaya uyum sağlamaya çalışırız. Nitekim Darwin'e göre, toplumun oluşmasının nedeni insanların yaşamlarını daha iyi sürdürebilme çabasıdır. Sırf bu yüzden insan bencilliğinden koparak etik davranmak zorundadır. Dolayısıyla etik veya ahlak kuralları bizde mevcut değildir ya da bizler ahlaki birer varlık değilizdir, zorunlu olarak toplum olmak zorunda kalan ve bu toplumun ayakta kalması için ahlak kuralları oluşturarak onlara uyan varlıklarızdır.

akıl sahibi olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan Max Scheler insan tanımını yaparken bilimin verilerinden hareket ederek insanın, ne yalnızca akıl sahibi ve duyarlı bir varlık olarak, ne de yalnızca özgür ve ahlaki bir varlık olarak düşünülebileceğini söyleyerek insanın tüm bunları kapsayan bir varlık olduğunun altını çizer. Bu bakımdan insanın ne olduğunun cevabını "geist" kavramından hareketle ortaya koyar. Geist ile anlaşılması gereken tüm bu özelliklere sahip bir varlık olarak insanın, bir kültür varlığı olduğu, bilim yapan, sanat icra eden vb. bir varlık olduğudur.

Bu insan tanımları aslında insan kavramının ne olduğuna yöneliktir ve belirli bir insanın nasıl olması gerektiğini bize gösterirler. Tekil olarak insan ise sadece olanaklar varlığıdır; yani akıl sahibi

olarak insan, aklını sadece kötülük için de kullanabilir ya da bilim veya sanat yapmak için de kullanabilir. Bir olanak varlığı olarak insan, biçimlenebilen dolaşısıyla biçimlendirilebilen bir varlıktır.

Tüm bu verilerin ışığında insanın ne olduğu ve nasıl bir varlık olduğunu tanımlayabiliriz artık. İnsan özellikleri bakımından olanaklar varlığıdır, doğası gereği ise istek, arzu ve tutkuları vardır. Bu bakımdan insan her durumda başka insanlara ihtiyaç duyar –ki diğer insanlar olmasa ne kendi özelliklerini ne de istek ve arzularını gerçekleştirebilir. Böylece insan bir toplumda yaşamak zorunda olan bir varlıktır. Yine de insan istek ve arzularına boyun eğerek bu toplumda daha çok beğenilmek, daha iyi statü elde etmek ve diğerlerinden farklı olduğunu göstermek ister. Bu durum ise diğer insanlar tarafından da normal karşılanır. Toplumda bazı insanlara daha çok önem verilir, bazıları daha çok beğenilir veya değerli kabul edilir. Bu durum, yani kimlerin beğenildiği veya değer gördüğü o toplumun değer yargıları, insanların kendi olanaklarını nasıl gerçekleştirdikleri ve zamanın koşullarının o topluma nasıl yansıdığı ile ilgili bir durumdur.

Bu bakımdan her çağda ve her toplumda insana baktığımızda beğenilme ya da bir yer edinme güdüsü ile hareket ettiğini çıkarabiliriz. Az önce de bahsedildiği gibi o toplumda kimlerin beğenildiği ya da kimlere değer verildiği o toplumun, toplumda yaşayan insanların ve çağın özelliklerine bakılarak anlaşılabilir. Örneğin eski çağlarda itibar sahibi olma aynı zamanda değer sahibi olma ile eş anlamlı kullanılmaktaydı. Donnelly'in "*dignity*" (onur-değer) terimi üzerine yaptığı araştırmalar bu konuda bir hayli aydınlatıcıdır. Donnelly'nin belirttiğine göre, İngilizcesi '*dignity*' olan 'onur' kelimesinin kökeni Latince '*dignitas*' kelimesinden gelir. Klasik Latince isim hali '*dignitas*', sıfat hali '*dignus*', fiil hali '*dignor*' olan kelime 'değer' anlamına gelir. Lewis ve Short'un Latince sözlüğü '*dignitas*'ı "değerli olmak, değerlilik, değer, erdem, istihkak" ve metonomide kullanıldığı haliyle "yetki, otorite, saygınlık, muhteşemlik" olarak tanımlar. Benzer şekilde '*dignus*', "değerli, hak eden (iyi şeyleri), uygun" olarak da tanımlanır. Bu terimler genellikle '*amplitudo*', yani büyüklük, genişlik, ebat belirtme kelimeleriyle birlikte kullanılır. Böylelikle; onurluluk, saygınlık, itibar anlamlarına ulaşır. Bu bakımdan örnekte de belirttiğimiz gibi beğenilme, itibar sahibi olma gibi özellikler değer in kapsamı dahilinde düşünülmüştür.

Yine Roma zamanında soylu ve aristokrat sınıfı veya yüksek rütbeliler sıradan halk tarafından değerli ka-

bul edilirdi. Bu düşünceye paralel olarak Orta Çağ'da Avrupa'ya baktığımızda şövalyeliğin sıradan insanlar için itibar kazanmanın bir aracı olduğunu görmekteyiz. İnsanlar toplum içinde saygınlık kazanmak, beğenilmek ve bunlarla eş anlamlı kullanılan değerli sayılmak için çok büyük emekler vererek şövalye olmaya çalışırlardı. Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte modern zamanlarda bilim adamları, düşünürler ve sanatçılar toplumda beğeni ve değer kazanmışlardır. Burada bir insanın değerli olmasının, toplumda saygı ve beğeni kazanmasının koşulu o toplum için bir şeyler üretebiliyor olmasıydı; yani bir vasfı olmasıydı. Ancak modern zamanlardan günümüze gelene kadarki sürece baktığımızda değer kavramı ile beğenilme kavramlarının da anlamlarının değiştiğini görmekteyiz. Bu değişimin nedenlerini anlayabilmek için tekrardan günümüz dünyasına bakmamız gerekmektedir.

Tekrardan günümüz dünyasına döndüğümüzde bizler için değerli sayılan şeyler artık amaçlardan ziyade araçlar haline gelmiştir. Bir şey bizim işimize ne kadar yarıyorsa o şey, aynı oranda bizim için değerlidir. Bu durum kapitalist sistemin insanlara kaçacak bir yer bırakmaması ve insanları daha çok üretmesi ve daha çok tüketmesi için zorlaması ile oluşan kendimizi gerçekleştirmek için yalnızca çalışmak zorunda oluşumuz nedeniyle ortaya çıkmıştır. Değindiği gibi insanda bencillik mevcuttur ve bundan dolayı insan her zaman daha fazlasını arzular; ancak bunları elde etmek için bu yeni sistemde yapması gerekenler oldukça fazladır. Değerli saydıklarımız değişince beğenilme de artık bir vasma ya da bir özelliğe sahip olmaktan ziyade hangi şeylere sahip olduğunu gösterme ile ilgili bir duruma dönüşmüştür. Günümüz insanları kendilerini sahip oldukları eşyalarla eş değer görmektedirler. Dolayısıyla insanlar bu şeyleri elde edince kendilerini gerçekleştirmiş ve toplumda beğeni kazanmış saymaktadırlar.

Bu bakımdan günümüz toplumlarının genel değerlendirme biçimi manadan daha fazla maddeseldir ve bu toplumu oluşturan insanlar da değerli görülen o maddeyi elde edebilmek için çabalamaktadırlar. Böylece maddeye sahip olma artık değer ve beğenin önüne geçmiştir. Bu durum ise her iki kavramın da içini boşaltmış ve değersizleştirmiştir. Değerin maddeye sahip olmayla elde edildiği düşüncesi beğenilme anlayışında da farklılığa yol açmıştır. Önceden beğenilmek ve değer elde etmek bir vasma, özelliğe veya ideal bir amaca sahip olmakla birlikte gelirdi; fakat günümüzde insanlar beğenilmek için ve değer görmek için değil, maddeye sahip olmak için çabalamaktadırlar. Bu bakımdan insanlar mad-

deye sahip olduktan sonra onlar için beğenilip beğenilmemenin bir anlamı kalmamıştır. Çünkü toplum için değerli sayılan şeyi elde etmişlerdir artık. Böylece beğeni ve değer terimleri öncesinde olduğu gibi artık yakın anlamda da kullanılmamaktadır.

Buradan itibaren artık başta sormuş olduğum “neden vasıfsız insan böyle bir çaba içerisinde ve bu çabalar neden diğer insanlar tarafından kabul görmekte?” sorularına da cevap bulmuş olmaktadır:

1. Günümüz dünyası tekniğin, sosyal medyanın ve amaçlardan ziyade araçların dünyasıdır.
2. İnsanda beğenilme güdüsü vardır, bu durum daha çok toplumda iyi bir yer edinme olarak anlaşılabilir.
3. Bu iki koşulun birleşimi beğenilip değer görmekten ziyade, toplumda değerli sayılan şeye ulaşmayı ortaya çıkarmıştır.
4. Günümüzde genellikle insanlarca değerli sayılan maddi şeylerdir. Dolayısıyla günümüz insanın değer görmesi maddeye sahip olmaya bağlanmıştır.
5. İnsanlar artık sahip oldukları şeylerle kendi değerlerini eş değer tutmaktadır.
6. O halde her ne pahasına olursa olsun o şeylere ulaşmak günümüz insanın amacı olmuştur.

Saçmalığın ortaya çıkması da tam da burada, yani insanların şeylere ulaşmak için “her ne pahasına olursa olsun” şeklinde hareket etmelerinden ortaya çıkmaktadır. Bugün sosyal medyaya baktığımızda hiçbir vasfı olmayan kişilerin daha fazla takipçi kazanmak için yapamayacakları şeylerin olmadığını görmekteyiz. Vasıfsız olanın artık bu mecraayı kendisine iş edindiği bir dünyadayız. Burada bu kişilerin hiçbir özelliğe sahip olmasına gerek yoktur, daha rahat ve kolay yoldan para kazanabileceği bir alandır. Yapılması gereken yalnızca ilgiyi üzerlerine çekmek ve bu ilginin kalıcılığını sağlamaktır. Ancak sosyal medyada sadece tekniğin kullanımı yeterli değildir; çünkü teknik ile insanların yapabilecekleri sınırlıdır. Daha fazla beğeni kazanmak için ya da eldeki beğenileri kaybetmemek için ilginin canlı tutulması sağlanmalıdır. Bu yüzden günümüzde sadece absürt mimik hareketleri ya da tipler, dozu giderek artan şakalaşmalar, toplum içinde insanları rencide edebilecek deneyler yapılmamakta ilgiyi elde tutmak için insanlar kendilerini veya dostlarını öldürebilmekte veya yaralamaktadırlar.

Tüm bunların amacı artık beğenilmek veya takdir toplamak değildir, değerli olan maddi imkanlara kavuşmaktır. Bunun için her yol mübah olarak düşünülür. Toplum ilk önce yadırgasa da bu tür davranışlar süreklilik taşıdığından onları izlemeyen, onlar hakkında konuşamadan duramaz. Artık toplum beğenme ve değer verme üzerinde hareketle düşünmez,

o kişilerin yaptıkları hareketlerden veya paylaşımlarından sonra kazanımlarından hareket ederek düşünür. Bu yüzden artık toplumda kabul görür bu tür hareketler. Toplumda kabul görmesi ise artık pek çok insanın da onlar gibi olma çabasının ortaya çıkmasına neden olur. Sürekli taklitlerin taklitleri tekrarlanır ve herkes kendisini göstermeye çabalar artık rezillik paha biçilemezdir. Sosyal medya buradan itibaren artık saçmalığın dünyası haline gelir ve insanlar için tek gerçeklik bu saçmalık dünyasıdır; çünkü orada artık vasıfsız veya sıradan olmadıklarını düşünürler. Orada bir şekilde ün kazanabileceklerini, bir şekilde daha fazla beğeni veya takipçi kazanabileceklerini ve böylece de istedikleri hayatı yaşayabileceklerini düşünürler.

Sonuç olarak günümüz dünyası saçmalığın para ettiği bir dünyadır; çünkü günümüz dünyası bir vasfı veya özelliği olmayan insanların dünyasıdır. Çağımızın en büyük problemi olan bu sorun bir mikrop gibi tüm dünyaya yayılmaktadır. Adeta bilinçli bir şekilde bir merkezden tüm insanlara sosyal medya aracılığı ile ulaşan belirli bir söylem gibidir bu mikrop. Herkesi aynılaştırmaya, vasıfsız olmaya, tembel olmaya ve üretmemeye iten bir mikroptur bu. Artık tüm düşünme ve değerlendirme yetilerimizi ona göre düzenlediğimiz, onun dışına çıkamadığımız bu mikrop dünyasının içindeyiz. Elbette ki tüm insanları sarmış değildir; fakat günümüz dünyasına hakim olmuştur. Dolayısıyla onu görmezden gelmek veya yok saymak, onsuz yaşamak imkansızdır.

YAZAR

HAL UK AŞA

Araştırma alanları etik, biyoetik ve çevre felsefesi üzerinedir. Varoluşçuluk ve genel olarak çağdaş felsefe ilgisini çekmektedir. Çeşitli dergilerde ilgi alanlarına bağlı olarak hazırladığı birçok makalesi yayınlanmıştır. Kendi alanı dışında sinema ve edebiyata meraklıdır. Her iki alanın da felsefe ile uğraşan kişinin gelişiminde önemli katkıları olduğunu düşünmektedir. Vakit buldukça spor yapmaktadır.

EDEBİYAT “YAPMAK” ÜZERİNE

MEHMET FURKAN ÖREN

Avusturyalı düşünür Ludwig Wittgenstein hayatın kendisini totalde bir dil oyunları alanı olarak görür (Wittgenstein, 2014/32-33). “Dilimin sınırları dünyamın sınırlarını imler” (Witgenstein, 2013/133) diyen filozof, hem meta anlatıların hem de gündelik yapıp etmelerin temelini oluşturan dilsel ifadeleri merkeze alır. Dilsel ifadenin en komplike şekli ve rafine biçimi şüphesiz ki edebiyattır. Edebiyat dilin senkronize bir şekilde, estetize edilmiş bir biçimde belli bir konsensüs çerçevesinde ustaca kullanılmasını ifade eder. Edebiyat dilin ustaca organize edilme biçimidir. Fikirlerin düşüncelerin ve felsefi anlayışların güçlü olmaları ve ikna edici bulunmaları bir açıdan dilin yetkin ve etkin bir şekilde ustaca organize edilmesiyle ilgilidir. Kullanılan dilin yetkinliğiyle avunulan fikrin etkinliği arasında paralellik vardır. Bu açıdan felsefe, din ve ideoloji gibi büyük anlatıların temelinde edebiyat vardır. Hangi düşünce olursa olsun konuşmaya ve konuşturulmaya ihtiyaç duyar. Edebiyat felsefenin, dinin, ideolojinin ve aşkın sunulma biçimidir. Sözcüklerin adeta birbirleriyle raks edercesine bir bütünlük içerisinde inşa edilip okuyucunun dikkatine sunulması, onun etkilenmesi ve sunulan fikri beğenmesinde etkilidir. Bu anlamda etkili bir düşünce ve felsefe, bir yönüyle etkili dil ve

edebiyattır. Bu anlamda hangi düşünce olursa olsun “anlatıya” dönüştüğü andan itibaren edebiyatlaşır.

Edebiyat yazıyı kullanabilme becerisi, kendini ifade tarzıdır. Edebiyat bir sunulma şekli ve fikirlere, düşüncelere giydirilmiş libastır. Görüntü ve sunuş ne kadar titizse önem derecesi de o kadar fazla demektir. Aslında hayatın kendisi bir çeşit edebiyattır. Antropologlar anlamın sadece dille meydana gelmediğini vurgularlar (Schultz& Lavenda, 2018). Biz insanlar diğer canlılardan farklı olarak anlaşılma isteriz. Bu anlaşılmanın gerçekleşmesi için de çeşitli semboller kullanırız. Kendimizi anlatmak için illa dile ihtiyaç duymayız. Zaten gündelik hayatta insan unsuru olan her şey bir ifadelendirme biçimidir. Giydiğimiz elbiseler, oturduğumuz ev, taktığımız aksesuarlar ve yaptığımız süslemelerin altında ötekine bir şeyler anlatma ve aktarma motivasyonu vardır. Giydiğimiz elbisenin rengi, saçımızın tarzı, sakalımızın biçimi bir ifade şeklidir. Jest mimiklerimizin sözlü anlatımdan daha etkili olduğuyla ilgili yoğun bir literatür vardır. Edebiyat bir anlatım tarzı ve biçimiye insan unsurunun olduğu her yerde edebiyat var demektir; çünkü insan sosyal bir varlıktır. Sosyal olmak bir şekilde ötekiyle beraber yaşamaktır. Öte-

kinin olduğu bir yerde bir şekilde iletişim ve diyalog yanı sıra karşıdakine mesaj verme eylemi vardır.

Sosyal bilimler üzerinde çalışmaları olan Emile Durkheim, sosyal ilişkilerin temelinin konsensüs olduğunu vurgular (Aron, 2014/221). Topluluklar anlamsız birliktelikler değildir. Onları bir araya getiren amaçlar, idealler, ideolojiler ve dinler vardır. Toplum senkronize olmuş failer(eyleyiciler/insanlar) bütünüdür. Bu biçimiyle toplum, bir edebiyattır. Harflerin, sözcüklerin, bağlaçların ve cümlelerin bir araya gelerek oluşturduğu bir metin biçimidir. Toplumun içerisinden soyutlanmış birey metnin içerisinden çıkmış sözcüğe benzer, tek başına anlamı olabilir ancak bir yargı bildirmez; çünkü usta şair Arthur Rimbaud'un yaklaşımıyla ben bir ötekidir. Ötekinin olduğu yerde benlik ortaya çıkabilir. Benim benle ilgili yargılarımın ortaya çıkması için "benin" ötesinde bir şeylerin olması gerekir. "Benin" kendisi yoktur, etrafı oluşturan "ötekilerin" oluşturduğu sınırlar vardır. Bu açıdan birey toplum içinde kendi olabilir. Toplum "benlikler" ve "ötekiler" bütünüdür. Hem benliklerdir hem de ötekilerdir. Önemli olan konsensüs ve anlam örgüsüdür. Köylü olmak farklı bir örüntü ve edebi metne işaret ederken, kentli olmak farklı bir örüntü ve edebi metin demektir. Mikro düzeyde hem kent hem de köy failerinden tek tek bireylerden (sözcüklerden) oluşur. Oysa sözcüklerin/faillerin bir araya gelmesi makro düzeyde farklı bir anlam ve ilişki biçimi meydana getirmektedir. Bu şekilde sözcükler bir konsensüs içerisine girince edebiyatlaşır, edebiyatlaşınca kendileri olur ve bu kendilikleri anlamlı bir bütünün/ötekiliklerin içinde görünmez olur, "usta" bir metne dönüşür.

II

Modern toplumun sosyo-iktisadi çözümlemelerini yapan Karl Marx kapitalist sanayi toplumunun en önemli özelliğinin yabancılaşma olduğunun altını çizer. Yabancılaşma insanın kendisiyle, çevresiyle, mesleğiyle ve ürettiği ürünle ilişkisinin kopması demektir (Aron, 2014/110-126). Yabancılaşmada en belirgin olan şey insanın zorlanması nedeniyle kendi özüne uymayan faaliyetler yapmasıdır. Yabancılaşma olgusal olmaktan çok ruhsal bir ifadedir. Bu süreçte ilişkinin içeriği, biçimi ve formu değişmiş bir şekilde devam etmektedir. Burada bireyler öznel anlamalarını daha bütüncül bir sistem içerisinde kaybetmişlerdir. Marx'ın çözümleme biçimiyle edebiyatın mantığı arasında paralellikler vardır. Sözcükler insanlığın nesneleri ve olguları anlamlandırmak için ürettiği bir araçtır. İroniktir ki sözcükleri yazılı ifade edebilmenin temeli olan alfabenin ortaya çıkması,

vergi ve muhasebe işlemlerinin sağlıklı yürütülmesi için konulan işaretlerin gelişmesiyle olmuştur. Sözcükler gündelik hayatta karşılıkları varsa işlevseldirler. Olgusal olan nesneleri ifade etmeyen her sözcük bir çeşit yabancılaşma evresine geçmiştir. Sözcüğün kendisine, ortaya çıkış amacına, ilişkide olduğu anlamsal çerçevesine yabancılaşmasının karşılığı "abartıdır." Nihayetinde edebiyat bir nevi abartma sanatıdır. Nitekim gereğinden fazla konuşan kişileri gündelik hayatta "edebiyat yapma" diye uyarırız. İlginçtir ki "edebiyat yapma" ifadesini kimi zaman "felsefe yapma" ifadesi takip etmektedir; çünkü edebiyatla felsefe bir çeşit sözcük dizimi ve sözcük "tiyatrosudur." Sözcük sınırlarının aşılması ve onların özlerinden kopartılmasıdır.

Fransız düşünür Derrida'nın felsefeden edebiyata ve sözcüklere yönelmesinin altında yatan önemli etmen budur. Derrida'nın perspektifinde felsefe ve felsefi ekoller bir çeşit sözcük kombinidir. Sözcüklerin usta şekilde bir araya gelip yeni bir metin inşa etmesidir. Bu faaliyeti dekonstrüksiyon (yapısöküm) olarak nitelendiren Derrida, her anlatının bir çeşit dekonstrüksiyon olduğunu vurgulamaktadır (Derrida, 2014/39). Sözcükleri bir araya getirip bir kombin oluşturur, sözcükleri bozar yeniden bir araya getirir ve yeni metinler oluşturur, böylece yeni örgüler ve anlamlar inşa ederiz. Derrida'nın perspektifiyle yamsal alan bir metindir ve bu metin dışında hiçbir şey yoktur. Her metin bizim kendi dil becerimizin bir ürünü olarak çıkar, hiçbir metin tarih üstü ve mutlak değildir. Bu yüzden yüzlerce metin oluştururuz. Oluşturulan her metin bizim öznel dünyamız tarafından şekillendirilir. Metinleri bir şeyleri anlatmak, ifade etmek ve anlamlandırmak için oluştururuz. Ne var ki metni kendi "kabımız" kadar kurgularız. Bu açıdan yaptığımız her tarif bir çeşit tahriftir. Edebi metne dönüşen her ifade yeni bir anlamsal çerçeve oluşturduğu için anlam değişmesine uğrayıp yeni bir anlam sürecine girmiştir. Bu açıdan bizim anlam dünyamız içerisinde metne dönüşen her sözcük ontik, konumlanmasından soyutlanıp yabancılaşmış demektir.

Sözcüklerin yabancılaşması ve hayattan kopması, masalları, hikayeleri, büyük felsefi anlatıları ve mitolojilerin doğuşunu sembolize eder. Hangi açıdan olursa olsun kendisini hakikat olarak nitelendiren "anlatı" aslında sözcüklerin bir araya gelerek oluşturduğu bir sistematikliktir. Anlatı gerçeğin bir yönüyle tersyüz edilmesidir. Bu duruma güzel bir yaklaşım Jean Baudrillard tarafından getirilmektedir. Ona göre kelimeler ve imgeler çeşitli süreçlerden geçerek tamamen hayali bir anlatıya dönüşürler. Baudrillard

durumu şöyle formüle eder: “Derin bir gerçekliği yansıtmaması olarak imge -> Derin bir gerçekliği değiştiren ve gizleyen imge -> Derin bir gerçekliğin yokluğunu gizleyen imge -> Gerçekliğin hiçbir çeşidiyle ilişkisi olmayan, kendi kendine saf simülakr olan imge” (Baudrillard, 2011/20)

Baudrillard'ın geliştirdiği bir kavram olan simülasyon kavramı var olmayan bir durumu/olguyu varmış gibi göstermek demektir. Toplumlar simülasyon evresine hemen ulaşamazlar. Birtakım süreçlerden geçerek bu konuma gelirler. İlk evrede kelimeler ve imgeler vardır ve gerçekliğin bir karşılığıdır. Her kelimenin ve imgenin olgusal bir karşılığı vardır. Sonraki süreçte kelimeler ve imgeler gerçekliği abartarak ve olgusal olmayan bir şekilde överek aktarmaya başlarlar. Bu evre çok masumane bir evredir ve edebiyata geçişin bir çeşit başlangıcıdır. Masumanedir; çünkü sevdiğimiz bir olguyu veya imgeyi yüceltmenin ve abartarak anlatmanın sakıncası olmadığını düşünürüz. Sözcükleri, önemsedığımız olguyu anlatmak için işe koydururuz. Bunun bir sonraki evresi sözcüklerin ve anlatının bağımsızlaşması ve realiteden/olgusal olandan kopmasıdır. Bu aşamada artık gerçeklik diye bir şey kalmaz, sadece kelimeler ve anlatılar kalır. Abartarak anlatmak artık gerçekliğin yerini almış ve onu gizlemiştir. Bu aşamada artık edebiyat “yapmak” kalmıştır. Yabancılaşma ve bağlamından kopma süreci gerçeklemiştir. Baudrillard, usta bir şekilde gerçeklikten kopuk kendi başına anlatı haline gelen simülasyon sürecini bütün toplumsal varyantlarda ortaya çıktığını gösterir. Günümüzün gösteri yapma, anlam oluşturma ve edebiyat “yapma” platformları olan Facebook, Twitter ve Instagram gibi paylaşım ağları simülasyon sürecinin geldiği nihai noktayı gösterir. Bu platformlarda sadece bireylerin anlatıları simülasyon değil, kendileri de simülasyondur. Sosyal platformlarda kişiler kendilerini, çoğunlukla olduğu gibi göstermez, bir takım sansürlemeler ve maskelemeler yaparak sunar. Bu sunma biçimi, birey tarafından çeşitli mesajlar vermek için simgeleri organize bir şekilde sunduğu bir çeşit edebiyattır. Bu edebi anlatımda reel kişi değil, oluşturulmuş hayali kişiler ve yaşam biçimleri paylaşılır.

III

Gündelik konuşmalarda “Söz uçar yazı kalır.” şeklinde meşhur bir ifade vardır. Sözlü anlatımlar yazıya dökülmediği sürece etkinlikleri kaybolur ve devamlılıkları sürmez. Yazı, anlatının nesilden nesile devretmesi ve kalıcılık kazanmasında önemli bir yere sahiptir. Yazının sanatsal bir şekilde kullanılarak oluşturulan faaliyetlerden biri olan edebiyat, sözün

kalıcılığı ve bir çeşit insanüstüleşmesini imler. Dil üzerinde çalışmaları olan Ferdinand de Saussure'nin dili kendi başına bir anlam ağı olarak tanımlaması bu açıdan önemlidir (Saussure, 1998). Yazı, bizim gündelik yapıp etmelerimize bağlı değildir. O, kendi içerisinde düzinelerce anlam ihtiva edebilecek bir yapı olarak boşlukta durmaktadır. Bize düşen onları bir araya getirerek anlamlar oluşturmaktır.

Yazının aracılığıyla anlamın kalıcılığı hem iyi hem de kötüdür. İyidir; çünkü kendimizden sonra gelecek olan nesillere fikirler, görüşler ve düşünceler bırakırız. Geçmişin günümüz üzerine aydınlık olması bizlere yol göstermesi kalıcı eserler bırakmayla mümkündür. Fransız düşünür Alexis De Tocqueville bir yerde “Artık geçmiş gelecek üzerinde yol gösterici olmadığı için, akıl karanlıkta yol almaktadır.” der (Tocqueville, 2016). İnsanoğlu geçmişle geleceğin kesişim noktasıdır. An denilen şey büyük oranda geçmişle şekillenmektedir. Sağlıklı bir gelecek geçmişin sıkı muhasebe edilmesi ve onun katkısıyla olabilmektedir. Bu yüzden atalarımız yazı denilen ifadeleri icat etmeden önce bile sanatsal birtakım çalışmalarla “edebiyat” yapmayı ve geleceğe mesaj bırakmayı denemişlerdir. Mağara duvarlarına çizilen resimler ve figürler bir çeşit mesaj bırakma faaliyetidir. Geleceğe mesaj bırakmanın en rafine yöntemleri yazının icadı ve edebiyatın gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Yazının en büyük katkılarından birisi kendi aracılığıyla bilginin ve düşüncenin kalıcı hale gelmesidir.

Yazı kanalıyla bilgilerin kalıcı hale gelmesinin kimi dezavantajları veya olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Yazının gelişmesi dolayısıyla usta metinlerin ortaya çıkması, büyük anlatıların oluşması, öte yandan bu anlatı ve metinlerin, düşüncelerin, fikirlerin kalıcı hale gelmesinin ilk etapta kulağa hoş gelen tarafı vardır. Oysa yazılı anlatı kanalıyla yanlış, nesilden nesile aktararak sürdürülebilir; çünkü yazı yerindeliği, kalıcılığı, sürekliliği ve tekrarı imlemektedir. Gelecek nesillerin geçmiş nesilleri tahakküm altına almasının önemli aracıdır yazı. Yüzlerce yıllık metinlerin halen insanların gündeminde olmaları “yazılı” olmalarına bağlıdır. Bazı metinler yüzlerce insanı peşine takar ve milyonlarca fikir bu tek metin üzerinde inşa edilir. Başta dinler olmak üzere tüm düşünsel sistemler kendisini metin üzerinden aktarır. Kök metinlerden kopmadan yüzlerce yeni metin inşa edilir. Kendi dönemlerinde yaşamasak bile geçmişin sorunları, problemleri ve dertlerine ortak olur, kimi açılardan bu sorunları günümüze taşıyıp dertlenmeye devam ederiz. Alman düşünür Edmund Husserl, Batı felsefesinin krizde olduğunu vurgularken ve insanların halen Sokrates’le Platon’un bıraktığı yerde durdu-

ğunun altını çizerken tarihin günümüz üzerindeki tahakkümüne işaret etmekteydi (Husserl, 1994). Derrida'cı bir yaklaşımla Avrupa'da felsefe, geçmişte yapılmış olan edebiyatın tahakkümü altındadır. Francis Bacon'un tarihi, zihnin idolleri/tortusu olarak tanımlaması, İranlı Sosyolog Şeriatî'nin insanın dört zindanından birisinin tarih olduğunu vurgulaması bir parça yazının tahakkümüyle ilgilidir.

İşin özcesi belki de Durkheim'in sosyolojik çözümlemesinde yatmaktadır. Gündelik olguları bizler yaratırız ve sonra onları insanüstüleştiririz. Bizim yaratığımız olgular bizlere hükmetmeye ve bizi yönetmeye başlar. İnsanlar tarafından üretilen bir fikrin/düşüncenin şeyleşmesi (insan üstüleşip ona hükmetmesi), üretilen bu düşüncelerin birkaç jenerasyon gündemde olmasına bağlıdır. Bir düşüncenin ve edebi metnin nesillerce devam etmesinde yazı kritik bir araçtır. Büyük felsefi anlatılar aslında sözcüklerin ustaca kullanılması ve bizi etkileyecek bir kalitede sunularak nesilden nesile aktarılmasıyla oluşurlar. Elbette ki Victor Frankl'ın yaklaşımıyla insanlığın en temel özelliklerinden birisi, onun anlam arayışıdır. Edebiyat bizim hayata, hayatın bize kattığı anlamdır. Bizler bizden önceki bireylerin sözcükleri ustaca kullanıp oluşturmuş olduğu metinleri tartışırken onların hayata ve bize kattığı anlamları aynen veya yeniden yapılandırarak nesilden nesile aktarırız. O

anlamlar, artık insanüstüleşir. Herkes bu metinleri okur ve yeni anlamlar çıkarır; ancak hiçbir anlam metnin kendisi olmaz. Totalde tüm bu süreçler edebiyat "yapmaktır." Hangi açıdan olursa olsun metnin anlamlı gelmesi yazının ustaca kullanılmasına bağlıdır. Yaşamın "anlamsızlığını" ustaca anlatan Albert Camus'un yazıları bu yüzden hala anlamlıdır.

Kaynakça

- Aron, Raymond. (2014). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Kormaz Alemdar, 9. bs. İstanbul: Kırmızı Y.
- Baudrillard, Jean. (2011). *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır, 3.bs. Ankara: Doğubatu Y.
- De Saussure, Ferdinand. (1998), *Genel Dil bilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual.
- De Tocquville, Alexis. (2016). *Amerika'da Demokrasi*, çev. Seçkin Sertdemir Özdemir, İstanbul: İletişim Y.
- Derrida, Jacques. (2014). *Gramatoloji*, çev. İsmet Birkan, Ankara: Bilgesu Y.
- Husserl, Edmund. (1994). *Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe*, çev. Önay Sözer&Sabuncuoğlu, İstanbul: Afa Y.
- Lavenda Robert H. & E. Schultz. (2018). *Kültürel Antropoloji: Temel Kavramlar*, Çev. Dilek İşler&Onur Hayırlı, Ankara: Doğubatu Y.
- Wittgenstein, Ludwig. (2013). *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, İstanbul: Metis Y.
- Wittgenstein, Ludwig. (2014). *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Y.

YAZAR

M. FURKAN ÖREN

Teoloji, antropoloji, sosyoloji ve kısmen psikolojiyle ilgilenmektedir. Bilgi sosyolojisine özel ilgi gösteren Ören aynı zamanda bu alanda doktora çalışmasına devam etmektedir. Kitap okumayı seven Ören boş zamanlarında "boş" durmayı tercih etmektedir. Halen MEB bağlı bir okulda öğretmenlik yapan Ören, iki çocuk babasıdır.

Aslında ıssızlık, durgunluk kadar sarhoş edici başka bir şey var mıdır? Sarhoş bardağını dudaklarına ne kadar çabuk götürürse götürsün, onun sarhoşluğu ıssızlık tarafından yaratılan ve her saniye artan sarhoşluk kadar hızlı yükselemez!

Søren Kierkegaard

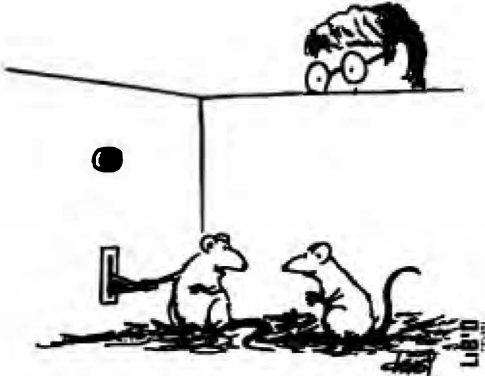

Bilgelik Hikayeleri

Kral Dionysios, Aristippos'a sorar: "Nedendir acaba, her gün filozoflar hükümdarları ziyaret ederler de, hiçbir hükümdar kalkıp bir filozofu ziyarete gitmez?"

Aristippos, "Bunda şaşacak bir şey yok hükümdarım" der, "Hekimler, yatağından kalkamayacak durumdaki hastalara giderler; çünkü o hastaların hekimlere gitmeleri mümkün değildir.."

Kaynak: Bilgelik Hikayeleri | Cevdet Kılıç

İLGİNÇ BİR OLAYI BU KOLU HER İNDİRDİĞİMDE YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİLERİ DERİN BİR OH ÇEKİYOR.

Düşünce, gerçek nesnelerin bağıntılarından yola çıkarak gerçek olmayan bağıntılar kurabiliyor. Ama gerçek olmayan bazı nesneleri ve bağıntıları neden kutsuyor, neden onları kendisinin üstünde ve kendisine hükmeden varlıklar sayıyor?

Uluğ Nutku

S i N E M A

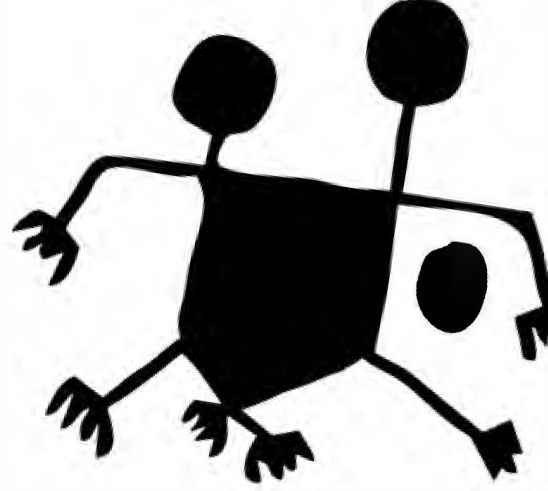
The Truman Show (1998)

Kaynak: beyazperde.com

Ne söyleyeceğini tahmin etmek için insanın karakterini bilmeniz gerekmez, sadece çıkarlarını bilmelisiniz.

S Ö Z L Ü K

Kaynak: Ahmet Cevizci - Felsefe Sözlüğü

“Yorumlanmamış
bir rüya okunmamış
bir mektuba
benzer. Gerçekten
de mit ve rüyalar
kendi kendimize
gönderdiğimiz
mesajlar gibidir. Eğer
bu dili anlayamazsak
insanlığın daha doğaya
hükmedemediği
çağlardan bize
aktarılan önemli
bilgileri kavrayamaz ve
kendi öz benliğimize
giden o gizemli yolu
keşfedemeyiz.”

Erich Fromm

bu sayıda...

Söylenin İşlevi ve Anlamlandırılması

V. Doğan Günay

Roland Barthes, Dilin İktidarı ve Söylen

İlkay Tuzcu Tıgılı

Mitlerin ve Masalların Ayrımsal ve Söylemsel Karşılaştırılması

Kubilay Aktulum

Ölümden Yazıya: Metnin Kökeni

Özlem Derin

İnsana Özgü Gerçeklik Olarak Söz

Georges Gusdorf

Çeviren: İlhami Sığircı

Claude Lévi-Strauss, Psikanalitik Metaforlar ve Mitsel Medikal Gerçekler

Kalman Applbaum

Çeviren: Elif Arslan

Mitler: Protagonistleri İnsan Olan Tanrı Hikâyeleri

Josef Hasek Kılçıksız

Dijital Oyunlarda Mitsel Anlatı

Tülin Sepetci

Edebiyat “Yapmak” Üzerine

Mehmet Furkan Ören

Felsefe Dünyası

Saçmalığın Para Ettiği Bir Dünya

Haluk Aşar